

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANİ MÜDAHALE VE
KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ LİBYA VE SURİYE ÖRNEKLERİ
İLE İNCELENMESİ**

Rüstem KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR - 2018

©2018, Rüstem KAYA

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANİ MÜDAHALE VE
KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ LİBYA VE SURİYE ÖRNEKLERİ
İLE İNCELENMESİ**

**EVALUATION OF THE CONCEPTS OF
HUMANITARIAN INTERVENTION AND PROTECTION
RESPONSIBILITY IN INTERNATIONAL LAW,
EXAMINING THE EXAMPLES OF LIBYA AND SYRIA**

Hazırlayan

Rüstem KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. ARİF BAĐBAŐLİOĐLU

KIRŞEHİR - 2018

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans/doktora öğrencisi, Rüstem KAYA tarafından hazırlanan “*Uluslararası Hukukta insani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Değerlendirilmesi ,Libya ve Suriye Örnekleri ile İncelenmesi*” adlı tez çalışması 26.12.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)
Doç.Dr.Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Üye.....(İmza)
Dr. Öğretim Üyesi Öner AKGÜL

Üye.....(İmza)
Dr. Öğretim Üyesi Merve SEREN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../20..

Doç.Dr.Hüseyin Şimşek

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../20..

Rüstem KAYA

İmza

ÖZET

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ LİBYA VE SURIYE ÖRNEKLERİ İLE İNCELENMESİ

TEZİN TÜRÜ

YÜKSEK LİSANS

Hazırlayan: Rüstem KAYA

Danışman: Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

2018 – 105

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL

Dr. Öğr. Üyesi Merve SEREN

İnsani müdahale kavramı Soğuk Savaş sonrasında uluslararası hukuku fazlasıyla meşgul eden bir kavram olmuştur. 21. yüzyıla gelindiğinde insani müdahale kavramının bir seviye ilerisi olarak görülen kavram ise koruma sorumluluğudur. Koruma Sorumluluğu kavramı uluslararası ilişkiler literatürüne Kanada tarafından kazandırılan bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır. 1999 yılında BMGK kararı olmadan NATO tarafından Kosova'ya yapılan müdahale insani müdahale olarak ifade edilmiş ve ahlakiliği tartışılmazken, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde yapılmadığı da beyan edilmiştir.

2001 yılında Kanada hükümeti öncülüğünde başlatılan çalışma ile 2005 BM Dünya zirvesinde 138-139. paragraflarında kendine yer bulan koruma sorumluluğu kapsamında da 2011 yılında Libya'da yapılan ve yine NATO'nun komutasındaki "Birleşik Koruyucu Harekât" ismindeki harekât ise koruma sorumluluğu kapsamında değerlendirilmiş ve savaş, soykırım,

insanlığa karşı suçlardan korumak ve etnik temizlikten korumak amacıyla yapıldığı ifade edilmiştir. Bu müdahale uluslararası müdahale anlayışının hangi noktada olduğunun bir göstergesidir.

Arap Baharı rüzgârının yakaladığı bir başka ülke olan Suriye’de ise 2011 yılından günümüze kadar yaşanan iç savaş ve insani drama karşı BMGK savaşı bitirmek için gerekli adımları atmadığı ifade edilebilir. Libya da yaşanan olaylar ile karşılaştırıldığında birçok noktada örtüşen Suriye örneğinde ise BMGK içerisindeki anlaşmazlıkları ve veto yetkilerini kullanan Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin karar mekanizmalarını kilitlediğini görmekteyiz.

Çalışmada insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının doğuşundan günümüze kadar olan süreç ve fikirsel alt yapısı değerlendirilmiştir. Çalışmada 1999 Kosova, 2011 Libya müdahaleleri ile Suriye krizi uluslararası hukuk bağlamında incelenmiştir.

Çalışma da incelenen insani müdahale kavramı uluslararası hukuk kurallarına göre egemen devlet anlayışı ile örtüşmediği görülmüştür. İnsani müdahale sonrasında ortaya çıkan koruma sorumluluğu kavramında egemen devlete kendi insanını koruma yükümlülüğü getirilmesi ve bu yükümlülüğün sınırlarının analizi yapılmıştır. Yapılan bu analiz neticesinde ise koruma sorumluluğu kavramının BMGK’nin beş daimi üyesinin ulusal çıkarları noktasında işletildiği ve kavramın hala sorunsallarla karşı karşıya olduğu gözlemlenmiştir. Uluslararası antlaşmalarla imza altına alınmasına rağmen koruma sorumluluğu kavramının da aynı şartların oluşmasına rağmen Libya’da müdahale yapılır iken, Suriye’de seyirci kalınması kavramın ve BMGK’nin objektifliği ve güvenilirliğine şüphe ile bakılır bir seviyeye getirmiştir.

Hukukta temel ilke olan eşitlik ilkesinin önce BM kurullarında oluşturulması gerekliliği ile birlikte uluslararası toplumun her olayda objektif ve tarafsız kurumlar tarafından karar alınması gerekliliğine vurgu yapılırken, BMGK üyeleri tarafından kullanılan veto yetkisinin siyasi amaçlarla kullanıldığını Kosova, Libya ve Suriye örneklerinde de uluslararası toplum tarafından ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BM, İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu, BMGK, Libya, Suriye

ABSTRACT

**EVALUATION OF THE CONCEPTS OF HUMANITARIAN
INTERVENTION AND PROTECTION RESPONSIBILITY IN INTERNATIONAL
LAW, EXAMINING THE EXAMPLES OF LIBYA AND SYRIA**

M.Sc.Thesis

Preparer: Rüstem KAYA

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

2018 – 105

Kırşehir Ahi Evran University, Institute Of Social Sciences

The Department Of International Relations

Jury:

Assoc. Prof.Dr Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Asst. Prof .Dr. Öner AKGÜL

Asst. Prof. Dr. Merve SEREN

The concept of humanitarian intervention occupies the much of the international law after the Cold War. In the 21st century one level ahead of the concept of humanitarian intervention is seen as a concept of the responsibility of protection. International law is seen as a norm gained by Canada's government. In 1999 without the UNSC decision, the intervention by NATO to Kosovo was expressed as humanitarian intervention and its morality was not discussed, but it was declared not to be made under international law.

The work was initiated in 2001 under the leadership of the Canadian government in 2005 at the UN World Summit 138-139 in the context of the responsibility for protection, which has taken its place in its paragraph, it was also carried out in Libya in 2011 and under the command of NATO the operation under the name of Unified Protective Operation was evaluated within the scope of protection responsibility and it was stated that

it was made to protect the war, genocide, crimes against humanity and protection from ethnic cleansing.

In 2011, no steps were taken to end the UNSC war against civil war and humanitarian drama experienced to the present from Syria, which was another country captured by the Arab Spring. We see that Russia and the Republic of China, using their disagreements and veto power within the UNSC, have locked the decision-making mechanisms when it was compared with the events in Libya in the case of Syria overlapping at the very point.

In this study, the concept of human intervention and protection responsibility with the intellectual infrastructure and the process from the beginning until the present day were evaluated. The international law dimension of the studies in Libya, Syria and Kosovo intervention in 1999 was analyzed.

In this study, it was observed that the concept of humanitarian intervention which is examined as a concept under the name of humanitarian intervention does not correspond with the concept of sovereign state according to the rules of international law. Then the concept of protection responsibility which imposes on the states with the obligation to protect their own people and the limits of this obligation were also analyzed. As a result of this analysis, it was observed that this protection responsibility is being carried out due to the national interest of the five permanent members UNSC and the concept itself is still problematic and faces pain points. Despite the fact that the same conditions were created in the concept of protection liability and being signed with the international treaties, it has brought the UNSC's objectivity and credibility to a level of doubt by being stand by in Syria while the intervention was made in Libya.

The principle of equality is firstly necessary for establish the UN committees with the emphasis on the need for international community to take decisions by objective and impartial institutions in all cases. The veto power was used by the members of the UNSC for political purposes was also expressed by the international community with the example of Kosovo, Libya and Syria.

Keywords: UN, Humanitarian Intervention, Protection Responsibility, UNSC, Libya, Syria

ÖNSÖZ

İki kutuplu bir dünya düzeninden sonra tek kutuplu bir düzene geçilmesi sonrasında insan haklarındaki gelişmeler egemen devlet yapısında da farklı anlayışı beraberinde getirmiştir. Bu anlayışla beraber uluslararası insan güvenliği de büyük bir önem kazanmıştır. Gelişen ticaret anlayışı ile dünya vatandaşlığı kavramı gelişmiştir. Egemen devletin artık kendi egemenliği içerisinde yapmış olduğu her olay uluslararası toplum tarafından da dikkatlice izlenmektedir. Sırpların 1994-1995 yıllarında Bosna 'd yaptığı etnik temizliği bu kez Kosova da yapmak istemesine ABD öncülüğünde NATO tarafından yapılan BMGK'nin yetkilendirmesi olamadan yapması küresel bazda insan yaşamı ve güvenliğine ne derecede bir önem arz ettiğinin bir işareti idi. Egemen devletin artık kendi vatandaşına egemenliğini kullanarak zulmetmesi bir tarafa sorumluluğu olduğu anlayışı BM Dünya Zirvesinde de imza altına alınarak onlara koruma yükümlülüğü getiriyordu. Bu tezde Kosova, Libya ve Suriye örneklerinde insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının oluşum süreçleri incelenirken, verilen örneklerle de uluslararası hukuk alanında değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu süreç içerisinde derslerimde her türlü desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Serhat Erkmen, Dr. Öğretim üyesi Öner Akgül'e, Dr. Öğretim Üyesi Sertan Akbaba'ya, Dr. Öğretim görevlisi Erman Akilla'ya ve Dr. Öğretim Üyesi Tuğba Bağbaşıoğlu'ya teşekkür ederim.

Eğitim dönemi boyunca büyük bir sabır ve titizlikle her türlü desteğini esirgemeyen, saygıdeğer hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU' na sonsuz minnettarlığımı sunarım.

Her daim yanımda olan hayat arkadaşım, biricik eşim Nuran Kaya ve bizi sabırla dinleyen sevgili Annem Şadan Konukman'a da sonsuz teşekkür ederim.

Kırşehir, 2018

Rüstem KAYA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. GENEL ANLAMDA KUVVET KULLANIMI	1
1.1. KUVVET KULLANIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE MİLLETLER CEMİYETİ ÖNCESİ DURUMU	3
1.2. MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİNDE KUVVET KULLANIMI.....	4
1.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İLE BAŞLAYAN SÜREÇTE KUVVET KULLANIMI.....	7
1.4. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI VE KAPSAMI..	8
1.5. MEŞRU MÜDAFAA HAKKI	10
1.5.1. Güvenlik Konseyi Kararları İle Kuvvet Kullanımı	13
1.5.2. Barışın Tehdit Edilmesi	15
1.5.3. Barışın Bozulması.....	16
1.5.4. Saldırı Durumu	16
1.6. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURUL KARARI İLE KUVVET KULLANIMI.....	18
1.6.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali Ve BM Kararlarının Uygulanması.....	20
2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI, HAKLI SAVAŞ VE ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME.....	24
2.1. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE HAKLI SAVAŞ.....	24
2.2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMININ FİKİRSEL ALT YAPISININ OLUŞUMU.....	33
2.3. ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME.....	39
2.3.1. Teamül Hukuku Kapsamında Değerlendirme	39
2.3.2. Kavramsal Düşünceler.....	41
2.3.3. Uluslararası Hukuk yönünden İncelenmesi	43
2.3.4. İnsani Müdahale Kavramının Birleşmiş Antlaşması Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	51
2.3.5. Birleşmiş Milletler'in Yapmış Olduğu İnsani Müdahaleler	54
2.3.5.1. Birleşmiş Milletlerinin Kosova İle İlgili Almış Olduğu Kararlar ..	55
2.3.5.2. NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi	55
2.3.5.2.1 Kosova Sorununun Tarihsel Kökeni.....	55
2.3.5.2.2 NATO'nun Müdahalesi	56
2.3.5.2.3 Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yansımaları	57

2.3.5.2.4 Hukuki Değerlendirme	58
3. KORUMA SORUMLULUĞU NEDİR VE NASIL DOĞMUŞTUR ?.....	60
3.1. ICISS VE YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA NETİCESİNDE KORUMA SORUMLULUĞU	62
3.2. KORUMA SORUMLULUĞUNUN TEMEL DAYANAKLARI	63
3.2.1.Önleme Sorumluluğu.....	64
3.2.2. Tepki Verme, Harekete Geçme veya Reaksiyon Sorumluluğu	65
3.2.2.1. Reaksiyon Sorumluluğunun Kapsamı ve İlkeleri	68
3.2.3. İnşa Sorumluluğu.....	72
3.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE KORUMA SORUMLULUĞU	75
3.4. KORUMA SORUMLULUĞUNA ULUSLARARASI KAMUOYUNDAKİ ELEŞTİRİLER.....	80
3.5. KORUMA SORUMLULUĞU UYGULAMASI VE LİBYA ÖRNEĞİ	85
3.6. KORUMA SORUMLULUĞU VE SURİYE ÖRNEĞİ.....	91
SONUÇ	97
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ	105

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ICISS	Uluslararası Mücadele ve Devlet Egemenliği Komisyonunu
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

GİRİŞ

İnsanlığın doğuşundan günümüze kadar geçen süreç içerisinde, değişmeyen tek olgu çatışmadır. İnsanoğlu bu çatışma ortamına rağmen beraber bir paydada yaşam alışkanlığı kazanmıştır. Bu alışkanlığa rağmen, gerek bireysel, gerekse toplumsal olarak bir baskıya maruz kaldığında da çatışmaya yönelmiştir. Bu ve benzeri çatışma ortamları kitleleri kültürel ve bilimsel olarak da farklı mecralara yöneltmişlerdir. Yaradılışından günümüze kadar insanoğlu bitmez tükenmez bir hırs ile elde etmeye çalıştığı hükmetme gücü neticesinde, ardı kesilmeyen savaflara neden olmuşlardır. Bu savafların engellenmesi için de yapılan mücadeleler akademisyenler tarafından araştırılan konular olmuş ve her zaman ilgi çekmiştir.

Birlikte yaşam alanları genişledikçe yaşayan her organizma gibi toplumlarda ihtiyaçlarını ona göre revize etmek zorunda kalmışlardır. Toplumsallaşma ile birlikte, toplumların bu ihtiyaçları karşısında karşılıklı ekmiş oldukları suni tohumların muhatabı noktasında karşımıza devlet kavramı çıkmaktadır. Devlet dediğimiz bu kavramın kendi bölgesel alanlarını çizmesi, Augsburg Barışı ve ulus devlet kavramının miladı olan 1648 Westphalia Antlaşması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Genel olarak baktığımızda bu iki antlaşma ile sınırlar belirlenirken çatışmanın şiddetini de arttığını görmekteyiz. Devleti oluşturan kurumları yöneten insan olgusunun içerisindeki güç elde etme hırsı, bireysellikten çıkıp toplumsal bir hal haline dönüştüğünde, gücü artık devlet elinde tutmak istemiştir. Bunun neticesinde bireylerin savaşı yerini devletlerin savaşına bırakmıştır.

Artan savafların son bulmasını veya başka bir ifade ile devletlerin birbirleri arasındaki savaşı sonlandırmak için tarih sahnesine ilk olarak din bilimciler çıkmışlardır. Din bilimcilerin bir kısmı bu savafları sonlandırmak için çaba harcarken, bir kısmı da bu savafların haklı olduğu tezi ile ortaya çıkmışlardır. Yapılması veya yapılmaması noktasında toplumları ikiye ayıran savaş noktasında yıkıcılığı inanılmaz boyutlara uzanması neticesinde I. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası İlişkiler disiplininde tartışmalar farklı bir boyutta incelenmeye başlanmıştır. Artık savafların nedenleri, sonuçları akademik bir perspektiften incelenmeye başlanmıştır.

BM Antlaşması; egemen devletlerin, her hangi başka bir egemenin toprak bütünlüğüne, siyasal egemenliğine veya BM Antlaşması'nda belirtilen her hangi bir maddeye aykırı olacak şekilde kuvvet kullanmalarını veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmalarını yasaklamıştır. Bu yasağın istisnaları ise, BM Antlaşması'nda 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkı ve BMGK'nin alacağı zorlama tedbirleridir.

BM Antlaşması'nın kuvvet kullanma yasağına rağmen 1945 sonrasında da birçok askeri müdahale gerçekleşmiştir. Genellikle Afrika Bölgesinde yaşanan çatışmalarda BMGK kararları doğrultusunda Barış gücü olarak yer alan askeri personel görev yapmıştır. Fakat BMGK hiçbir şekilde karar alamadığı ve ya uluslararası toplum tarafından çok geç karar alındığı ifade edilen müdahalelerde mevcuttur. Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Balkanlarda gerçekleştirilen müdahaleler bu kapsamda değerlendirilmiştir.1992 'de başlayan Bosna Savaşına NATO Ağustos 1995'de cevap verebilmiştir.1999 yılına gelindiğinde Bosna'da yaşananlara Kosova'da izin verilmedi ve 24 Mart 1999 tarihinde NATO BMGK izni olmadan 78 gün süren hava harekâtı ile Kosova ya müdahale ediyordu. Tüm uluslararası kamuoyunda Kosova müdahalesinin ahlakiliği tartışılmazken, hukukiliği tartışılmıştır.

21. yüzyıla girdiğimizde değişen dünya düzeni insan haklarında da farklı bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Kanada hükümetinin liderliğini yapmış olduğu bir komisyon farklı bir çalışmaya imza atmıştır. Uluslararası Mücadele ve Devlet Egemenliği Komisyonunun (International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS) hazırlamış olduğu rapor; koruma sorumluluğu raporudur. Komisyon tarafından titizlikle hazırlanan raporda koruma sorumluluğuna üç sütunlu bir yaklaşım atfedilmiştir. Bu rapora göre, egemen devletlere artık egemenliği altındaki vatandaşlarını koruma yükümlülüğü vermekte idi. Her hangi bir egemen devlet kendi egemenliği altında bulunan vatandaşlarını koruyamayacak bir duruma düşmüş ise artık görev uluslararası toplumun olduğu belirtilmektedir. Raporda beyan edilen üç aşamalı sorumluluktaki ilk aşama olarak önleme sorumluluğunu görmekteyiz. Önleme sorumluluğu da raporda egemen devletin sorumluluğu arasında gösterilmektedir. Önleme sorumluluğunda egemen devletin yapmış olduğu tüm hamleler cevap vermediği takdirde ikinci aşama olan harekete geçme sorumluluğuna başvurulacağı belirtilmiştir. Üçüncü ve son sütün olarak da yeniden inşa sorumluluğu belirtilmiştir. İnşa sorumluluğu ile ülkenin tekrar imarı ve istikrarı düşünülmüştür.

Koruma Sorumluluğunun amacı egemen bir devletin sınırlarında yaşanan insani trajedilere uluslararası toplum olarak seyirci kalınmaması ve trajedinin yaşandığı egemen devletin sorumluluk sınırları içerisinde insan haklarının korunmasında olduğu savıdır. İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna geçişteki ilk tartışma ise bu olayın bir hak mı, yoksa bir egemenin sorumluluğu olduğu vurgusudur. Müdahalenin hangi şartlarda sorumluluk olduğu 6 temel esasla şekillendirilmiştir. Kavramın ana temelini oluşturan haklı savaş kavramına vurgu yapan haklı neden birinci maddedir. Doğru otorite ikinci şart olarak karşımıza çıkarken, doğru niyet ve son çare daha sonraki adımlarıdır. Orantılılık ve başarı şansı da bir sonraki

adımlarıdır. Koruma sorumluluğu insani müdahale doktrinine karşı daha kapsamlı bir kavram olarak karşımıza çıkarken, kötüye kullanılma olasılığı da minimize edilmiştir.

Kanada Hükümetinin yapmış olduğu Koruma Sorumluluğu raporu 4 yıl gibi bir zaman diliminden sonra BM'nin gündeminde değerlendirilmiştir. 2005 yılında yapılan BM Dünya Zirvesinde tartışılan ve sonuç belgesinde yayınlanan rapor artık tüm ülkelerin gündeminde olmak zorunda idi. BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi yayımlandığında 138. paragrafında koruma sorumluluğuna atıf yapılırken şu ibarelere yer verilmiştir. Her devletin kendi halkına savaş suçları, soykırım, insanlığa karşı yapılmış suçlar ve etnik temizlikten koruması olarak ifade edilmiştir. 139. paragrafta ise yukarıda ifade edilen suçlardan dolayı bir egemen kendi halkını koruyamaz ve başarısız olur ise BMGK kararı ile harekete geçileceği ifadesine yer verilmiştir.

Tezin temel problemi uluslararası literatürde tartışma oluşturan insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının uluslararası hukuktaki yerinin tespit edilmesidir. Ayrıca bugünkü dünya düzeninde uluslararası barış ve güvenliğin koruma görevi olarak üslenmiş bir örgüt görüntüsündeki BM ve kuvvet kullanma yetkisinin haiz olduğu BMGK'nin yapısının yeniden değerlendirilmesi noktasında görüşlere yer verilmiştir. BMGK'nin benzer olaylarda farklı kararlar alabildiğini ve bunun neticesinde de gerek insani müdahale gerekse koruma sorumluluğu kavramlarının hukuksal ve insani olarak güvenilirlik problemi ile karşı karşıya geldiği irdelenmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde kuvvet kullanımı ile birlikte tarihsel süreçte kuvvet kullanımının alt yapısı olarak algılanabilecek haklı savaş kavramı ele alınmıştır. Tarihsel süreç içerisinde düşünürlerin kuvvet kullanımına ilişkin olarak fikirleri analiz edilmiş ve günümüze yansımaları incelenmiştir. Uluslararası alanda kurulan örgütlere bilim insanlarının etkileri belirtilirken, uluslararası ilişkiler ile uluslararası hukuk kavramının aynı potada birleşmesi ele alınmıştır.

Ayrıca bölüm dâhilinde MC'nin kuruluşuna kadar geçen zaman diliminde yaşanan süreç ve nihayetinde BM kuruluşu incelenmiş ve uluslararası hukuk alanında kuvvet kullanımının meşruluğu değerlendirilmiştir. BMGK kararları doğrultunda uygulanan müdahaleler incelenmiş ve örnekleme olarak 1990 yılında Kuveyt'in işgali sonrasında Irak hükümetine karşı BMGK kararları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise insani müdahale kavramı incelenmiştir. Kavram incelenirken öncelikle Askeri kuvvet kullanıma dayanmayan, egemen devleti hedef almayan

ve insani amaçlarla yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. İnsani müdahalenin günümüze gelene kadar geçen süreçteki tarihsel fikir altyapısı incelenmiştir. Kabul edilen insani müdahale kavramının İngiliz Okulu düşünürleri açısından günümüze yansımaları incelenmiştir. Kavramın diğer düşünce akımları ile birlikte farklılıkları analiz edilmiş ve geçmişten günümüze teorisi irdelenmiştir. BM Antlaşması olarak kabul edilen müzakerede insani müdahale kavramına yer verilmemesi de, müdahalenin yasak olduğunun altının çizilmesi de farklı bir veri olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

Örnek olarak 1998 yılında Kosova’da yaşanan olaylar irdelenmiştir. Dağılan Yugoslavya Cumhuriyetinin bir parçası olan Bosna’da insanlık adına yapılan büyük soykırıma seyirci kalan dünya kamuoyu müdahale için çok geç kalmıştı. Bu soykırımın sonrasında Kosova da patlak veren etnik Arnavutlar ile Sırlar arasındaki yerel çatışmalar birden alevlenmiş ve büyük çatışmalara dönüşmüştü. BMGK Bosna da olduğu gibi sadece kınama, bildiri ve tarafları ateşkese çağırmaktan öteye gitmemekte idi. BMGK kararı olmadan NATO Kosova’ya müdahale kararı alıyor ve 78 gün süren bir hava harekâtı Sırlara ait birçok askeri tesisi bombalıyordu. Operasyon sonrasında BMGK olayı meşrulaştırmak adına bir dizi kararlar aldı. NATO’nun Kosova müdahalesi hukuki açıdan eleştirilmiştir. Somali’de, Ruanda’da, Bosna’da, Kosova’da ve son olarak Suriye’de yaşananlar başarısız ve geç kalınmış müdahale veya müdahalesizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu yaşananlar bir insani müdahale kavramının hukuksal bir altyapıdan uzak kaldığı ve tam olarak yetersizliğini gün yüzüne sermektedir. Kosova müdahalesi incelenirken, bölgenin tarihsel dokusu incelenmiş ve çatışmanın tarafları olan Arnavut ve Sırların tarihten gelen husumetlerine vurgu yapılmıştır. 1993 yılında imzalanan Dayton Antlaşması’nın Kosovalı Arnavutlar üzerinde yarattığı hayal kırıklığı anlatılmış ve gelişen süreç ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise koruma sorumluluğuna yer verilmiştir. İnsani müdahale kavramının toplumsal ve hukuksal yetersizliğini kapatmak amacıyla 2001 yılının Aralık ayında Uluslararası Mücadele ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) tarafından oluşturulan raporda yer verilen koruma sorumluluğu (Responsibility to Protect) kavramı incelenmiştir.

Son bölümde Suriye ve Libya örneklemeleri ele alınmıştır. Suriye de yaşananlar Libya da olanlar ile örtüşürken, BMGK hiç bir şekilde müdahale için onay vermemiştir. Kosova’ya yapılan müdahale benzeri hiçbir uluslararası örgüt de “ahlaki” müdahale’ye girişmemiştir. Rusya ve Çin’in vetolarıyla sürekli olarak müdahalesizlik durumunda olan Suriye örneğinde

koruma sorumluluğu kavramının hukuki süreci tartışılırken, uluslararası toplumunda barışın korunması noktasında ne kadar istekli olduğunun da sorgulanması gündemden düşmemektedir.

Libya örneğinde BMGK kararlarının ne kadar ivedilikle alındığına şahitlik ederken, Suriye konusunda farklı bir metot izlenmesi de tüm uluslararası kamuoyunun gözleri önünde cereyan etmiştir.

1. GENEL ANLAMDA KUVVET KULLANIMI

Kuvvet kullanımı dar anlamda uluslararası arenada askeri bir gücün başka bir devlet üzerinde uygulanması veya askeri bir gücün kullanılacağı yönünde karşı tarafa tehdit olarak kullanılmasıdır. Kuvvet kullanımı kavramı, geniş anlamda diğer bir ülkenin özgürlüğü ile birlikte toprak bütünlüğünü tehdit ederek siyasi, askeri ya da ekonomik her türlü argümanın eyleme dönüştürülmesidir.¹

1648 Westfalya Antlaşması'na kadar olan zaman diliminde devletlerin kuvvet kullanımlarını daha az ya da kişilerin inisiyatifi doğrultusunda kullanabilmeleri ifade edilebilir.² Uluslararası Hukuk noktasında devletler sahip oldukları egemenlik kartını uzun süre devretmek istemediler. Fakat değişen ve gelişen dünya düzeninde egemenlik kadar insan hakları ve özgürlüklerde farklı şekillerde gelişmeye ve değişmeye başladı. Devletlerin iç egemenliklerini sağlandığı hukuksal normların uluslararası bir düzeyde de ihtiyaç olduğu her geçen gün kendini göstermeye başlaması ve bunun içinde uluslararası bir kamuoyunun belirgin bir şekilde konuşmaya başladığı da belirginleşmişti.³

15. yüzyılda yapılan savaşlarla, 20. yüzyılda yapılan savaşlar kendi içerisinde, nitelik ve nicelik bakımından çok farklı argümanlar barındırır. Gelişen teknolojilerle, ovalarda yapılan savaşlar, kent merkezlerine taşınmış ve farklı boyutlarda algılanmaya başlanmıştır.

Kentlere taşınan savaşlar sivil insan kaybının artmasına sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden 65 milyon insanın %67'si sivildir. Tüm dünya II. Dünya Savaşı'ndan sonra artık barış içerisinde yaşamının gerekliliğine inanmış ve kuvvet kullanımını sadece barış için yapılması gereğine vurgu yapmışlardır.⁴

1648 Westfalya Antlaşması sonrasında tüm uluslararası toplum, uluslararası ilişkilerin bir hukuksal norma yerleştirilmesi gerekliliğinin altını çizmelerine rağmen,10 Ocak 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti'ne kadar fazla bir yol alamamışlardır. MC uluslararası alanda bir ilk olarak karşımıza çıkarken, evrensel olma niteliği ile de bir ilke imza atmaktadır.⁵

¹ Nejat DOĞAN,Cenap ÇAKMAK,Halil Kürşad ASLAN, *BM: BM Sistemi ve Reformu*, Siyasal Kitap, Ankara, Aralık 2014 s. 7.

² İpek YILMAZ, *Anayasa Ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı* s.8-10.

³ Bozkurt, ENVER. *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*. Asil Yayın Dağıtım, 2007, s.5.

⁴ Cemil OKTAY, *Modern Toplumlarda Savaş ve Barış*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s:6-20.

⁵ Enver, a.g.e., s. 6.

MC'nin kurulmasıyla hedeflenen ortak amaç ise, küresel olarak kolektif güvenlik kavramını oluşturmak olarak açıklanmıştır.⁶ 1920 yılında başlayan ve bir daha dünya düzeyinde bir savaşın ve yıkımın olmaması için önderlik yapan ülkeler, tam olarak bunu engelleyecek ve bir dünya düzeni kuracak bir şekilde başarı sağlayamadılar. MC ile kurulan düzen ve 1928 yılında oluşturulan ve savaşı yasaklayan Briand-Kellog Paktı II. Dünya Savaşının başlamasını engelleyememiştir.

1945 yılında kurulan BM uluslararası barış ve güvenliği sağlamayı temel amaç olarak benimsemiştir. Bu çerçevede uluslararası hukukun temel metinlerinden biri olan BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde bir devletin toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanma tehdidi yasaklanmıştır.⁷ Literatür incelendiğinde çok daha önceleri bu nitelikte bir örgütün kurulması gerekliliğini vurgulayanlar olduğu görülmektedir. J.J.Rousseau, "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde insanı tarif ederken, bireyin, kendini diğerinin efendisi olarak gördüğünü fakat bunun böyle olmadığını söyler.⁸ İnsanın topluma girmesiyle özgürlüğünden feda etmesi gereğinden yola çıkarak, devletlerde uluslararası bir topluma girerek egemenliklerinden fedakârlık yapacaklardır.⁹ 1700'lü yıllarda bu açıklamayı yaparak tarihin tekerrür edeceği ve devletlerin kendilerini korumaları yerine tüm dünyayı korumaları daha mantıklı ve realist bir yaklaşım olacağı fikrini savunmuşlardır. Üç yüz yıllık bir zaman dilimi geçmesine rağmen, hala J.J. Rousseau'nun işaret ettiği yerde duran ve fikirsel olarak ilerlemeyen bir düşünce iklimi karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerarasındaki kuvvet kullanımına ilişkin bir başka yaklaşım da Thomas Hobbes tarafından yapılmıştır. Thomas Hobbes da yaklaşımında, küresel ve uluslar üstü bir düzenden bahsederken tüm dünya sistemine vurgu yapmıştır. Immanuel Kant ise, kuvvet kullanımı ve uluslararası barış için farklı bir yaklaşım ile karşımıza çıkmaktadır. Immanuel Kant, bir devletin kendi kaderini tayin etme hakkının olduğunu fakat bunun dış güçlerden bağımsız yapılması gerekliliğine inandığını beyan etmiştir. Bu nedenle de Kant, her türlü dış müdahaleye kesinlikle karşı çıkmıştır. "Ebedi Barış" adlı eserinde de vurguladığı gibi Kant,

⁶ Arif BAĞBAŞLIOĞLU, *ABD'nin Afganistan'a Düzenlediği Askeri Müdahalenin Hukuksal Dayanaklarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s.39-40 (I).

⁷ Bağbaşıoğlu, a.g.m., s. 33-36 (I).

⁸ Rousseau, Toplum sözleşmesi, 1.1.s.19.

⁹ Rousseau, a.g.m., s. 28.

bir devletin başka bir devletin egemenliğine hiçbir şekilde kuvvet kullanımının doğru olmadığını savunmuştur.¹⁰

1.1. KUVVET KULLANIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE MİLLETLER CEMİYETİ ÖNCESİ DURUMU

İnsanlık tarihinde yapılan savaşların tamamı bir nedene dayandırılmış ve savaşın tarafları savaşın çıkış sebebini meşru bir zemine oturtmak istemişlerdir. Spartalılar ile Atinalıların savaşından BM'nin izni olmadan Irak'a yapılan müdahaleye kadar taraflar haklı bir savaş zemini aramıştır. Spartalılar, Atinalıların güçlendiklerini ve gelecekte güç dengesinin aleyhlerine olacağını söyleyerek Peloponez Savaşı'nı kendilerine göre haklı bir zemine oturtmuşlardır.¹¹ 1200'lü yıllarda ünlü İtalyan din adamı Aquinolu Thomas "Haklı Savaş" kavramını düşünsel olarak bir noktaya taşımıştır. Modern hukukun kurucularından kabul edilen Hollandalı ünlü düşünür Hugo Grotius ise kavramın bugünkü hukuksal çerçeveye taşınmasında büyük bir rol oynamış ve kavramı bir adım ileri taşımıştır.¹²

Haklı savaş kavramını farklı formülasyonlarla günün şartlarına uygulamaya çalışan dönemin yöneticilerinin yanı sıra, Grotius barış içerisinde yaşanan bir dünya tasavvur etmiş ve sadece barış amaçlı savaşın haklılığı yönünde fikirler inşa etmiştir. Fakat kuvvet kullanımı uluslararası düzende bir yaptırımla karşılaşmadığı için hukukun üstünlüğünden ziyade gücünün hukuku çerçevesinde gelişme yaşanmıştır. 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi, Avrupa'da yeni bir kurgunun başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.1648 yılında imzalanan Westphalia Anlaşması uluslararası hukuk normlarında bir kademe ilerlemesi olarak algılanmıştır. Kongre ile Avrupa'nın daha güvenilir bir bölge olma yolunda ilerleyeceği düşüncesi tüm Avrupa'da hâkim olmuştur.¹³

Viyana Kongresi sonrasında kurulan düzen ile Avrupa'da hiçbir devletin tek başına hegemonya kurmaması planlanmıştır. Avrupa'da yaşayan uluslar bu planlama ile sınırlarını güven içerisine aldıklarını planlıyorlardı.

Gelişen milliyetçilik akımları ile parçalanmış imparatorlukların sonucu 1914-1918 arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı'na kadar, emperyal mücadele süregelmiştir. Antik Yunan'dan modern devletlerin oluşturdukları uluslararası sisteme kadar devletler yaptıkları

¹⁰ Elif Burcu PEKYARDIMCI, *İnsancıl Müdahale Kavramı Ve Kosova Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006, s. 22-25.

¹¹ Tayyar ARI, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKY Yayınları Bursa, 2008, s.19-30 (I).

¹² Halis GASPAROV, *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*, Ankara, 2008, s.11-13.

¹³ Gasparov, a.g.m., s.14.

savaşları her zaman bir sebebe dayandırmışlar ve böylece savaşın ne zaman ve hangi koşullarda haklı olacağı hususu tartışıla gelmiştir.¹⁴

1.2. MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİNDE KUVVET KULLANIMI

1920 yılında ABD Başkanı Wilson'ın ilkelerini temel alan bir prensip ile I. Dünya Savaşı'ndan sonra girişilen bir teşebbüs ile Milletler Cemiyeti (MC) Misakı imzalandı. Temel amacı ortak kolektif güvenliğin sağlanması olmasına rağmen, MC Misakı'nın savaşı yasaklayan bir düzenlemeler içermemesi ve II. Dünya Savaşı'na mani olamaması sebepleriyle, Misak literatürde topal ve başarısız bir antlaşma olarak kabul edildi.¹⁵

I. Dünya Savaşı'nın yapmış olduğu büyük tahribat, devletler düzeyinde ve global düzeyde huzur ve birlikte yaşam gerekliliğini milletlere ve devletlere bir kez daha düşündürmüştür. 9 milyona yakın insanın ölümü ve yaşanan onca acı, savaşın ardından MC'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. MC Misakı'na imza atan devletler bu büyük adımdan çok şey beklemişlerdir.¹⁶

Bu imzalanan Antlaşma ile uluslararası platformda devletlerin kuvvet kullanma veya kullanmamasına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Devletlerin kendi aralarında yaşayacakları uyuşmazlıkta hangi yola başvuracakları da antlaşmanın maddeleri arasındadır.¹⁷

26 maddeden oluşan Misak'ın 10. maddesinde özellikle bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne vurgu yapılmaktadır.¹⁸

Madde'de

"Cemiyet üyeleri, bütün cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeyi ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler. Saldırı, saldırı tehdidi yâda tehlikesi durumunda, konsey, bu yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlayacak yolları belirler."¹⁹

Bu madde ile MC kolektif hareket gerekliliği ile devletlerin toprak bütünlüğüne saygıyı esas almıştır. Misakın 11. maddesinde ise asıl amaçlardan olan kolektif güvenlikten

¹⁴ Gasparov, a.g.m., s.15.

¹⁵ Enver, a.g.m., s. 9.

¹⁶ Sümeyra ALTINER, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.11.

¹⁷ Altiner, a.g.m., s.13.

¹⁸ Altiner, a.g.m., s.14.

¹⁹ M.C. Misakı kurucu metin madde 10.

bahsedilmiş ve bir savaşın varlığı veya tehdidi durumunda MC Misakı'na imza atan tüm ülkelerin ortak sorunu olduğu vurgusu yapılmıştır.²⁰

Misak'a imza atan tüm ülkeler bu imza ile anlaşmazlıkların müzakere ile çözülmesi gerekliliğini benimsemişlerdir. 12. maddede devletlerarasında çıkacak problemlerin nasıl çözüleceğine vurgu yapılmaktadır. Bu madde de MC Misakı üyeleri arasında her hangi bir sebepten dolayı yaşanacak sorun sonrasında ilişkilerin kesilmesi neticesinde bu sorunun çözümü için başvurulacak konsey araştırma ve incelemesiyle birlikte hakem kararının çıkmasından sonra üç aylık bir süre beklemeyi kabul edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Ayrıca bu üç aylık süre zarfında hiçbir şekilde savaşa başvurmayacaklarını da kabul etmişlerdir.²¹

Burada esas alınan durum, devletlerin savaşa başvurmadan üç aylık bir zaman diliminde müzakere yaparak, olayı soğutmak ve farklı çözüm yolları arayışında umut ışığı yakalamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Üç aylık zaman diliminin beklenmesi de ayrı maddede karşımıza çıkmaktadır. Üç aylık zaman dilimi olmadan savaşa başvurulamayacağı da 13. madde de belirtilmiştir.

MC Misakı'nın 15. maddesinde vurgu yapılan bir başka seçenek ise, devletlerin kendi aralarındaki uyuşmazlıkları konseye taşınmalarıdır. Konseye taşınan olayda, konsey, altı ay içerisinde bir rapor sunması gerekliliği ile beraber, oybirliği veya oy çokluğu ile alınan karar vermelidir. Oy birliği ile alınan kararlarda ise farklı bir durum ile karşılaşmaktayız. Şayet raporu makul kabul etmiş bir taraf var ise, bu taraf karşı hiçbir şekilde şiddete başvurulamaz.²² Şayet rapor, oybirliği değil de oy çokluğu ile kabul görmüş ise, MC Misakı'na imza atmış devletler, adaletin muhafazası için özgür davranma hakkını elde edeceklerdir.²³

MC Misakı'nın 16. maddesinde ise kolektif yaşam, kolektif müdafaa anlayışı içerisinde alınacak veya yapılacak durum değerlendirilmesi resmileştirilmiştir. Buna göre;

"1. Cemiyet üyelerinden biri, 12,13, yâda 15. maddelerdeki yükümlülüklerine aykırı olarak savaşa başvurursa, cemiyet bütün öteki üyelere karşı, bu davranışıyla bir savaş

²⁰ Sertaç H. BAŞEREN, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara Türk Deniz Araştırmaları Vakfı yayınları 2003, s.32.

²¹ M.C. Misakı kurucu metin madde 12.

²² Funda KESKİN, BM ve Kuvvet Kullanımı, *Avrasya Dosyası BM Özel* 2002 8(1):149-174. (I).

²³ Başeren, a.g.m., s. 23.

eylemde bulunmuş sayılır. Bu üyeler bu eylemi gerçekleştiren devlet ile ticaret yâda maliye ilişkilerini hemen kesmekle yükümlüdür.”²⁴

Tüm bu olaylara genel olarak baktığımızda, MC Misakı kuvvet kullanmayı yasaklamamış, ama belirli bir düzenleme getirmiştir. MC Misak’ındaki söz konusu düzenleme devletlerarasındaki sorunların II. Dünya Savaşı’na sebep olmasını engelleyemedi.

Tüm bunların yanında küresel nitelikte ilk antlaşma olması, misakın “Uluslararası toplum ” fikrinin de yaygınlaşmasına da imkân sağlamıştır. MC Misakı’nın savaş ile ilgili düzenlemelerinde yetersizliği batı dünyasında farklı arayışları da beraberinde getirmiştir. Fransız ve Amerikan dışişleri bakanları Aristidi Briand ve Frank Billing Kellongg tarafından hayata geçirilen ve hala günümüzde geçerliği süren Briand - Kellogg paktı ile savaş illegal bir eylem olarak kabul edildi.²⁵

27 Ağustos 1928 'de imzalanan Briand-Kellogg paktına, dönemi içerisinde bağımsız olan her ülke taraf olmuştur. Bu günkü BM Antlaşması’nın da dayanağı niteliğinde olan bu antlaşmanın temel ilkesi, uyuşmazlıklarda savaşa başvurma kesinlikle yasaklanmıştır.

Bugün hala geçerliliğini sürdüren bu metin, BM Antlaşması ile birlikte kuvvet kullanımını yasaklayan ikinci bir uluslararası belgedir.²⁶ Kellogg-Briand paktı, Paris Paktı yâda Genel Savaş Yasağı Sözleşmesi olarak da anılan Antlaşma, 1928 yılında imzalanmasına karşı,1929 yılında yürürlüğe girmiştir. Toplam olarak üç maddeden oluşan paktın II. Dünya Savaşı’nın oluşumunu engellememesine rağmen, savaşı yasaklamasını bir uluslararası örf ve adet kuralı haline getirdiği ifade edilebilir. Uluslararası hukuk kapsamında Almanya Nürnberg askeri mahkemelerinde, savaş suçlarının yargılanmasında bu paktın hükümlerine aykırılıktan dolayı davalar açılmıştır. Bu paktı imzalayan ABD açısından da bir strateji değişimi olarak algılanmıştır. ABD, dış ilişkilerde yalnızlık politikasını terk etmiştir.²⁷ Antlaşmada genel olarak anlaşmazlıklarda kuvvete başvurmak kesinlikle yasaklanmıştır. Ülkelere barışçı yollar tavsiye edilmiş ve meşru müdafaa hariç kuvvet kullanımı yasaklanmıştır.

²⁴ M.C. Misakı kurucu metin antlaşmaları.

²⁵ Oral SANDER, *Siyasi Tarih- 2, 3.* baskı İstanbul İmge Yayınları, 2015, s. 38 (I).

²⁶ Altiner, a.g.m., s. 14.

²⁷ Mahmut Esat YILMAZ, *Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2011 s. 25.

1.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İLE BAŞLAYAN SÜREÇTE KUVVET KULLANIMI

I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan MC, II. Dünya Savaşı'nın başlamasına ve bazı kaynaklara göre 65 milyon insanın hayatını kaybetmesine engel olamamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, kıta Avrupa'sında ve Amerika'da bir daha yaşanmaması için neler yapılabilir fikrini geliştirirken, bazı diplomatlar ve fikir adamları yeni tezler ve fikirler geliştirmeye başlamışlardı. Nihayetinde 1945 yılında San Francisco'da BM Örgütü kuruldu.

BM Antlaşması, öngördüğü kurumsal yapı ve evrensel iddiası ile uluslararası hukukun temel metinlerindedir.²⁸ BM Antlaşması'nın 1. madde 'de örgütün kuruluş gayesi bir düzen içerisinde dile getirilmiştir. Uluslararası toplumun barış ve güvenliğinin sağlanması ortak amaç edinilmiştir.

İnsan hakkının korunması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile birlikte yaşanan sıkıntılara ortak bir çözüm oluşturmak uluslararası halkların eşit ve adil bir ortamda yaşamaları ile birlikte kendi kaderlerini belirleyeceği sağduyusuna sahip bir yaklaşım ile dünya barışını geliştirmek ve güçlendirmek ilkeleri ile evrensel olan dil, din, ırk ayrımı yapmadan; Sosyo-kültürel değerlerin korunarak bir sonraki kuşaklara taşınması, küreselleşen dünya ile entegrasyon ve iş birliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.²⁹ Tüm yukarıda saydığımız evrensel değerler, değişen dünya düzeni ile birlikte yaşamın kapılarını açmak ve daha güvenli bir dünya inşa etmek içindir.³⁰

Antlaşmanın 2. maddesinde ise belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi için neler yapılabileceği ilkeleri belirtilmiştir. Madde 2/3'de uluslararası bir anlaşmazlıkta karşılıklı müzakere yolu gösterilmiş; uluslararası güvenlik, barış ve huzuru bozacak bir hareket yapılması yasaklanmıştır. BM Antlaşması'nın en önemli maddelerinden biri olarak kabul edilen 2/4'de her türlü kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanma tehdidi yasaklanmıştır. Antlaşma metninde savaş kelimesi yerine, kuvvet kullanımı ifadesine yer verilmesi önemlidir. Teknik bir terim olan kuvvet kullanımının, savaşın yanı sıra her türlü ekonomik, siyasi ve askeri şiddet kullanımlarını kapsadığı ifade edilebilir.

²⁸ Yılmaz, a.g.m. s. 8.

²⁹ Funda KESKİN, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM*, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları Ankara, 1998, s.43 (II).

³⁰ Altın, a.g.m., s.43.

1.4. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI VE KAPSAMI

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan BM, her devletin egemen eşitliği ilkesi üzerine inşa edilirken amaçlarının başında ise uluslararası platformda devletlerarası anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesini ilke edinmiştir.³¹

Bu antlaşmanın 33. maddesi ile başlayan 6. Bölümü uyuşmazlıkların çözümü ile ilgilidir. Yargısal ve yargı dışı çözüm yöntemleri verilir. Problem yaşayan devletlerin anlaşmaları için bir dizi yol takip etmeleri ve bununla beraber bu yolları yalnızca barışçı yollarla halletmelerini ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek hiçbir yola başvurmamalarını istenmektedir. Bununla birlikte BM Antlaşması'nda barışı zorlamaları için her hangi bir yaptırım yetkisi verilmemesi, günümüzde tartışılan başka bir konudur.³²

1945 yılında tüm dünyada yaşanan acı tecrübeyi teneffüs eden devletler, artık toprak kazanımı, sınır genişletme veya başka hükümetlerin değiştirilmesi gibi çağdışı amaçlar peşinde koşmamalıydı. 1945 öncesinde yaşananların yaşanmaması için uluslararası hukuk kuralları diye adlandırabileceğimiz hukuk kuralları devreye girmiştir. Hiç bir şekilde meşru olmayan kuvvet kullanımı kabul edilmez iken; BMGK'nin kararı ve meşru müdafaa hakkı bunun dışında tutulmuştur.³³

BM Antlaşması, bugüne kadar uluslararası platformda kuvvet kullanma konusunda imzalanan en kapsamlı ve ileri belge konumundadır. BM Antlaşması'nın 2/6 maddesine göre bu antlaşma uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını genellediği ölçüde BM üyesi olmayan ülkeleri de kapsar. Kuvvet kullanımına ilişkin olarak BM Antlaşması'na baktığımızda üç temel güvenlik sistemiyle karşılaşmaktayız. Bu üç sistem ise, sözleşmenin 6 ve 7. Bölümlerinde yer alan maddeler ile 8. Bölümde vurgu yapılan bölgesel düzenlemeleri kapsar.³⁴

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde kuvvet kullanımı ile ilgili olarak, sadece kuvvet kullanımını değil, tehdidi de yasaklamıştır. Kuvvet kullanımı tanımının yapılmasında ifadelerin sınırlı olması, konunun uluslararası toplum tarafından bir fikir birliği oluşturmasına engel olmaktadır.³⁵ Bu duruma Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu bazı kararlarda bir standart oluşmasını engellemektedir. Suriye ve Libya örneklerinde de

³¹ Eylem Miray APEK, *Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı Ve Somali Ve Afganistan'a Düzenlenen Uluslararası Müdahalelerdeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.34-87.

³² Apek, a.g.m., s.34-87.

³³ Enver, a.g.m., s. 15.

³⁴ Bağbaşıoğlu, a.g.m., s. 39-40 (I).

³⁵ Keskin, a.g.m., s. 32-63 (II).

göreceğimiz gibi, Libya'ya müdahale edilirken, Suriye konusunda bu yönde bir karar alınmamıştır.

Kuvvet kullanma yasağını dar anlamda sadece silahlı saldırı olarak yorumlayan akademisyenlerden başka bu yasağı geniş yorumlayanlar; ekonomik, siyasi ve diplomatik önlemlerin de kapsadığını beyan eder.³⁶ BM Antlaşması'nda madde 2/4 ifade edilen yasak uluslararası platform da güç ilişkisini düzenleyen temel hukuk kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yasağı geniş yorumlayan akademisyenlerin savunduğu tez ise ülke bütünlüğünü sadece askeri müdahale değil; ekonomik, siyasi ve ideolojik yaptırımların da bir tehdit ve baskı unsuru oluşturduğu yönündedir.³⁷ Değişen dünya düzeninde enerji kaynaklarına sahip olmak çok önemli gücüde beraberinde getirmektedir. Bu enerji kaynaklarına sahip olmak isteyen büyük güçler enerji kaynaklarına sahip olmak için sadece askeri seçenekleri uygulamadığı, siyasi ve ekonomik güçlerini de bu noktada işlettikleri görülmüştür. O ülkeye savaş açmasına gerek kalmadan da yönetebildikleri görülmüştür. Bununla beraber, yukarıda ifade edilen tezin tam tersine, sadece askeri kuvveti, kuvvet kullanımı için yeterli gören görüşün dayandığı tez ise 1970 yılında BM'nin devletlerarasında dostça ilişkiler ve işbirliğine ilişkin uluslararası hukuk ilkeleri Genel Kurul kararında sadece silah kullanımını esas almasını göstermişlerdir.³⁸

Antlaşmada yasağın geniş yorumlamasını yapan grup, Ekonomik, Siyasi ve Diplomatik önlemlerinde kapsadığını beyan ederler. 2/4 ülke bütünlüğünü sadece askeri müdahale değil, yukarıda sayılan koşullarında tehdit ve baskı unsuru olarak kullanılmayacağını, bununda yasak kapsamında olduğunu ifade etmektedirler.³⁹ Genel olarak tüm bunlarla beraber hangi eylemin, hangi nitelikte kuvvet kullanımı tehdidi içerdiği BMGK'nin yetki alanındadır.⁴⁰

Askeri hamlelerin geçerliliği, bulunduğu konjonktürün zamanına göre, sürekli bir değişim içerisinde olmasına rağmen, BM Antlaşması'nın hukuksal çerçevesinin yapısı değişmez bir gerçektir.⁴¹ BM Antlaşması'nda kuvvet kullanımının yasaklanmasının farklı istisnalarını da içerisinde barındırmaktadır. Bunlar;

- a. Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanma(51. Madde)

³⁶ Keskin, a.g.m., s. 32-63(II).

³⁷ Doğan, Çakmak, Aslan, a.g.m., s. 54-59.

³⁸ Doğan, Çakmak, Aslan, a.g.m., s. 54-59.

³⁹ Keskin, a.g.m., s. 32-63(II).

⁴⁰ Dr. Levent Ersin ORALLI, Uluslararası Hukukta Ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu, Turkish Journal of Tesam Academy, s.112

⁴¹ A.g.e s.112.

- b. BMGK kararıyla kuvvet kullanma
- c. BMGK faaliyete geçmeden önce beş sürekli üyenin kuvvet kullanımı
- d. II. Dünya Savaşı boyunca düşman güçlere karşı kuvvet kullanımı

Günümüzde ilk iki istisna geçerlidir.

1.5. MEŞRU MÜDAFAA HAKKI

BM Antlaşması'nın 51. maddesinde belirtilen ve tüm güvenlik argümanlarının bir parçası durumunda olan meşru müdafaa hakkı, BM Antlaşması'na imza atan bir üyeye karşı silahlı bir müdahale yapıldığında, özellikle antlaşma metninin doğası gereği uluslararası barışın ve ortak güvenliğin korunması amacıyla BMGK tüm tedbirleri hayata geçirene kadar, saldırıya uğrayan devletin kendini koruması amacıyla saldırı yapan devlete karşı silahlı şekilde kendini savunmasıdır.⁴²

BM Antlaşması'nda bulunan hiçbir madde sözleşmeye imza atmış üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya uğradığında konsey kararı ve uygulaması olana kadar, silahlı meşru müdafaa hakkını kullanmasına engel teşkili taşımaz. Yapılan meşru müdafaa hakkı egemen devletin hakkı olarak görülür.

BM Antlaşması'nın imzalanmasıyla beraber uluslararası hukukta meşru müdafaa kavramı için birbiri ile örtüşmeyen iki farklı kaynağa vurgu yapılmaktadır. Bunlardan birincisi antlaşmalar hukukudur. Bu noktada da karşımıza BM Antlaşması'nın temel metini çıkmakta iken, yapılageliş kuralları olarak da 1841 ve 1842 yıllarında ortaya çıkan Webster Doktrini gösterilmektedir⁴³

Devletler kuruluşları ve doğası gereği egemenliğin kendilerine getirdiği bir hak olarak gördükleri savaşa başvurma hakkını; meşru müdafaa hakkı, hayati çıkarların korunması, zorunluluk hali ve ulusal onurun korunması ve kollanması gibi argümanlara bağlamaktadır.⁴⁴ Devletler kendi meselelerinde haklı veya haksız pozisyonuna bakmaksızın hem savcı, hem hâkim pozisyonuna bürünmekten kaçınmamakta idiler. 1830'lı yıllarda tarihte "Caroline" olayı olarak geçen ve ABD ile İngiltere karşı karşıya getiren olayda; Kanada'nın bağımsızlığı esnasında bir gurup Amerikalı, Kanada tarafına geçmiş ve Kanadalılara mühimmat ve silah taşıyan Caroline isimli Amerikan bandıralı gemiyi İngiltere

⁴² Levent Ersin ORALLI, *Tesam Akademik Dergisi* s.115.

⁴³ Berdal ARAL, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Siyasal Kitabevi, 1999, s.13.

⁴⁴ Bağbaşıoğlu, a.g.m., s. 37 (I).

batırması ve bu olaya da meşru müdafaa kapsamında değerlendirmiştir. Bu doğrultuda ABD Dış İşleri Bakanı Webster yazdığı mektupta da bu yakan bir tanımlama yapmıştır.⁴⁵

BM Antlaşması imzalandığı günden bugüne kadar, 51. madde sürekli tartışılmıştır. Bunun sebebi de uluslararası arenada kuvvet kullanan devletlerin, bu eylemlerini hukuksal bir dayanak istemektedirler. BM Antlaşması'nın 51. maddesinden de anlaşılacağı üzere; devletler meşru müdafaa hakkını kullanacağını veya kullandığını ve bununla ilgili yapacağı hamleleri BMGK'nine bildirmek zorundadır.⁴⁶

Devletlerin bu hakkı BMGK'nin ortak uluslararası güvenliği işletene kadar kuvvet kullanımının tek istisnasıdır. Bu istisnanın hukuksal normunun dışında (yapıla geliş) örf ve âdet hukuku olarak algılanan Webster Doktrini ile uluslararası hukukta (Caroline) vakası olarak bilinen ve Kanada'nın İngiltere'ye karşı vermiş olduğu uluslararası bağımsızlık savaşı sırasında Amerikalılardan bir bölümü Kanada'yı desteklemek için savaş hattına katılmış ve bir adada İngiliz gemilerine ateş açmaları sonucu İngiltere Amerikan gemisi Caroline batırmıştır.⁴⁷

Kısacası 51. madde kapsamında yer alan meşru müdafaa hakkı BM Antlaşması imzalanmadan önce de bir hak olarak görülmekte idi. Meşru müdafaanın kabul edilebilir şartlarından biriside BM Antlaşması'nda ifade edildiği gibi saldırının gerçekleşmesidir. Fakat esas paradoks burada başlamaktadır. BM Antlaşması'nda silahlı saldırının tanımı yapılmamıştır.⁴⁸

51. madde kapsamında silahlı bir saldırı olması karşılığında, meşru müdafaa hakkının varlığına imkân tanınırken, fevri veya kişisel bir saldırıyı da egemenliğe kast edecek ülke saldırısı olarak görmemektedir. Yani, kısaca açıklamak gerekirse, saldırıyı sadece bertaraf etmek yeterlidir. Saldırının devamında bir fiili harekete, 51. madde hiçbir şekilde cevaz vermemektedir.⁴⁹ Bir başka ifade ile BM Antlaşması'na imza atmış üyelerden birisi, egemen topraklarında silahlı bir saldırı ile karşılaşır, Antlaşma gereği BMGK her türlü tedbir ve önlemleri alıncaya kadar ortak ya da bireysel olarak meşru müdafaa hakkı mevcuttur. BM örgütü bu hakkın doğal bir hak olduğu ve hiçbir örgüt ya da kuruma devredilemeyeceğinin altını önemle çizer. 51. madde de net bir açıklık olmamasına rağmen, bir devletin meşru müdafaa hakkını kullanabilmesi için kesinlikle silahlı bir saldırıya

⁴⁵ Bağbaşıoğlu, a.g.m., s. 37 (I).

⁴⁶ Fatma TAŞDEMİR, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Kriterleri*, Usak Books, 2006, s. 137-140 (I).

⁴⁷ Aral, a.g.m., s. 24.

⁴⁸ Enver, a.g.m., s. 56.

⁴⁹ Enver, a.g.m., s. 56.

uğraması gerekmektedir.⁵⁰ Tabii olarak burada da tartışmalı birkaç nokta vardır. BM Antlaşması'nda saldırı kelimesinin tanımlanmamasından dolayı başka bir açmazla karşı karşıya gelinmektedir.

Son yıllarda özellikle batılı devletlerin, ulusal çıkarları doğrultusunda, özellikle 11 Eylül'den sonra, ABD'nin devlet politikasında yapmış olduğu argüman değişikliği ile başlayan, meşru müdafaa anlayışı ise hukuksal olarak 51. madde kapsamı gibi değerlendirilip değerlendirilmeyeceği uluslararası arenada halen tartışma konularının başında gelmektedir. ABD 11 Eylül sonrasında uluslararası arenada bir strateji değişikliğine gitmiş ve tüm dünyada ulusal güvenlik stratejisi diye isimlendirdiği bir konsept ile dış politika anlayışını değiştirmiştir. Bu strateji değişikliği ile ABD dünyanın her yerinde kendine karşı yapılacak olan girişimlere karşı önleyici bir müdahale hakkı olduğunu savunmaktadır. Fakat uluslararası hukuk kurallarında böyle bir yaklaşıma yer olmadığı aşikârdır.

BM Antlaşması'nda 51. madde de her ne kadar meşru müdafaa hakkı olarak bir hak tanımlansa da bu hakkın uluslararası hukuk normları açısından bir sınırı olduğu bilinmektedir. Bu normlar üzerinde her ne kadar bir tartışma süregelse de günümüzde bunu da belli kısıtlara oturtmamız mümkündür. Bu normlar hukuksal olarak, gereklilik ve orantılılık olarak kabul edilmektedir.⁵¹

Bu iki kavramdan orantılılık ilkesi için, karşılaştığı kuvvete istinaden, karşı tarafa zarar vermekten ziyade, saldırıyı bertaraf etmek amacı güdülmektedir. Hukukun temel prensiplerinden birisi olan orantılılık; savaş hukuku konusunda da devletlere tüm eylemlerinde özgürlük tanımaz. Meşru müdafaa da orantılılık ilkesi ile kastedilen aslında, cezalandırmaktan ziyade, bertaraf etme ve caydırma'dır.⁵²

Diğer bir ilke ise gereklilik ilkesidir. Bu ilke doğrultusundaki temel prensip ise yapılan saldırıyı bertaraf etmek için kuvvete başvurmadan başka bir seçeneğin kalmamasıdır. Burada temel olarak uluslararası hukukta gözetilen prensip, düşmanı bertaraf etmek ve karşı konulan kuvvetin uygunluğu ile birlikte zorunluluğudur.

Meşru müdafaa kapsamında uluslararası hukukun temel argümanlarından birisi olan orantılılık ve gereklilik Körfez Savaşı örneğinde değerlendirilebilir. BMGK'nin ABD'nin

⁵⁰ Doğan, Çakmak, Aslan, a.g.m., s. 59.

⁵¹ Doğan, Çakmak, Aslan, a.g.m., s. 58.

⁵² Oktay CEMİL, Modern Toplumlarda Savaş Ve Barış 2. baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2014,s.21-98.

öncülüğündeki koalisyon güçlerine vermiş olduğu, yetki çerçevesinde yapmış olduğu müdahalede gereklilik ilkesi hukuken tartışılmaz iken, orantılılık ilkesi halen akademisyenler tarafından tartışılmaktadır.

1991 yılında gerçekleştirilen bu harekât neticesinde koalisyon güçleri orantılılık ilkesi noktasında çok fazlasıyla güç kullanmış ve gereğinden fazla insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Bununla beraber Irak ordusunun koşulsuz Kuveyt'i terk edeceğini açıklamasına rağmen bombardıman devam etmiş ve Irak'ı Kuveyt'ten çıkartmakla yetinmeyen koalisyon güçleri, Irak'ın onlarca kilometre içlerine girerek hava saldırılarına devam etmiş ve Irak'ın altyapısına büyük zarar vermiştir. Orantılı güç yerine koalisyon güçleri Irak ordusunun tamamen yok etmek stratejisi ortaya koymuş gibi hareket etmiştir.⁵³

Bununla beraber yapılan müşterek harekât parça parça düşünülmeli ve bir bütün olarak algılanmalıdır.51. madde kapsamında meşru müdafaa ile ilgili her tedbiri BMGK'nin bildirmek ve BMGK gerekli tedbirleri alana kadar bu haklarını kullanabilirler.⁵⁴

1.5.1. Güvenlik Konseyi Kararları İle Kuvvet Kullanımı

BM Antlaşması imzalanırken antlaşma metnini hazırlayan Akademisyenler, politikacılar ve hukukçular kendilerine bir ışık tutacak metni örnek alacaklarını belirtirken, bu örnek metni hazırlayan ve herkese yol gösteren akıl olarak bilinen kişi Yargıç Hersch Lauterpec'dir.⁵⁵

1933 yılında yargıçlık yapan Hersch Lauterpec, hukuk üzerine yazmış olduğu kitap da küresel hukuk düzeninin bir nizama oturması gerektiğini ve bu nizamın dünya da hiç ama hiç bir devletin şiddete başvurmadığı bir taslağı savunmuştur.⁵⁶ Yargıç Hersch Lauterpec bu tezi değerlerin yerle bir olduğu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945 de imzalanan BM Antlaşması'yla hayat bulmuştur.⁵⁷

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağının meşru müdafaa dışındaki bir diğer istisnası ise, BMGK kararları ile kuvvet kullanımıdır. 2. maddenin 4.fıkrasında belirtilen kuvvet kullanma yasağını ihlal eden bir devlete karşı, BM Antlaşmasınının 7. Bölümü'nde yer alan birtakım yaptırımlar uygulanır görüşü antlaşma

⁵³ Enver BOZKURT, *BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı Ve Körfez Krizi Örneği*, 1. Baskı Atlas Kitap Konya 1996, s.41-99.

⁵⁴ Taşdemir, a.g.m., s. 100 (I).

⁵⁵ Taşdemir, a.g.m., s. 102 (I).

⁵⁶ Taşdemir, a.g.m., s. 105 (I).

⁵⁷ Taşdemir, a.g.m., s. 106 (I).

metninde yer alır. Bu yaptırımlar geniş anlamda yorumlandığı zaman askeri, siyasi ve ekonomik tedbirleri kapsamaktadır.⁵⁸

BM Antlaşması kapsamında 7. Bölümde yer alan zorlama tedbirlere istinaden Güvenlik Konseyi madde 53 de belirtilen Bölgesel Örgütlere de zorlama tedbirleri uygulama görevi verebilir.⁵⁹

Bununla birlikte 7. Bölüm içerisinde yer alan, 39. 40. 41. 42 ve 43. maddeler, bu tedbirlerin şekil yönünden açıklamalarını yaparken, hangi şekilde bu uygulamaların gerçekleşeceğini de belirlemektedir.

Madde 39'da belirtilen tespitler doğrultusunda BMGK aldığı ve alacağı kararlar neticesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına her türlü adımı atar. Şayet 39.madde kapsamında aldığı önlemler yeterli gelmez ise 41 ve 42 madde kapsamında yaptırımları belirler.⁶⁰

Ulusal devletler gibi kendisine ait bir silahlı gücü olmayan BM, barış ve güvenliği sağlamak için bu görevi özel yetkilendirme ile BMGK kararına bırakmıştır. 39. madde de BMGK'nin bir karar verebilmesi için gerekli olan konjonktürün oluşması gerekir, bu kararın alınması için barışa yönelmiş bir tehdidin oluşması, barışın bozulması ve saldırı durumlarından birinin oluşması gerekir.⁶¹

BM Antlaşması'nın 41.maddesinde yaptırımlarla ilgili olarak önlemlere ilişkin argümanlar paylaşılmıştır. Silahlı olmayan yaptırım kararlarının uygulanması için tüm üyelerini çağırabilir ve bu yaptırımlar neticesinde de o ülkeye diplomatik ilişkilerin kesilmesinden, deniz, kara ve hava yollarının kesintiye uğratılmasını isteyebilir. Ayrıca iletişim ve ulaştırma yollarının tamamını ya da bir bölümünün kapatılmasını da öngörebilir. Güvenlik Konseyinin almış olduğu bu kararların bağlayıcılığı olduğu için tüm üye devletler uymakla yükümlüdür.⁶²

Antlaşmanın 42. maddesinde ise kuvvet kullanımı ile barışın tekrar tesisi için askeri güç kullanımına izin veren bir karar vardır. Şayet Güvenlik Konseyi 41. madde doğrultusunda yapılan yaptırımların yetersiz ve etkisiz kaldığına karar verir ise bu kez,

⁵⁸ İpek, a.g.m., s. 209.

⁵⁹ Erdem DENK, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Örgütü*, 3. Baskı Ankara Desen Ofset, 2015, s. 277.

⁶⁰ BM Antlaşmaları kurucu metni.

⁶¹ İpek, a.g.m., s. 210.

⁶² Naim DEMİREL, *BMGK Ve Uluslararası Barışın Korunması*, 2. Baskı Derin Yayınları İstanbul. 2015, s.43.

42.madde kapsamında kara hava ve deniz kuvvetlerinin her türlü yapacağı operasyon ve ablukanın hükmünü verir.⁶³

1.5.2. Barışın Tehdit Edilmesi

BM Antlaşması imzalandığı günden itibaren, Güvenlik Konseyi'nde de problemlere yol açan konulardan birisi olan barışın tehdit edilmesinin tarifi ve tanımı oldukça zor bir konudur. Bir merkeze oturtmak, bir kalıba sokmak ve bununla ilgili bir karar almak ve uygulamak zordur. BM Antlaşması'nda 1, 39 ve 99 maddelerde tehdit ve barış kavramları birlikte kullanılmış ve kavramı yorumlamak bu maddelerin içeriklerinden dolayı da kolay olmamaktadır. Bu değerlendirme BMGK'nin geniş yetkisine bırakılırken gerek Genel Kurul gerekse Güvenlik Konseyi için, bu uygulamayı standart hale getirecek bir değerlendirme olmadığı gibi, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul arasında da uygulamada da bir birlik bulunmamaktadır.⁶⁴

Uluslararası toplum ve BM karşılaşılan herhangi bir uluslararası reaksiyonda bu olayın barışın tehdit edilmesi mi yoksa barışın bozulması mıdır, tespitinde zorluklar çekmektedir. Güvenlik Konseyi bu tespit noktasında bir inceleme formatına girmeden, şayet Güvenlik Konseyi uluslararası bir kriz durumunda, mevcut durumda bir silahlı çatışma var ise, BM Antlaşması'nın 39. maddesi kapsamında uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğuna karar verir.⁶⁵

BMGK'nin aslında barışın tehdidi ve bozulması arasında bir ayırım yapmaması dikkat çekicidir. Çünkü madde 39'da belirtildiği gibi Güvenlik Konseyi barışın tehdit edildiğini veya bozulduğu kapsamında bu maddenin yetmediği kanaatindedir. Güvenlik Konseyi 1993 yılından itibaren çok nadir bir şekilde uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği tespitine katılmıştır. Bu ifadenin yerine bölgesel barış ifadesini kullanmıştır. Ruanda olayında ise bir istisna olarak uluslararası barış ifadesine yer vermiştir.⁶⁶

BMGK'nin kararlarını değerlendirdiğimizde, sadece silahlı çatışma unsurunun barış ve güvenliği tehdit ettiği algısına sahip olmadığımız ifade edebiliriz. Güvenlik Konseyi aşağıdaki durumlarda barışın tehdit edildiği tespitinde bulunmuştur: ilgili bir devletin hükümetinin müracaatı yâda hükümetin izni, devlet ve hükümet gücünün etkinliğinin ortadan kalkması, demokratik seçimlerin yapılmasına ve sonuçlarının uygulanmasına engel

⁶³ Demirel a.g.m., s.60.

⁶⁴ Enver, a.g.m., s. 25.

⁶⁵ Demirel a.g.m., s. 60.

⁶⁶ Demirel a.g.m., s. 393.

olunması, kitlesel göçler ve mültecilerin mağduriyeti, ağır insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalınması, insancıl hukuk ihlallerinin yoğunlaşması, İnsani yardımların engellenmesi ve BM personeline yapılan saldırılar, halkların kendi geleceklerini belirleme hakkının ihlali, ateşkes veya barış Antlaşması'nın yerine getirilmemesi, silahlı çatışmalar (Belçika'nın Kongo'ya saldırısı bu kapsamda değerlendirilmiştir) insani müdahale, BM otoritesi ve yetkinliğinin zedelenmesi, kitle imha silahları ve illegal silah ticareti, bölgesel olarak döşenen mayınlı alanlar, uluslararası terörizmin desteklenmesi, uluslararası hukuk ve sözleşmelerin ihlali, belirli uluslararası hukuk normlarının ihlal edilmesidir.⁶⁷

1.5.3.Barışın Bozulması

Barışın bozulması kavramı, barışın tehdit edilmesi gibi çok spesifik bir kavramdır. Bu konuda da net, açık, ana hatları ile ayrıntılı bir tanım geliştirilememiştir. Fakat BM Antlaşması'nda yer aldığı kapsamda 39. madde bağlamında uluslararası bir silahlı çatışmanın gerçekleşmesi olarak ifade edilmiştir. İki devletin birbirleri ile yapmış olduğu silahlı çatışma neticesinde hangi devletin saldırgan, hangi devletin meşru müdafaa hali olduğunun tespit edilememesi durumları barışın bozulması olarak ifade edilmektedir.⁶⁸

Buna mukabil, bir devletin kendi egemenlik sınırları içerisinde oluşan silahlı çatışma hali ise barışın bozulması olarak değerlendirilmemektedir. Bundan mütevellit o ülkenin içerisinde silahlı çatışmalardan dolayı yaşanan insan hakları ihlalleri de bu kapsamda değerlendirilmemektedir.⁶⁹

BMGK bugüne kadar uluslararası arenada dört olayda barışın bozulduğu kararına varmıştır. Bunlar, Kuzey ve Güney Kore örneği, Arjantin ve İngiltere arasındaki Falkland Adası örneği, İran ve Irak savaşı ile Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında yaşanan olaylar olarak belirtilmiştir. Bu dört örnekte ortak olarak gösterilmesi gereken somut done ise her bir olayda sınır aşan ve küçük çapta olmayan çatışmaların olmasıdır.⁷⁰

1.5.4.Saldırı Durumu

Tanımdan ziyade, kavramsal bir çerçeve çizen BM Antlaşması'nda barışın bozulması, barışın tehdidi gibi kavramların, tanımı olmadığı gibi, saldırı kavramında da tanımına rastlamak mümkün değildir.⁷¹

⁶⁷ Demirel a.g.m., s. 395-416.

⁶⁸ Demirel a.g.m., s. 62.

⁶⁹ Demirel a.g.m., s. 62.

⁷⁰ Demirel a.g.m., s. 64.

⁷¹ Altiner, a.g.m., s.82.

Uluslararası sisteme bir saldırı veya uluslararası barış ve güvenlik için tehlike arz edecek bir durum olduğu takdirde, kuvvet kullanımına ilişkin olarak BM Antlaşması, tıpkı MC zamanında olduğu gibi “kolektif güvenlik” düşüncesi ile II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası toplumdaki güç dağılımını bir nebze olsun dengelemeye çalışmıştır.⁷²

Saldırının tanımsal olarak net bir şekilde anlatılmamasına rağmen BM Genel Kurulu zaman zaman bu kavram ile ilgili tanımlamalarda da bulunmuştur. 1970 ve 1974 yıllarında 2625 ve 3314 sayılı kararlarında yapmış olduğu tanımlamada;

“Saldırı eylemini, bir devletin başka bir egemen devletin ülkesel bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına yönelmiş her türlü silahlı eylemler”⁷³ olarak nitelendirmiştir. Güvenlik Konseyi herhangi bir olay karşısında 39. madde hükmünde bir girişimde bulunacağı zaman bu tanımlamalardan faydalanması için hiçbir sakınca yoktur. Fakat hukuki olarak BM Genel Kurulu’nun bu anlamda bir bağlayıcılığı da yoktur.⁷⁴

6 Şubat 1933 yılında Sovyetler Birliği’nin Cenevre’de yapılan silahsızlanma konferansında bir tasarıyla başlayan tanımlama başvurusu, 14 Aralık 1974 BM Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir.⁷⁵

Buna göre 3314 sayılı kararda saldırı tanımlaması şu şekildedir:

"Bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı veya iş bu tanımda belirtildiği üzere, BM Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır"⁷⁶

Yukarıdaki maddede bahsi geçen, saldırı tanımı, uluslararası hukuk kapsamında kuvvet kullanma eylemleri ile ilgili şeklin tamamını kapsamamaktadır. Bu kapsamda bir fiil olarak algılanabilmesi için, 3. madde de belirtilen eylemlerden birinin oluşması gerekliliği ifade edilmiştir.

Karar metninin 3. maddesinde saldırıya örnek teşkil edecek unsurlarda belirtilen argümanlar ise; bir devletin istilası ile karşılaşmak, bir devlet tarafından bombalanmak, limanlarınız veya deniz yollarınızın ablukaya alınması, ordunuza başka bir ordu tarafından saldırı, yapılan uluslararası antlaşma gereği ordunuzun görevi sona erecekken devam etmesi gibi maddeleri kapsamaktadır. 1974 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından

⁷² Doğan, Çakmak, Aslan, a.g.m., s. 57.

⁷³ Demirel a.g.m., s.64.

⁷⁴ Demirel a.g.m., s. 65.

⁷⁵ Enver, a.g.m., s. 27.

⁷⁶ Altınar, a.g.m., s.84.

hazırlanan bu tanımlama BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olsa da yukarıda izah edildiği gibi hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.⁷⁷

Görüldüğü gibi yukarıda alınan kararlarda asıl amaç, uluslararası barış ve güvenliği korumaktır. Bu kararı bozan devlete karşı da uluslararası bir yaptırım uygulanması gerekliliği de her ne kadar net olmasa da BM Antlaşması'nda bulunmaktadır. Her ne kadar bu netlik olmasa da BMGK'nin yetkisi bu sorunları açacak niteliktedir. BMGK bir kuvvet kullanımına yetki verirken, BM kuruluş, amaç, gaye ve ilkelerine sadık kalacak şekilde hareket etme zorunluluğu olsa da zaman zaman bu yetkisini sınırsız bir şekilde kullandığını da görmekteyiz. Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i ilhakında, Güvenlik Konseyi Irak devleti üzerinde bu yetkisini sınırsız bir şekilde kullanmıştır.

1.6. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURUL KARARI İLE KUVVET KULLANIMI

Uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasını BMGK yetki ve sorumluluğunda olduğunu belirtilmesine rağmen, bazı durumlarda Genel Kurul'a bu konuda bazı görevler addedilmiştir. Bunlar BM Antlaşması'nda yer alan 35. madde 1. ve 2. fıkrasında belirtilmiştir.⁷⁸

“1. BM'nin her üyesi herhangi bir uyuşmazlık ya da

34. madde de öngörülen nitelikte bir duruma Güvenlik Konseyi'nin ya da Genel Kurul'un dikkatini çekebilir.

2. BM, üyesi olmayan bir devlet taraf olduğunu herhangi bir uyuşmazlık konusunda, iş bu Antlaşmada öngörülen barışçı yollarla yükümlülüğünü, bu uyuşmazlıktan önceden kabul etmek koşuluyla, Güvenlik Konseyi'nin ya da Genel Kurul'un dikkatini çekebilir.”

Yukarıda açıklanan maddeler ışığında uluslararası bir uyuşmazlık doğacak ve 34. madde de işaret edildiği üzere uyuşmazlığın neticelendirilmesi gerekliliği mevcut olmalıdır.⁷⁹

BMGK'nde bir olayın sonuçlanmaması, iki türlü tezahür edebilir. Bunlardan ilki Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinden (Beş daimî üye: ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve

⁷⁷ Aydın İPEK, *Anayasa ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı*, Doktora Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.46.

⁷⁸ İpek, a.g.m., s. 46.

⁷⁹ Altınar, a.g.m., s. 84.

Çin) birinin veto etmesi koşuluyla kararın alınmamasıdır. Diğerisi ise Güvenlik Konseyi'nin gündemine gelen bir olayın 9 üyenin olumlu oyu ile gündemden düşürülmesidir.⁸⁰

Her iki durumda da Güvenlik Konseyi gerek yetkisini kullanmazken gerekse çözümsüzlüğün bir parçası olmaktadır. Bu durumda yetki Genel Kurul'a bırakılmıştır. Bu gibi durumlarda da Genel Kurul geçici bir komite kurmuş ve araştırma yapılması için yetki vermesine rağmen, 1951 yılında işlevselliği olmadığına karar verilmiş ve kaldırılmıştır.⁸¹

Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, Güvenlik Konseyi bir şekilde işlemez hale gelirse, BM Genel Kurulu acil toplantıya çağırabilme yetkisini kullanır ve Barış için birleşme kararını uygulayarak, kuvvet kullanımı yetkisini icra etmek için onay verirse, kuvvet kullanımı devletler için meşru bir hal almış olur. Fakat devletleri bunun için herhangi bir yaptırıma zorlayamaz.⁸²

Kısacası Genel Kurul'un aldığı bu kararlar tavsiye niteliğinde kararlardır.

Fakat 1950 yılında Kore Savaşı sırasında yaşanan ve 2014 yılı itibarıyla 10 uygulamaya emsal teşkil eden 377/A sayılı Uniting for Peace kararı ile farklı bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamada olağanüstü toplantı çağrısı yapılmış ve bu kararı alma şekli ise genel kurul üyelerinin çoğunluğunun istemi veya güvenlik konseyinden bir ülkenin talebi şeklinde gerçekleşmektedir. 2014 yılına kadar yapılan bu olağanüstü toplantıların 6 tanesi Güvenlik Konseyi'nin talebi olurken, 4 tanesi de Genel Kurul üyelerinin çoğunluğunun istemi ile gerçekleşmiştir.⁸³

Söz konusu 377/A sayılı barış için birleşim kararında ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın galip tarafları savaşın bitimiyle birlikte Uzak Doğu da Kore'de bağımsız bir devlet için uzlaşmaya varmalarına rağmen, ülkeyi işgal altında tutan iki devlet ABD ve SSCB bir türlü uzlaşma sağlayamadılar. Bu anlaşmazlık neticesinde 1950 yılında Kore'de savaş patlak verdi. Bu olay BMGK'ne taşındı. BM Antlaşması'nda beş daimî üye oylarından Çin'e ait olan oy hakkının Bejing yerine Tayvan'a tarafından kullanılması SSCB tarafından tepki ile karşılandı. Bu olaylara tepki niteliğinde bir yaklaşımla oturumları protesto eden SSCB'nin yaklaşımını fırsat bilen ABD ve diğer müttefikleri, Güvenlik Konseyi kararları ile Kore Savaşı'nda uygulamaya koyacakları uygulamaları BM şemsiyesi altında çıkartma

⁸⁰ Altınar, a.g.m., s. 100.

⁸¹ Altınar, a.g.m., s. 101.

⁸² Altınar, a.g.m., s. 101.

⁸³ Denk, a.g.m., s. 218-219.

imkânı buldular.⁸⁴ Bu yaklaşım üzerine SSCB veto yetkilerini kullanmak üzeri Güvenlik Konseyi'ni tekrar toplantı düzenine çağırdı. Kore Savaşı'nda SSCB vetosuyla karşılaşan ABD ve müttefikleri artık ilave bir tedbir ve karar çıkarma imkânından yoksun kaldılar. Bu uygulamadan sonra ABD, BMGK'ni olağanüstü toplantı çağrısı ile 1950 yılında 377/A sayılı kararı Genel kuruldan geçirdi. Kararda “Barış için Birleşme” adı altında gerekli olduğu takdirde kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere kolektif önlemlerin alınması” tavsiye kararı çıkartılmıştı. Bu karar Kore Savaşı için ABD ve müttefikleri için yeterli olmuştu. Bu karar günümüzde de geçerliğini korurken, BM Genel Kurulu gerektiğinde güvenlik konseyinin daimî üyelerini de kapsayacak şekilde daimi üyelerinden bazılarını devre dışı bırakarak olağanüstü özel toplanabiliyor. ⁸⁵ Genel Kurul da üyelerin eşit oy kullanmaları gereği ile de daimî üyelerin sorumluluğu ve inisiyatifine bırakılan unsurların tüm üyelere eşit dağılmasıyla genel kurulda görüşülmesi sağlanmaktadır.

1.6.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali Ve Birleşmiş Milletler Kararlarının Uygulanması

2 Ağustos 1990 yılında Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, tarihsel, ekonomik ve siyasi sebepleri bahane göstererek Kuveyt'e saldırdı ve 19. ili olarak ilan etti. 2 Ağustos tarihinde bu işgale başta ABD olmak üzere hiç kimse seyirci kalmadı ve BM nezdinde 24 saat içerisinde harekete geçtiler.

Uluslararası hukukta genel kabul gören hususa göre, bir devletin başka bir devlete karşı silahlı kuvvet kullandığında, bir geçerli sebep olmadığı mühletçe bunun kabul edilirliliği söz konusu olamazdı. Irak, Kuveyt'in işgalini iki temel sebebe dayandırmıştır.⁸⁶

Bunlardan ilki Irak, Kuveyt'te bulunan muhalefet tarafından çağrıldığını iddia etmekte idi. Irak'ın BM nezdinde ikinci olarak gösterdiği sebep ise; Kuveyt'in eski toprağı olduğu iddiası idi. Bu sebebe ilişkin olarak da birçok örnek göstermiştir. Bunlardan birincisi Hindistan'ın 1961 yılında Portekiz tarafından haksız egemenlik olarak belirtilen Goa adası olarak gösterilmişti.

Bir başka örnek de 1776 yılından 1982 yılına İngiltere egemenliğinde bulunan fakat Arjantin kendi toprağı olarak istediğı Falkland Adalarını göstermişse de hiçbir netice alamamıştır.⁸⁷ Irak belirli toplantılarda isteklerini belirtse de karşısındaki devletler

⁸⁴ Denk, a.g.m., s. 218-219.

⁸⁵ Denk, a.g.m., s. 218.

⁸⁶ Enver BOZKURT, *BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı Ve Körfez Krizi Örneği*, 1. Baskı Atlas Kitap Konya 1996, s.97.

⁸⁷ Bozkurt, a.g.m., s.97.

tarafından karşılanmayınca, hukuk dışı yollara başvurmuş ve bu yolu meşrulaştırma gayretine girmiştir.

Bir tarafta işgal edilmiş Kuveyt'e karşı Irak'ı desteklemek, diğer tarafta Araplar için bir numaralı düşman konumunda olan İsrail'in hamisi ABD'ye karşı Irak'ı desteklemek. Kim ne yapacağını bilmez bir hal almıştı. BM bu işgal karşısında hemen toplandı ve bir kınama mesajı yayımladı.⁸⁸

BM'nin kuruluş ilkesinde bulunan devletlerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının korunması ilkesi noktasında Kuveyt'in toprak bütünlüğü sağlamak BM'nin görevleri arasında idi. BM Genel Kurulu'nun kuvvet kullanımı ile ilgili karar alması kısıtlı bir durum olması nedeni ile esas görev Güvenlik Konseyinin 5 daimî üyesine düşmekte idi.

Soğuk Savaş sonrasında ilk kez böyle bir ortamda böyle büyük bir kriz ile karşılaşmakta idi. Daimî üyelerden ABD, Fransa, İngiltere, Çin ve Rusya güvenlik konseyinde güç kullanımına engel olacak kartları elinde bulundururken, ABD öncülüğünde yapılan girişimler BM'nin çalışma temposunu o kadar yoğunlaştırmıştı ki ülke devlet parlamentosundan çıkarılan kararlar benzeri kararlar art arda çıkarılmakta idi. BMGK Irak krizi boyunca toplam 28 karara imza attı. Bu imzalardan 12 tanesi, 2 Ağustos 1990 işgalin başlangıcı ile 16 Ocak 1991 tarihindeki müdahalenin başlangıcı arasında alınmıştır.

Alınan kararların çoğu BM Antlaşması'nın 7. Bölümünde bulunan zorlayıcı hükümlerin kapsamına girmektedir.⁸⁹

2 Ağustos'ta alınan 660 sayılı karara göre BM;

“1. Irak'ın Kuveyt'i işgali kınanmaktadır.

2. Irak'tan acilen geri çekilmesini ve askeri güçlerini kayıtsız şartsız 1 Ağustos 1990'daki duruma getirmesi istenmektedir.

3. Irak ve Kuveyt'i bir an önce uyuşmazlıklarını çözmek, bu yoldaki çabaları; özellikle Arap Devletleri Birliği'ndekileri desteklemek üzere yoğun görüşmelere başlamaya çağırılmaktadır.

4. Bu karara uyulmasını sağlamak üzere gerekebilecek ileriki aşamalara geçmeyi karara bağlamaktadır”.⁹⁰

⁸⁸ Tayyar ARI, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2. Baskı Alfa basım, İstanbul 2007 s.451(II).

⁸⁹ Ertan EFEGİL, *Körfez Krizi Ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, 1. Baskı Gün Doğan Yayınları Ankara 2002, s.119.

⁹⁰ Bozkurt, a.g.m., s. 102.

BM'nin almış olduğu bu başlangıç kararlarının ardından Irak üzerine uygulanacak olan 661 sayılı ambargo kararları müdahalenin hemen 4 gün sonrasında gelmesi şimdiye kadar görülmemiş bir hızla devam etmekte idi. BM'de gerçekleşen oylamada, kullanılan 15 evet ile ambargo kararı veriliyordu.⁹¹

Abluka kararının ardından yapılan çalışmalarda bir netice vermeyince BM 29 Kasım 1990 tarihinde müdahale kararını 12 evet, 2 hayır (Yemen, Küba) ve bir çekimsiz (Çin) oyla alıyordu. Amerika'nın istediği olmuştu. ABD, 1 Aralık'tan önce çıkarmayı istediği bu kararı aldırıyordu. Çünkü 1 Aralık itibarı ile dönem başkanlığını önce Yemen, daha sonra da Küba'ya bırakıyordu.

Bu iki ülke Genel Kurulda hukuksal olarak askeri müdahale olasılığını Genel Kurul'a getirmeyebilirlerdi. Ayrıca müdahale kararı bir an önce alınmalı idi. Çünkü Nisan Ortadoğu'daki din olgusu çok önemli bir faktör idi. Üç aylar olan kutsal günlerde Müslümanlara karşı verilecek bir savaş Araplarda bir birlik sağlayabilirdi.⁹² Bu kararın ardından ABD, BM şemsiyesi altında 12 Ocak tarihinde senatodan savaş kararını alarak 16 Ocak tarihinde 30 ülke ile birlikte Irak'a saldırıya başlıyordu. 28 Şubat tarihinde Saddam'ın BM kararını açıklamasının ardından Başkan Bush savaşın sona erdiğini açıklıyordu.⁹³

BM bu kararları alırken şimdiye kadar Sovyetler Birliği tarafından her kararı veto edilen ABD, Soğuk Savaş sonrasında artık Güney yarımkürede BM'nin yerini alıyordu. Sovyetler Birliği Soğuk Savaş sonrası artık ABD'ye fazla bir sıkıntı çıkartmayacağı anlaşılıyordu.

Fransa'nın ve Rusya'nın barış yollarına başvurma isteklerinin ABD ve İngiltere'nin sürekli vetosu ile karşılaşırken, Saddam Hüseyin tarafından kısmi olarak çekilme teklifine dahi sıcak bakmayan bir ABD görmekte idik. Soğuk Savaş boyunca Dünya'nın birçok bölgesinde meydana gelen savaşlarda sadece kınama ya da seyirci kalma pozisyonunu koruyan ABD için bu İslam coğrafyasında gelişen olaylara anlık müdahale etmesi dünya kamuoyundan kaçmamakta idi.

Her ne kadar bu olay BM şemsiyesi altında yapılmış olsa da operasyonun meşruluğu tartışılrsa da 1990 sonrasında ABD'nin diğer müdahalelerine oranla bu müdahalenin hukukiliği daha az tartışıldı. Yıllardır İsrail ile Filistin arasında yaşanan sınır

⁹¹ Bozkurt, a.g.m., s. 107.

⁹² Efegil, a.g.m., s.70.

⁹³ Arı ,a.g.m., s.451 (II).

müdahalelerinde kılını dahi oynatmayan ABD kendi çıkarı olduğu bölgelerde BM'de dâhil olmak üzere tüm kurumlarda etkinliğini kullanma becerisini göstermiştir.

2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI, HAKLI SAVAŞ VE ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME

2.1.İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE HAKLI SAVAŞ

İnsani müdahale, tanım olarak herhangi egemen bir devlet tarafından insanın yaşam hakları da dâhil olmak üzere evrensel değerlerinin uluslararası statüde kabul edilmiş hukuki değerlerinin çiğnenmesidir. Ağır bir şekilde hukuki kuralların ihlal edilmesi veya egemen devlet otoritesinin pasifize edilmesi ve ortadan kalkması sonucu meydana gelen yaşam ile ilgili krizleri azaltmak, önlemek veya tamamen ortadan kaldırmak için bu kriz veya ihlali yapan egemen devletin izni olmadan ve bu devlete karşı başka bir egemen devletin, devletlerin veya dünya barışını koruma yükümlülüğünü antlaşmalarla üzerine almış örgütler tarafından gerçekleştirilmiş askeri kuvvet kullanımınıdır.⁹⁴

İnsani müdahale başka bir egemen devlete karşı askeri kuvvet kullanmayı içerisinde barındırmaktadır ve uluslararası hukukta bu egemenin koruma kalkanı durumundaki BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde yer olan devlet egemenliği ile doğrudan ilgilidir. Bu kavram BM Antlaşması'nda beyan edilen egemenlik kalkanı olan 2/4 maddesi ile ne kadar ilgilidir? Bir egemenin başka bir egemenin topraklarında bulunan insanlar için askeri kuvvet kullanarak egemenlik haklarını ihlal etmesi uluslararası hukukta nasıl bir karşılığı vardır.

Oldukça farklı yaklaşımlara konu olan insani müdahale noktasında görüş beyan eden uluslararası hukuk uzmanı Robert Kolb, müdahaleyi yapan şayet uluslararası bir kuruluşun onayı çerçevesinde bu müdahaleyi yaparsa bu müdahale, nitelik açısından insani sayılabilir; fakat nicelik açısından hukuki sayılmayabilir fikrini savunmaktadır. Başka bir deyişle, ona göre müdahale için her türlü şart ve olgunluk gerek insani gerekse hukuki açıdan tüm yetkilerle donatılmış olmalıdır.⁹⁵

Bir başka görüş ise Lan Brownlie'ye aittir. Brownlie sınırlayıcı bir teorinin olması gerekliliğine inanmış ve bunu üç temele dayandırmıştır. Bunlardan birincisi BM sisteminin temel görevinin uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi olarak göstermesidir. İkinci unsur; meşru müdafaa hakkını mahsus bırakmak şartıyla her türlü kuvvete başvurmanın BM tekelinde saklı kalmasıdır. Üçüncü unsur ise devletlerin meşru müdafaa tasarrufu dışındaki kuvvet kullanmalarının önünün açılmasının tüm dünya da jeopolitik müdahalelere imkân

⁹⁴ Füsun TÜRKMEN, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu İnsancıl Müdahale*, 1. Baskı, İstanbul Okumuş Adam, 2006, s.24.

⁹⁵ Uğur BAYILLIOĞLU, *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu Libya Ve Suriye Örnek(sizlik)leriyle*, Turhan Kitabevi Ankara, 2016, s.22.

sağlayacağı riskidir. Bu görüşlere katılmayan ve diğer bir farklı görüşü paylaşan Arrand-Beck ise bu müdahalelerin hukuka uygunluğunu savunurken üç temel başlık altında bu değerlendirmeyi yapmaktadır. İnsani müdahalenin hukuka uygun olduğunu, bunun sebebinin de insan haklarının her şarta karşı korunması gerekliliğini birinci unsur olarak verilirken, ikincisi unsuru örf ve adet hukukunun tekrar canlandırılması gerekliliği ve son olarak 2/4 maddesinde yer alan yasağın dar kapsamda yorumlanmasıdır.⁹⁶

Bütün bunlarla beraber 1648 Westfalyan düzen olarak ortaya çıkan devletlerin egemenlik anlayışlarında içişlerinde bağımsızlık ilkesi ile orantılı olarak bir çelişki ortaya çıkmasına rağmen hala insani müdahale için uluslararası hukuktaki angajman yolları tıkalı görünmektedir.⁹⁷

1648 Westfalya Antlaşması ve BM Antlaşması'nda temel ilke olarak görünen egemenlik hakkı ve içişlerine karışmama hakları ile çelişen kavramın uluslararası düzeyde tekrar değerlendirilmesi ve uluslararası düzenin de tekrar değerlendirilmesinin tartışmaları da bu anlamda her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bunun nedenleri arasında sıralayabileceğimiz bazı unsurlar şunlardır: Her geçen gün etkisini biraz daha fazla hissettiren insan hakları, ülkeler içerisinde ayrılıkçı hareketler mülteci ve göçmenlerin talepleri ve küreselleşme ile birlikte daha görünür hale gelen diğer sorunlar bugün egemenliğin aşınmasına sebep olan maddelerden bazılarıdır.

Uluslararası toplumu ikiye bölen ve bugün halen tartışmaları akademik camiada devam eden bir konu da insani müdahalenin kapsamıdır. Kimi akademik çevreler, bu tip müdahalenin sadece askeri olarak nitelenmesi gerektiğini savunurken kimileri de karşı bir tez olarak siyasi ve ekonomik yaptırımların bu işin içerisine girmesi gerekliliğini savunmaktadırlar. Tüm bunların yanında bu tür tartışmaların halen bir açıklığa kavuşmadığı bu noktada ifade edilmelidir. 1989 yılında Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün aldığı "Devletlerin egemenlik haklarının korunması ve insan haklarına riayet edilmesi" ile ilgili kararı neticesinde de insani müdahalenin hukuki çerçevesi bir netlik kazanamamıştır.⁹⁸

İnsani müdahale kavramının doğuşu ve tarihsel gelişimine odaklandığımızda bu kavramın doğuşunda "Haklı Savaş" kavramının etkisi görülmektedir. "Haklı Savaş" kavramı yaşadığı dönem itibarıyla din bilimcilerin gerek itibarlarını korumak gerekse kilisenin gücünü arttırmak adına devletlerarasındaki savaşı, şiddeti ve kavgayı gerek meşru bir zemine

⁹⁶ Bayılhoğlu, a.g.m., s.22-23.

⁹⁷ Nazlı MÜDÜROĞLU, *BM ve İnsani Müdahale*, Yüksek Lisans Bitirme Projesi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.4.

⁹⁸ Türkmen, a.g.m., s. 25.

yerleştirmek gerekse çerçevelemek adına tanrının iletmiş olduğu argümanlar adı altında söylemlerle desteklenmek istenen ve toplum tarafından ahlaki bir zemine oturtulan bir ahlak yasası terimidir.⁹⁹

"Haklı Savaş" kavramını incelediğimizde bu kavramın genellikle batı dünyası olarak algıladığımız Hıristiyan dünyası için ifade edilen bir kavram olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Dönemsel olarak kilisenin siyaset üzerindeki büyük etkisi, yönetenleri belli noktalarda çaresiz bırakmaktadır Orta Çağ'da fazlası ile karşımıza çıkan kavram ile aslında hedeflenen olgu, savaşı meşrulaştırmaktan ziyade savaşı kısıtlama amacı taşımaktadır.¹⁰⁰

Günümüzde revize edilmiş adı ile insancıl müdahale ya da Orta Çağ deyiimi ile "Haklı Savaş" kavramı her dönem içerisinde kendi kriterleri ile değerlendiriliyor diyebiliriz. Orta Çağ karanlığındaki din bilimcileri bu savaşı nasıl dinsel bir argüman bir tez olarak öne sürerek insanları ikna etmeye çalışıyorlarsa, bugün de uluslararası hukuk kurallarını aynı gerekçelerle bir tez olarak öne süren birçok akademisyen mevcuttur.

Aziz Augustin'in insani ve dini değerleri öne sürerek insanlık adına "bir haksızlığı ve adaletsizliği" ortadan kaldırmak adına yapılan savaşlar olarak nitelendirdiği kavrama verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰¹ Burada dikkat edilmesi gereken önemli ayrıntı ise bu savaşların haklılığı ve Hıristiyan dininin yayılması ve gerekliliği vurgusudur.

Hıristiyan dininin yayılması için yapılan her savaşı meşru bir kimliğe büründürmek isteyen Aziz Augustin bu kavramın şartlarını da şu şekilde açıklamaktadır:

- “1. Savaşı ilan eden buna meşru olarak yetkili olmalı;
2. Savaşın mutlaka haklı bir nedeni olmalı;
3. Savaş Hıristiyan barışına ve düzenine yardımcı olmalı;
- 4.Savaş şeytanı cezalandırmaya yönelik bir amaç gütmelidir.”¹⁰²

1225-1274 yılları arasında yaşayan ve Hıristiyan batı dünyası için Orta Çağ döneminin ileri gelen din bilimcisi ve düşünürü olarak kabul edilen İtalyan bilim insanı Aquinolu Aziz Thomas da fikirlerinde "Haklı Savaş" kavramını kabul etmiştir. Aziz Thomas da savaş hali

⁹⁹ Zeynep Selin ACAR, *NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi Ve "İnsani Müdahale" Kavramında "Koruma Sorumluluğuna Geçiş*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 13 (I).

¹⁰⁰ Çağatay Oğuzhan AYTOĞU, *BMGK Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s.17

¹⁰¹ Türkmen, a.g.m., s. 725.

¹⁰² Deniz ARIBOĞAN, *Ülke, Kableden Küreselleşmeye; Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, 1. Baskı İstanbul Mavi Ada Yayıncılık 1998, s. 64.

için savaşa karar veren kişinin kendi bireysel çıkarından ziyade toplumsal bir çıkarın ön planda tutulması gerekliliğine işaret etmektedir. Bununla beraber, saldırıyı önceden yapmış birisi için saldırıya karşılık vermek amacıyla haklı bir sebebin ve caydırıcılıktan ziyade cezalandırıcı bir amacın olması ve savaşan tarafların doğru yola ulaşmak için halisane bir niyet taşımaları gerekliliğine inanan Aziz Thomas yukarıda sayılan gerekçelere uygun davranışın haklı bir savaş olarak algılanması gerektiği düşüncesini taşımaktadır.¹⁰³ Yukarıda saydığımız savaşın haklı olması veya olması gibi sebeplere ilişkin olarak savaşa başvurmak için devletin saldırgan olması veya olmasından farklı olarak ahlaki olarak görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi de beklenmektedir. Vergisini düzenli yatırması, kral veya prence bağlılığını bildirmesi gibi.

Zaman ilerledikçe daha radikal ve daha evrensel düşüncelerle karanlık Orta Çağ fikrinden uzaklaşan Hıristiyan dünyasında farklı bilim insanları ortaya çıkmış ve farklı fikirlerle dönemlerine damga vurmuşlardır. Hıristiyan dünyasında 11. yüzyıl sonlarındaki Protestanlığın yükselişe geçmesiyle "Haklı Savaş" kavramından farklı bir düşünce meydana çıkmamıştır.¹⁰⁴

Avrupa'da Rönesans ile birlikte hümanist bir yaklaşım ortaya çıkmış ve Hıristiyan din bilimcileri farklılıklara vurgu yapmaya başlamışlardır. Machiavelli, Suarez ve Vitoria gibi bilim insanları farklı bir akıma yol açmışlardır. Bu gelişme neticesinde gerçek siyasi iradenin ve iktidar olmanın getirdiği idrak ile toplumsal mutluluğun yanında bireysel gelişim ve mutluluğu da öne çıkaran bir anlayışla birlikte, barış ve özgürlük fikrinin gerekliliğine önemle vurgu yapılan bir döneme geçilmiştir.¹⁰⁵

"Haklı Savaş" fikrini ortaya atan düşünce, devletin merkezde olduğu fikrinin aksine siyaset ve etik kavramını birbirinden farklı bir şekilde ayırmayı reddederken içerdeki ve dışardaki siyaset arasındaki farklılıkları asla kabul etmemektedir. Machiavelli akımını benimseyen bilim adamları insanı doğduğu andan itibaren hırs sahibi, karamsar, kötü ve güven veren biri olarak görmemektedirler. "Haklı Savaş'ı" savunan grup ise insanın sadece şahsi menfaati için değil, bir haksızlık karşısında da mücadele etmesi gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁰⁶

Hıristiyan dünyasının başka dinleri düşman olarak gördüğü ve diğer dinlerle savaştığı dönemden sonra, modernleşme ile birlikte oluşan siyasal topluluklar, belirginleşen ulus

¹⁰³ Arıboğan, a.g.m., s. 71.

¹⁰⁴ Pekyardımcı, a.g.m., s. 14.

¹⁰⁵ Arıboğan, a.g.m., s. 74.

¹⁰⁶ Türkmen, a.g.m., s. 26.

devletler ve bunlarla birlikte daha fazla irtibat halinde olan devlet ortaklıkları farklı bir ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç ise ülkelerin kendi içlerinde kullandıkları hukukun dışında uluslararası bir hukuk düzeni olarak karşımıza çıkmaktadır. 1492-1546 yılları arasında yaşayan ünlü İspanyol bilim adamı Francisco de Vitoria'nın “Kavimler arası Hukuk” olarak isimlendirdiği ve bugün algıladığımız şekilde -modern anlamda- bizim devletler hukuku adını verdiğimiz oluşumun mimarı olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰⁷

Francisco de Vitoria, devletlerin birbirleri ile savaş yapmalarındaki meşru veya haklı sebepleri irdelerken devletlerin uymaları gereken noktaları da vurgulayarak tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Bütün dünya ki bir anlamda siyasal topluluktur, o da bütün insanlar için adil ve uygun olan kanunlar yapmaya muktedirdir; işte Jus gentium'u (Milletler Hukuku) bu kanunlar oluşturur.”¹⁰⁸

Bu yaklaşımı ile Francisco de Vitoria milletler arası hukukun gerçekçi ve olması gereken realistliğini ortaya çıkaran ilk düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. "Haklı Savaş'ın" bağımsız ve egemen bir devlet için gerçek ve olmazsa olmaz bir kavram olmadığının vurgusunu yaparken de dönemin düşünürlerinden farklı olarak uluslararası hukukun işlemesi noktasında meşru ve zorunlu bir argüman olarak ele alınmasını ve işlenmesini de arzulamıştır.¹⁰⁹

Bu gelişmelerden sonra Avrupa'da 17. yüzyıla yaklaşılırken İngilizlerin ve Hollandalıların iki önemli bilim ve felsefe düşünürü Thomas Hobbes ve Hugo Grotius bugünkü modern hukuk için ilk ateşleri yakmışlardır. Realist bir akım felsefesinin öncüsü olan Hobbes ile savaş ve barış hukukunun öncüsü olan Grotius savaş ve barışta etik ilkeleri öne çıkarmışlar ve ilklere imza atmışlardır. Grotius ve Hobbes “Haklı Savaş” tanımını yaparken bu kavramı şu cümlelerle savunmuşlardır:

“Baskı aşikâr olduğu zaman, toplumun hakları göz ardı edilemez. Örneğin eğer Busiris, Falaris veya Trakyalı Diyomed, tebaalarını hiçbir adil insanın kabul edemeyeceği bir zulme tabii tutarlarsa... Nitekim Konstantin Licinius'a karşı, Roma imparatorlukları da

¹⁰⁷ Acar, a.g.m., s. 13 (I).

¹⁰⁸ Ertuğrul UZUN ve Elif UZUN, Uluslararası Hukukun Temelleri Ve Francisco De Vitoriu, Uluslararası Hukuk ve Politika 2009, 5(18), s.45.

¹⁰⁹ Aytaç Gizem BİLGİN, *Üçüncü Dünya Güvenliği Ve İnsani Müdahale*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013, s.105 (I).

Perslere karşı Hıristiyanlara dinlerinden dolayı zulmettikleri için böyle silaha sarılmış veya tehditte bulunmuşlardır.”¹¹⁰

Günümüzün şartlarında doğal hukuk kavramının belki de ilk temsilcisi olarak algılayabileceğimiz Hollandalı bir Protestan aileden doğan Hugo Grotius, yapmış olduğu çalışmalarla farklı bir anlayış ve inceleme metodu tercih etmiştir. Yayınlamış olduğu "Savaş ve Barış Hukuku" eserinde bu alanda sistematik olarak savaş ve barış hukukunu incelediğini görüyoruz. Grotius, çalışmalarını yaparken kendinden önce yaşamış bilim insanlarından etkilendiğini beyan etse de yaşadığı dönem itibarıyla hiçbir bilim adamı Grotius'un eserlerindeki bilimsellik ve özgünlüğü yakalayamamıştır. Bu özgünlük ise bugünkü evrensel hukukun temel yapı taşları olarak kabul görmektedir.¹¹¹

Peki, Grotius'u dönemin bilim insanlarından ayıran en önemli fark nedir diye düşündüğümüzde karşımıza seküler bir anlayış çıkmaktadır. Din ve hukuk kavramını birbirinden ayırma becerisi önemli bir fark olarak karşımıza çıkmaktadır. Grotius, böyle farklı bir yaklaşım yolunu tercih ederken uluslararası hukukun iki temel dayanağı olduğu tespitine varmaktadır: Bunlardan birincisinin egemenlerin uygulamalarından kaynaklanan örf ve adetler hukuku olduğunu diğer bir hukukun ise doğal hukuk olduğunu belirtmektedir. Grotius, insanların akıl ve mantık yoluyla doğru yolu bulacaklarına inanırken evrensel ilkelere de ulaşmanın zor olmayacağı düşüncesindedir. Grotius'un düşüncelerinden bir tanesi de bugünkü uluslararası hukukta ortak olan savaş ve barışta milletlerin hepsinin ortaklaşa uyacakları egemenler üstü bir hukuk sistemi idi. O çağda bu evrensel düşünceye sahip olmak takdire şayan bir olgu olarak nitelendirilmelidir. Grotius'un üzerinde durduğu en önemli kavramlar savaş ve barış kavramlarıdır. Grotius, bu kavramlar sayesinde hukuksal bir gerçekliğin zorunluluğunu altını çizerek daha yaşanır bir dünyanın da hayalini kurmaktadır.¹¹²

Tanrının ilettikleri değil; sırf doğal olan ve ulusal kurallar üzerinden işleyen bir zihniyet ve mantığın belirleyeceği bir sisteme işaret etmiştir. Grotius *De Jure, Belli Ac Pacis/ on the law of war and peace* isimli kitabında:

“Meşru savunma; hukuken var olan bir hakkı sağlama, yanlış davranan bir devleti cezalandırma gibi adil nedenlere dayanıyorsa savaşa başvurmanın doğal hukuk çerçevesinde kabul edileceği” ifadesini kullanmıştır.¹¹³

¹¹⁰ Türkmen, a.g.m., s. 2.

¹¹¹ Peyardımcı, a.g.m., s. 18.

¹¹² Peyardımcı, a.g.m., s. 18.

¹¹³ Peyardımcı, a.g.m., s. 19.

Ayrıca Grotius, eserlerinde bugün dahi tartışılan bir konu olan kuvvet kullanmanın sınırlarının çizilerek buna bir kısıtlama getirilmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Bazı yazarlar ise Grotius'un bu tür düşüncelerinin insani müdahale fikrini tetiklediğini beyan etmişlerdir. Bu sonuca varan bazı akademisyenler, Grotius'un adil olarak beyan ettiği savaşlardan bir tanesi de başka bir egemen devletin kendi vatandaşlarına yapmış olduğu adil olmayan kötü ve insanlık dışı muamelelerden sonra o ülkeye savaş açmak olarak nitelemiştir.¹¹⁴

Grotius, başka bir egemen devletin yapmış olduğu ihlali şayet devlet engellemezse o devletin sahip olduğu egemenliğe sahip çıkmamış gibi sorumlu sayılması gerekliliğinin altını çizerek uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi Hugo Grotius düşüncelerinin bugüne yansımaları olarak seküler bir anlayış ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını güzümüzün insani müdahale kavramının alt yapısı olarak görmekteyiz.

Grotius döneminin bir başka düşünürü ise Francisco Suarez'dir. Suarez'in düşünce ikliminde bir savaşın haklı bir sebebe dayanması neticesinde, haksızlık ortaya çıkarılırsa savaşa son verilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Suarez'e göre haksız bir savaşa başvurulması halinde sadece savaşı başlatan değil ona rıza gösteren de sorumludur. Savaşın haksızlığına emin olan askeri birliğin itaatsizlikten başka seçeneği olmayacağı gibi, askerin karşısında savaşan insanların bir tehdit değil, meşru müdafaa hakkını yerine getirdiği düşüncesi realitedir.¹¹⁵

Bu fikirler sadece Grotius ve Suarez tarafından deklare edilmediği gibi dönemin başka bilim adamları tarafından da dile getirilmiştir. Samuel Pufendorf, Wolff ve Emeric de Vattel gibi isimler de aynı minvalde fikirler beyan etmişlerdir. Pufendorf, adil olmayan hükümdarların adil olmayan yöneticilerine karşı tebaalarının yardım istemelerine karşı yardım edebileceklerinin altını çizerken Wolff, egemenliğe vurgu yapmaktadır. Vattel ise olaya bir tiranın hiçbir zaman desteklenemeyeceğini savunmuş ve tirana karşı yapılacak müdahalede dış güçlerin destek vermesinin meşruluğu üzerinde durmuştur.¹¹⁶

Grotius sonrasında yaşanan ise daha farklı bir çerçevede değerlendirilmelidir. Din için yapılan savaş anlayışını temel alan "adil savaş" fikri, Orta Çağ Hıristiyan fikrinin bir doktrini olmuş ve bu fikrin sınırlarının zamanla aşınmış olmasıyla ve kişinin kendi inancı ve dini için

¹¹⁴ Sedat BAĞDATLI, *Uluslararası Hukuk*, İstanbul İletişim Yayınları 1995.,s. 12

¹¹⁵ Serkan REÇBER, *İnsancıl Müdahale Ve Koruma Sorumluluğu*,1. Baskı On İki Levha Yayınları İstanbul, 2016,s.16.

¹¹⁶ Reçber, a.g.m., s.18.

savaşmasına cevaz verilmesiyle birlikte Avrupa'da müthiş bir din savaşları zemini yaratılmış oldu. Tüm Avrupa coğrafyasını kasıp kavuran ve din savaşları olarak da bilinen Otuz Yıl Savaşları sonrasında Protestanlar zaferlerini ilan ederken Avrupa farklı bir yola giriyordu. Artık geri dönülmez bir yol alınıyor ve Vestfalyan düzen dediğimiz modern hukukun temelleri şekilleniyordu. Yapılan konferans dini nitelik ve nicelik taşımayarak bir ilk olarak tarihe geçiyordu.¹¹⁷

1648 yılında gerçekleşen bu konferans öncesine kadar devletler, ulus devlet kavramı ile asla nitelendirilmiyorlardı. Bu dönemden sonra ise devletler artık içişlerinde özgür devlet ve ulus devlet kavramları ile birlikte anılmaya başlanmışlardı. 1648 Vesfalye Antlaşması bir milat olarak kabul görmüştür. Victoria'nın fikirlerini bir seviye ileriye taşıyan düşünürler egemenliğin önemli bir parçası olarak savaş açma hakkını belirtse de modern uluslararası hukukun bu antlaşma ile gelişeceği fikrinde de mutabık oldukları anlaşılmıştır.¹¹⁸

Uluslararası işleyiş değiştiği bu işleyiş içerisindeki egemen devletlerin konum ve durumları da bu paralelde değişkenlik göstermeye başladı. Artık insanlar farklı şeyler için mücadelelerini sürdürmek zorunda kalıyorlardı. 1700'lü yıllara gelindiğinde dönemin önemli düşünürlerinden Kant, fikrî olarak öne çıkıyor ve insani müdahale noktasında farklı bir akıma öncülük ediyor. Kant felsefesinde var olan düşünce şudur: Bir devlet kendi kaderini tayin hakkına yalnız kendisi sahip olmalıdır ve ona bir dış müdahale asla olmamalıdır. Kant bir dış müdahalenin asla olmaması gerekliliği ile birlikte "Ebedi Barış" adlı eserinde de bir devlete başka bir devletin dikta ile müdahalesinin mümkün olamayacağını altını çizmiştir.¹¹⁹

19. yüzyıla geldiğimizde artık tüm bunlar geride kalmış ve doğal hukuk olarak algıladığımız geçmiş dönemin kriterleri artık devletlerin uzlaşmaları ve bir düzen olarak algılayacağımız devletlerin hukuku, yani ilahi kurallardan çok devletlerin Antlaşması üzerine dayanmıştır. Devletlerin savaş yapmaları ve müdahaleleriyle bir meşruluk zemini aranmaya başlanmıştır. Bir adalet arayışı veya insani müdahale yaklaşımı fikrî ve düşünsel olarak artık kabul görmeye başlamış; ama sınırları, doğası ve tatbiki konusunda muallaklığı devam etmiştir. Bütün bunların yanında uluslararası hukuk olarak adlandırdığımız çerçeve geçişle beraber devlet bürokratları, bilim adamları ve hukukçular kuvvet kullanımını ve insani yardım

¹¹⁷ Oral SANDER, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara İmge Yayınları 1989, s.100 (II).

¹¹⁸ Acar, a.g.m., s. 23 (I).

¹¹⁹ Pekyardımcı, a.g.m., s. 24.

noktasında bir yol takip etmek istemişler ve bu yolda örf ve âdet hukukunu uygulamaya özen göstermişlerdir.¹²⁰

19. yüzyılda ise bir egemen, tebaasına zalimce bir şekilde muamele ederse ona karşı bir girişimde bulunmak meşrudur anlayışı hâkimdir. Devletlerin egemenliğine saygı kadar, insanlığa saygının da olması gerektiği beyan edilmiştir.¹²¹

İnsanlık adına yapılmış bir müdahaleyi insani müdahaleden ayırt eden nokta, ilk olarak müdahaleyi yapan devletin kendi yurttaşlarını bir tehlikeden korumak için müdahale etmesidir. Bunun günümüze yansımaları başka bir devletin sınırları içerisinde rehin alınmış vatandaşlarını kurtarma işlemi gibidir. Fransız tarihçiler, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 4. maddesini emsal göstererek Osmanlı'nın azınlığı sayılan gayrimüslimlerin ezildiğini bahane göstererek, onların insani müdahale kapsamında yardıma ihtiyaçları olduğunu ve müdahale haklarının olduğunu savunmuşlardır. Bütün bunlarla birlikte İngiliz ve Fransız hükümetleri, 1827 yılında Yunanistan'da bulunan Rum azınlığın hakları bahane ederek Osmanlı'ya müdahale etmişlerdir.¹²²

1860'lı yıllarda ise yine İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya Krallığı Osmanlı himayesinde bulunan ve Suriye sınırları içerisinde yaşayan Dürzi azınlığın haklarını savunduklarını iddia ederek Osmanlı içlerinde bir müdahale yapmışlardır. Bu yüzyıl içerisinde yapılan bu müdahalelerin sıklığı, Avrupa coğrafyasında yer alan devletlerin uygarlığın tek temsilcileri olarak kendilerini görmeleri ve yapmış oldukları bu müdahaleleri Avrupa kamu hukuku çerçevesinde uygun bulmalarından kaynaklanmaktadır.¹²³

20. yüzyıla gelindiğinde farklı bir pencereden izlenen insani müdahalenin gelişimi noktasında MC Misakı ve BM Antlaşması ile başka bir anlayışa konu olmuştur. Bu müdahalelerin artık bir düzen içerisinde olması ve bir izin doğrultusunda olması karara bağlanmıştır. Madalyonun bu yüzünde durum böyle iken uygulamada hâlâ dünya aynı ahenk içerisinde değildir. Hukukun üstünlüğü ilkesi yerine üstünün hukuku ilkesi yer yer kendini göstermektedir. II. Dünya Savaşı neticesinde milyonlarca insan ölmesine rağmen hala bir kaos ve belirsizlik içerisinde düzen devam etmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde artık egemenlik kavramı tartışılmaya başlanmış ve insan haklarının küreselleşmenin etkisi ile toplumları farklı bir form'a taşıdığını

¹²⁰ Pekiardımcı, a.g.m., s. 26.

¹²¹ Türkmen, a.g.m., s. 29.

¹²² Türkmen, a.g.m., s. 29.

¹²³ Türkmen, a.g.m., s. 30.

görmekteyiz. Devlet egemenliği ile artı insan hakları arasında barışın sona erdiği ve farklı bir güvenlik anlayışı tüm uluslararası toplum tarafından dillendirilmeye başlanmıştır. Lokal güvenlikten ziyade, küresel güvenlik, küreselleşen dünya sermayesi ile birlikte geri dönülmez bir yola giriyordu.¹²⁴

BM kararının olduğu ve olmadığı birçok müdahale, insani amaç iddiası ile yapılmış fakat hepsinin altında farklı siyasi amaçlar olduğu görülmüştür. Bu yüzyıl içerisinde kavramsal olarak uluslararası bir teamül haline gelmesi beklenirken insani müdahale suistimale açık bir söylem haline gelmiştir. Egemen devletler, insani müdahale başlığı altında daha çok ekonomik ve siyasi rant peşinde koşmuşlar ve insani müdahale başlığı altında emellerini gerçekleştirmek istemişlerdir.

2.2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMININ FİKİRSEL ALT YAPISININ OLUŞUMU

Gelişen insan hakları hukuku ile birlikte Avrupa'da devlet sisteminde de farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Bu farklılaşma siyasal alandan felsefeye, diplomatik alandan insan haklarına kadar birçok alanda değişikliği beraberinde getirmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan sınırların birleşmesi gerekli fikri, 21. yüzyıla gelindiğinde gerçekleşmekte idi. Avrupa Birliği ile Avrupa kıtası artık ülkesel sınırları olmayan bir topluluk olmuştu. Avrupa'ya hükmeden güçler artık sadece bu kıtada değil; tüm dünya ile bir resmi iş birliği kurma şansı bulmuşlardı. Bu da Hıristiyan olmayan farklı kültür ve dindeki insanlara Hıristiyanlığı dayatarak bir dönüşüm sağlamalarını istemeleriydi. Bu dönüşümü askeri zorlamalarla birlikte yaparak kendi azınlıklarının haklarını koruma kazanımlarının doğmasına sebebiyet verdiği inancına sahip oluyorlardı. İnsani müdahalenin yapılış tarzını incelediğimizde tarihsel olarak dinsel azınlığın haklarını koruma olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵

İnsani müdahale, insan için yapılmış müdahale, güvenliğin referans noktası olarak insanı gösterirken, başka bir taraftan da insana yönelik olarak yapılan tehditlerin gündeme taşınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tehditlerin yapılış biçimleri ve tarafı olarak da devlet karşımıza çıkmaktadır. Güvenliğin sağlanabilmesi noktasında, sivil toplum kurumları ile birlikte uluslararası kuruluşlarda kendilerine bir rol biçebilmektedirler. Ve bu noktada da

¹²⁴ Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU, *Türkiye'de Ve Dünyada Dış Yardımlar İnsani Müdahalenin Meşruiyeti Ve Kosova Müdahalesini Yeniden Düşünmek*, 1. Baskı, Editör Erman Akıllı, Ankara, 2016, s. 147. (II).

¹²⁵ Reçber, a.g.m., s.20.

devletin tekeline karşı bir meydan okuma vardır.¹²⁶ Bu meydan okuma da devlet egemenliği ile bağdaşmaz iken, her geçen gün devletler için egemenliğin aşınması anlamına da gelmektedir ve uluslararası hukukun geniş yorumlanmasına neden olmaktadır.

Uluslararası hukukun günümüze kadar uzanan temellerine katkı sunan düşünürler, ilahi ilkeleri savunan doğal bir hukuk perspektifini yaşadıkları dönemlerle tecrübe etmişler ve bu tecrübenin acı reçetesi ile karşılaşmışlardır. Bu acı reçete onlara laik ve ilahi bir söylemden uzak; hukuksal bir düzenin kurulması gerektiğini göstermiştir. Onlar da bu olay için çaba harcamışlardır. Onların altını çizmeye çalıştığı düşünce iklimi, tebaanın egemene bağlılığı ile birlikte egemenin de tebaanın hakkını ve hukukunu koruması aksi takdirde başka bir egemenin bu egemene müdahale hakkının bulunabileceği anlayışıdır. Ancak burada altı çizilmesi gereken husus, daha önceki dönemden farklı olarak dinsel unsurlardan ve doğal hukuktan kaynaklanan sebeplerin olduğudur.¹²⁷

1700’li yıllarda devletlerin arasında kurulan ilişkilerde karşımıza çıkan tabloda aydınlanma döneminin iyimser bir yaklaşımı ve bu yaklaşıma paralel ilerlemeci bir anlayışın yansımaları olan evrensel barış üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu plan doğrultusunda bir global dünya meclisi ile güvenliği sağlanabilmesi adına polis kuvveti oluşturulması fikri ön planda yer almıştır. İngiliz din bilimci ve filozof William Penn, o dönemde egemenliğin devri ile ilgili olarak tüm egemenlerin, egemenliklerini devredecekleri bir uluslararası bir meclisin kurulmasından söz etmiştir. Penn “Haklı Savaş” kuramının adalet için olması gerekliliği için ortaya atıldığını ifade ederken, bunun daha büyük felaketlere yol açacağını dile getirirken, olması gerekenin uluslararası bir meclisin hayata geçirilmesi olarak ifade etmiştir.¹²⁸

1700 ve 1800’li yıllarda Martens, Wheaton, Moser, Wheaton, Hall ve birçok akademisyen ile hukukçu ve bilim insanı çalışmalarının büyük bir kısmında net olarak insani müdahale kavramına vurgu yapmışlardır. Bu durumun müdahale ve egemenliğe saygı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliği ile birlikte gerekli şartlarda istisnasının

¹²⁶ Şevket A. OVALI, *Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2015, s. 281-285.

¹²⁷ Pekiardımcı, a.g.m., s. 69.

¹²⁸ Fulya EREKER, *İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı, Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2015, s. 64.

bulunduğunun altı çizilirken birlikte yapacakları harekâtlarda kötü niyetin önüne geçileceğinin vurgusunu yapmaktadırlar.¹²⁹

1800'lü yıllarda tüm Avrupa'da pozitivist düşüncenin yükselişe geçmesi ve uluslararası ilişkilerin bu kurallar çerçevesinde yürütülüyor olması herkes tarafından kabul edilmişti. Bu dönemin en önemli müdahale koşulu adilane bir gerçekten ziyade, bir antlaşma veya bir bildirge ile müdahaleye izin verilmesiydi. Bu da müdahalenin bir kurala dayandırılmasına ve bununla beraber devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin netlik kazanmasına yol açıyordu.

Uluslararası ilişkiler teorilerini incelediğimizde insani müdahale kavramının pratik ve kurumsal kökenlerine göz attığımızda farklı akımlara da rastlamaktayız. Bu akımların gerek yönlendirme gerekse eleştirel bakış açıları kavramın ilerlemesine yön vermiştir.

Bu yüzyıl içerisinde farklı bir yaklaşım da liberal kanattan gelmektedir. Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin bir başka kanadı ise; Immanuel Kant'ın "Liberal Uluslararasıılık" fikrinin bu anlayışa alt yapı oluşturduğunun altını çizmektedir. Bu anlayış çerçevesinde Kant, devletleri ikiye ayırır. Kant; bu ayrımı, liberal olan ve olmayanlar olarak sınıflandırır. Liberal olanların iş birliğine, barışa, uluslararası ilişkilere açık ve demokratik olduklarını savunurken liberal olmayan devletlerin ise bu sınıflandırmalardan uzak olduğu fikrini savunmaktadır. Kant'ı bu fikre taşıyan alt yapı ise liberal olan ülkelerde, insan hakları, ifade özgürlüğü, bireysel haklar ve hukukun üstünlüğü gibi kavramların gelişmiş olmasıdır.¹³⁰

Kant, liberal bir anlayış içerisinde yönetilen devletlerin liberal olmayan ve yukarıdaki vasıflardan uzak olan devletler tarafından tehdit edildiklerinde birlikte hareket etme ve iş birliğine gitmeleri gibi; insan hakları, demokrasi ve özgürlüklerin kısıtlandığı bir ortamda da bu saldırılara maruz kalan halkın korunması için bir müdahalenin meşruluğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca kendi içerisinde de özgürlüğü kısıtlanan bir devlete müdahaleye cevaz vermektedir.¹³¹

İnsani müdahale kavramına ilk şeklini veren olarak kendilerini gören başka bir anlayış ise; 19. yüzyıl sonlarına doğru yoğunlaşan Anglo-sakson düşüncesi olmuştur. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler kuramsal kaynaklarının zengin bir kanadına sahip olmasına rağmen hiçbir zaman yeterince ilgi ve hak ettiği değeri görememiştir.

¹²⁹ Reçber, a.g.m., s. 20.

¹³⁰ Türkmen, a.g.m., s. 36.

¹³¹ Türkmen, a.g.m., s. 37.

İngiliz okulunu incelediğimizde kuramsal olarak çok zengin ve köklü bir temel ile karşılaşırız. İngiliz Okulu yaklaşımı üç geleneğin sentezlenerek tek bir yaklaşımı yakalama anlayışıdır. Realism, Rationalism ve Revolutionism ilkeleri esas alınan tek yaklaşımdır. Bu yaklaşım sayesinde uluslararası ilişkileri günümüz şartlarında analitik ve bir kurallar bütününde değerlendirmemizin yolu açılmaktadır.¹³²

İngiliz Okulu olarak ifade edilen yaklaşımın temelleri II. Dünya Savaşı sonrası kıta Avrupası'nda atılmıştır. Kuramın temel yapı taşları olarak Britanya Politika Kuramı Komitesi'nde görev yapanlar Butterfield, Wight, Watson ve Bull olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Wight Londra'nın çeşitli okullarında vermiş olduğu konferanslarda birçok kişiyi etkilemiş, okula katılımı kolaylaştırmış ve okula ilgiyi arttırmıştır. Okulun gelişmesi ve genişlemesinde diğer üç akademisyenin eserlerini temel alan ve Wight sonrası bu eserleri düzenleyen ve bir nizama oturtan Hedley Bull olmuştur.¹³³

Okul İngiltere'de bulunan tüm İngiliz akademisyenleri içermediği gibi, 1980 yılına kadarki süreçte de İngiliz Okulu terimini kullanmaz. İngiliz Okulu akımı uluslararası ilişkiler kuramını diğer kuramlarla arasındaki değişkenleri değerlendirdiğimizde karşımıza eklektik yapı çıkmaktadır. Eklektik yapı her sistemden en iyi anlamı ile bu teori ile örtüşmektedir. İngiliz Okulu birden çok dünya fikrini içinde barındırır. Bu fikirleri bir harman yaparak kullanır.¹³⁴ Bu akımlar Makyavelci veya Hobbescu Gerçekçilik, Grotius'cu Akılcılık ve Kantçı Devrimcilik olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası ilişkileri Makyavelci akım, çatışma üzerinden okurken Kantçı akımı inceleyen kanat ise olayları farklı devletlerle olan ilişkilerde insan topluluklarının veya sınıflarının fikir, siyasi ideoloji veya çıkarları çerçevesinde incelemektedirler. Okul özellikle bu iki akımın fikirlerinden fazlaca faydalanmıştır.

Peki, Grotiuscu "Akılcılık" bu iki akımın neresindedir sorusu ile karşılaştığımızda ilginç bir resim ile karşılaşırız. İngiliz Okulu, yukarıda saydığımız iki akımdan etkilenmesine rağmen kendini daha çok Grotiuscu akımdan gelenekten kabul eder ve bu akımı her iki akımın arasında bir yerde kabul eder. 1600'li yılların bu bilim adamının başlatmış olduğu bu akımın 20. yüzyıldaki uluslararası ilişkiler teorisyenleri, devletlerden oluşan bir sistemden söz ederler. Burada ana tema olarak karşılaştığımız yargı başka bir deyişle şu şekildedir: Devletler

¹³² Aytaç Gizem BİLGİN, Üçüncü Dünya Güvenliği Ve İnsani Müdahale İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirisel Güvenlik Yaklaşımları, 1 Baskı Dezanj Yayınları, İstanbul 2014, s. 191 (II).

¹³³ Balkan DEVLEN ve Özgür ÖZDAMAR, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları Ve Tartışmalar Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 2010, 25(7): 43-68.

¹³⁴ Faruk YALMAÇ, *Rousseau'nun Savaş Ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış, Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı, İstanbul bilgi üniversitesi yayınları, 2015, s. 17-43.

doğası gereği iş birliğine yatkın kurumlardır, bu da hukuksal olarak anlaşılabilir uluslararası bir toplum meydana getirir.¹³⁵

Grotius akımını savunanlar hem Hobbes'un gerçekçi akımının dünya siyaset arenasındaki devletlerin birbirleriyle çatışmasının belirleyici etken olduğunu fikrine katılmazken, kantçı devrimcilerin ütopyik fikirlerinin de çok uzağında olduklarını beyan etmişlerdir. Okulun temel argümanları arasında tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde devleti merkeze koyan bir yaklaşım ile açıklama getirmektedir.

Yukarıda açıkladığımız yaklaşımı biraz daha açacak olursak İngiliz Okulu felsefesi üç temel kavram üzerine oturur. Uluslararası sistem, Uluslararası Toplum ve Dünya Toplumudur. Bu yaklaşımları şu şekilde okumak gerekir.¹³⁶

Grotius/Rasyonalizm: Devletlerarası toplum, devletler sistemi ya da devletlerin sistemi olarak da algılanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal kimlik üzerinde durur. Ortak kimlik, norm ve kuralların yaratılması üzerinde durur. Süreklilik ve uluslararası ilişkiler teorisinin merkezine bu kuralları oturtur. Düşünce ikliminde oldukça basit argümanlar vardır. Kavramın özü uluslararası toplumu işaret etmektedir. İnsanlar bir toplum içerisinde yaşıyor gibi, devletlerde bir uluslararası ilişkiler düzeninde yaşıyor anlayışı hâkimdir. Toplumlar kendi yaşam döngüsü içerisinde bir hiyerarşik toplum sözleşmesi yaparken, uluslararası ilişkilerde de devletler kendi aralarında bir toplum sözleşmesi yaparlar. Fakat devletler toplumlardan farklı oldukları için yaklaşımları da farklı olacaktır. Bu noktada devletlerin birbirlerini daha iyi anlamaları için bu farklılıkları iyi algılamaları ve uluslararası anarşik yapıyı kabul ederek ona göre hareket etmeleri gerektiği varsayımını unutmamaları gerekir.¹³⁷

İngiliz Okulunun aslında uluslararası ilişkiler anlamında literatüre dâhil ettiği en önemli kazanım diyebileceğimiz bu kavram, katkı anlamında ilk sırada bulunur. Hemen hemen tüm İngiliz Okulu temsilcileri tarafından kullanılmıştır. Hedley Bull tarafından tanımlanan bu kavram, uluslararası sistem ve uluslararası toplum tanımlamaları ile kuram ile ilgili olarak tartışmaları da farklı bir şekillendirilmesine yol açmıştır. Bu farklı tanımlamalara göre uluslararası sistem, iki yâda daha fazla devletin içerisinde olduğu ve etkileşimde bulunduğu, bir devletin diğer devletin davranış modüllerini hesaba kattığı bir sistem olarak karşımıza çıkarken; Uluslararası Toplum ise sadece bir anlayış içerisinde bağlı bulunan bir

¹³⁵ Devlen ve Özdamar, a.g.m., s.43-68.

¹³⁶ Barry BUZAN, *Uluslararası ilişkilerde İngiliz okulu*, Çeviri: Haluk Özdemir, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi 1. Baskı. Röle Yayıncılık İstanbul, 2015, s. 12.

¹³⁷ Buzan a.g.m., s. 13.

kavram ve devletlerin ortak hareket etmeleri ve çıkarlarını veya davranış modüllerini kendileri ile kısıtlamaları ve kurallara bağlamaları olarak belirtilmektedir.¹³⁸

Hobbes veya Machiavelli/Realizm; Devletlerin birbirleri ile arasındaki ilişkilerde güç siyaseti ön plandadır ve uluslararası arenadaki anarşik yapı ilişkilerin merkezinde olarak hesaplanır. Asıl olarak uluslararası bir sisteme vurgu yaparken, bu yaklaşım Realizm anlayışının paralelinde bir yaklaşım olup bu sebeple İngiliz okulunun dışında algılanır. Yani merkezde devlet vardır ve öyle algılanır.

Uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan siyaset ortamı devletlerin bir birbirleri ile yapmış olduğu stratejik etkileşimlerin bir çıktısıdır. Uluslararası analistler bu çıktılara göre bir değerlendirme yapmış iseler de asıl merkezde olması gereken kurumun her zaman devlet olduğu fikri kesinlikle kabul görmüştür. Okulun akademisyenlerinden olan Wight, devletler sistemi noktasında sistemin açık ve belirgin olmayan bir konumu vardır. Devletler ilişkilerinde sistemi daraltma veya genişletme yetkisine sahiptirler.¹³⁹

Kant/ Devrimcilik: Bu akımın temsilcisi pozisyonunda olan ünlü düşünür, Immanuel Kant olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce akımı diğer iki akıma göre biraz daha insancıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant felsefesinde uluslararası siyaset arenasında başat olarak devletlerin değil; insanların olduğuna kanaat getiren ve kozmopolitan görüşe göre şu anki dünya sisteminin yerine bir dünya devletinin kurulacağı anlayışının hâkim kılınacağı ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile dünya toplumu olgusuna işaret etmektedir. Açık olarak ifade edilen fikirde yeryüzünde meydana gelen her olayın bir sebebinin olduğu vurgulanmaktadır.¹⁴⁰ Fazlaca ileri derecede iyimser bir perspektiften devrimci akıma göre öz itibarı ile içinde iyilik barındıran insanlığı, ebedi barışa doğru ilerlemektedir ve tüm dünyaya iyiliği hâkim kıldıracaktır.¹⁴¹

Temel olarak İngiliz Okulu, Hobbes veya Machiavelli'nin Realizminin tahammül edilemez karamsarlığı ile birlikte Kant'ın devrimciliğin aşırı iyimserliği arasında sıkışmaktan kurtardığına ve bir orta yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayış içerisinde kendinin gerçekçi rasyonalist bir geleneğe ait olduğu savını destekler.

Okulun temel argümanlarının farklı bir şekilde okunuşu da okul öncelikle Wight ve Bull'un eserlerinde açık bir şekilde argümanlarını beyan etmiştir. Bunlar Uluslararası ilişkiler

¹³⁸ Şaban KARATAŞ, Ali BALCI, *Uluslararası İlişkilere Giriş, Tarih, Teori, Kavram Ve Konular*, 4. Baskı Küre Yayınları İstanbul, 2015, s.191-194.

¹³⁹ Karataş ve Balcı, a.g.m., s.193-196.

¹⁴⁰ Devlen ve Özdamar, a.g.m., s. 43-68.

¹⁴¹ Karataş ve Balcı, a.g.m., s.193-196.

arenasının öncelikli aktörü devletlerdir. Uluslararası arenada iki ya da daha fazla devlet ilişkilerde birbirlerini etkiledikleri sürece orada bir devletler sisteminden bahsetmek mümkündür. Uluslararası sistem sürekli anarşik bir sistem olarak kabul edilir. Bu anarşik sistemin olması ortada bir hükümetin olmadığı anlamına gelmez. Ve son olarak uluslararası sistemin içerisinde var olan devletler, birbirleri ile örtüşen değer ve çıkarları çerçevesinde düşünce ve birlikteliklerini yürütebildikleri bir oluşumda var olurlar ve bu oluşum, uluslararası toplumdur.¹⁴²

Yukarıda görüldüğü gibi insani müdahale kavramının aslında temelleri tarihin derinliklerinde yerini çoktan almış durumdadır. Gerek Hobbes, gerek Grotius, gerekse İngiliz okulu temsilcilerinin tamamı tüm dünya düzeninde bir düzen ve sistem peşinde koşmuşlardır. 20. Yüzyıl'da ise bu kavram, karşımıza BM düzeninde bir hukuksal sistem olarak sunulmaktadır.

2.3. ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME

2.3.1. Teamül Hukuku Kapsamında Değerlendirme

İnsani müdahale veya herhangi bir müdahale hukuksal açıdan incelenirken öncelikle günümüz uluslararası hukuk düzeninde BMGK kararının müdahalenin niteliği açısından en önemli husus olduğu ifade edilmektedir. Çünkü tüm dünyada barışın korunması görevini üstlenen bir üst akıl ya da bir üst otorite olarak algılayabileceğimiz BM kurulurken barışın tesisi ile birlikte her türlü kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Bununla beraber teamül hukuku kapsamında incelediğimiz vakit BM öncesinde yapılan ve insani müdahale noktasında 1845 ve 1945 yılları arasında dahi devletlerin yapmış olduğu davranışları incelediğimizde insani müdahalenin genel bir kural veya hak olarak karşımıza çıktığı konusunda yeterli delillerle karşılaşmamaktayız.¹⁴³ Bu bizi insani müdahale kavramı çerçevesinde uluslararası bir hukuk sisteminin kurulduğu günden beri bir boşluk oluşturduğu kanaati ile yüzleştirmektedir.

Literatürde bazı akademisyenler temayül açısından bakıldığında BM kararları ile alınmış olsa dahi bunun bir engel teşkil etmeyeceği konusunda fikir beyan ederler. Yine bu akademisyenler, sınırlarının tartışılmasına evet derken sınırların tamamen kaldırılması noktasında ise hayır cevabı vermektedirler.¹⁴⁴ Buna gerekçe olarak akademisyenlerin temel dayanak olarak gösterdikleri şey ise BM Antlaşması'ndan önceki dönem uygulamalarıdır. Bunlar ise; Fransa, Rusya ve İngiltere'nin Yunanistan'a yönelik 1827 ile 1830 yılları

¹⁴² Devlen ve Özdamar, a.g.m., s.43-48.

¹⁴³ Reçber, a.g.m., s. 20- 26.

¹⁴⁴ Reçber, a.g.m., s. 20-27.

arasındaki müdahalesi, Fransa'nın Suriye'ye 1860 ile 1861 yılları arasındaki müdahalesi, ABD'nin 1898 yılında Küba'ya müdahalesi, tüm bunlar bir örnek olarak gösterilmektedir. Tüm örneklere karşı insani müdahalenin geleneksel bir hak olarak verilmesi ve tanınması noktasında yeterince done olmadığı ve buna müdahale edilmemesi noktasında ise birçok örneğin olduğu tezi ileri sürülmüştür.¹⁴⁵ Çünkü bu bağlamda BM öncesinde birçok yıkım karşısında hiçbir müdahale yapılmamış ve olaylar akışına bırakılmıştır. Sovyetlerin, Ukrayna'da ve Almanların da birçok ülkede yaptıkları yıkımlara seyirci kalınmıştır. Tüm bunları üst üste koyduğumuz zaman uluslararası arenada bu olayın ve hakkın bir bağlayıcılığı ve uluslararası teamül hukuku kapsamında bir emredici kural olmadığı görülmektedir.

Bununla beraber devletlerin kendi kuvvet kullanımlarının insani müdahale kapsamına sokulmasını ve değerlendirilmesini istedikleri birçok örnekle karşılaşmaktayız. Ayrıca tüm bu müdahaleleri ayrı ayrı incelediğimizde her birinin kendi içerisinde farklı hukuksal sebepleri barındırdıklarını görmekteyiz.¹⁴⁶

Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) raporları incelendiğinde Hindistan ve Kosova müdahalelerinin insani müdahale kapsamında teamül hukukuna bir katkı yapabileceği ifade edilmesine karşın Kosova müdahalesindeki farklılığa rağmen Kosova ve Pakistan müdahalelerinde genel bir uluslararası uzlaşının hâkim olduğunun yadsınamaz bir gerçek olduğunu da bilmemizde fayda var.¹⁴⁷ Her ne kadar teamül hukukuna katkı noktasında ifade edilen örneklerde katkı sağlansa da Kosova ve Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahaleleri, bu hukuk kapsamında küresel olarak bir uzlaşma sağladığı ifade edilebilir.

Tüm bu örneklerden yola çıkılarak şu yargıya ulaşmamız uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir. İnsani müdahale kapsamında hukuki bir temeli teamül hukukunda aramak yanlış olmayacaktır. Devletler bu hukukla ilgili davranış ve söylemlerinde farklı çelişkileri içerisinde barındırmaktadırlar. Söylem ve davranışlarında insan hakları ve sistemin akışkanlığı gibi kavramlara yer verseler de bu davranışları ile sık sık çelişen uygulamalarını da görmekteyiz. Tüm devletler bu tür uygulamalardan bir nebze de olsa BM'nin sistemsal olarak sıkıntıya düşmemesi için uzak durmaktadırlar.

Uluslararası hukukta bir teamül hukukunun oluşması için iki subje gerekir: Bunlardan birincisi maddi öge iken ikincisi psikolojik ögedir. Bir teamül kuralının maddi ögesi, benzer

¹⁴⁵ Reçber, a.g.m., s. 20- 26.

¹⁴⁶ Aytoğu, a.g.m., s. 17-21.

¹⁴⁷ Reçber, a.g.m., s. 20- 26.

durumlarda, benzer davranış ve tutumların süreklilik arz etmesi şeklinde belirtilmektedir. Bir davranış veya gelenek tekrarlanmak suretiyle bir davranış, bir gelenek değerini kazanmaktadır. Teamülün maddi ögesi kapsamında, yapılan davranış ya da tutum bir örnek olması gerekir. Bu davranış olumlu ya da olumsuz şekilde de olabilir. Davranış şeklinin bir örneklik arz etmesinin anlamı ise teamül kuralının genel veya lokal olarak farklılık göstermesidir. Böylelikle global nitelikteki bir teamül kuralının oluşması için, uygulanan hukukta genel bir uygulamanın gerekliliği kabul edilmiştir.¹⁴⁸ Teamül hukukunun oluşabilmesi için aynı yönde tutum ve davranışların genel olarak uzun bir zaman diliminde tekrarlanması düşünülmektedir.

Psikolojik öge ise; Bir teamül kuralının oluşabilmesi için benzer yönde bir uygulamaların sürekli olarak yinelenmesi yeterli olmayıp, bu hareketlerin hukuksal olarak da mecburi olduğu konusunda bir fikrinde olması gerekmektedir. Toplumlarda farklılık arz eden farklı ahlak ve görgü kurallarını teamül hukukundan ayıran özellik ise hukuksal bir zorunluluk inancının kabul görmesidir. Kurumsal olarak rahatlıkla kabul gören bir psikolojik ögenin bir teamül kuralının kendini kanıtlaması noktasında çok büyük güçlükler çıkardığı izlenmiştir. Çünkü bu kuralın varlığını ileri süren taraf, diğer tarafın bu kuralın varlığını kabul ettiğini kanıtlamakla yükümlüdür.¹⁴⁹

Bu kural ile tek istisnai davranış, şu şekilde değerlendirilebilir. Teamül hukuku olabilmesi ve bu kural çerçevesinde değerlendirilebilmesi için, müdahalenin meşru müdafaa hakkı olması ve BMGK'nin tanıdığı yetkilerin kullanılarak olması düşünülebilir. Bu yetkiyi Güvenlik Konseyi, devlet veya devletlere vermiş olması mutlak gerekliliktir.¹⁵⁰

2.3.2. Kavramsal Düşünceler

İnsani müdahale kavramında ilk ele alınacak tespit, bir veya birden çok devlet tarafından veya bir uluslararası örgüt tarafından müdahalenin zulme uğrayan halkın kurtarılmasını ön koşul olarak görmektedir. Bu kavramsal ifade, insani müdahale unsurunun öncelikle uluslararası toplum tarafından tanınmış bir devlet veya birkaç devlet tarafından gerçekleştirilmiş olması gerekliliğine önemle vurgu yapmaktadır. Bu kapsamların dışında yapılacak bir müdahalenin uluslararası arenada meşruluğu ve hukukiliği tartışılırken kabul edilebilirliği söz konusu olamamaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Hüseyin PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Turan Kitabevi*, 15. Baskı Ankara 2016, s. 105-106

¹⁴⁹ Pazarıcı, a.g.e, s. 105-107.

¹⁵⁰ Reçber, a.g.m., s. 31.

¹⁵¹ Pekiyardımcı, a.g.m., s. 72.

Kuvvet kullanımı ilkesi ilk olarak yardıma ihtiyaç duyan insanların kurtarılmasıdır. Müdahale için gerekçeli konu, bir egemenin kendi sınırları içerisinde şiddetli bir şekilde ve geniş çapta şiddete başvurmasının yanı sıra, ağır bir şekilde insan haklarını ihlal uygulamaları olarak görülmektedir. Burada yoruma açık olan bir ifade olan insan hakları kavramında dar ve geniş bir tanımlama ve yorumlama ile karşı karşıya gelebiliriz. Dar anlamda sadece yaşam hakkı, birey vücut dokunulmazlığı ve bireyin vücut bütünlüğünü anlayan; dar yaklaşımın yanında daha geniş anlamda yorumlanan işkence, yaşam hakkının kısıtlanması, tecavüz ve yaşam yerlerinden uzaklaştırılması gibi haklar da daha genel anlamda değerlendirilmektedir.¹⁵²

İnsan hakları ihlalleri ile ilgili olarak farklı bir argüman da ihlallere dair kanıtların olması ve uluslararası toplum ve kamuoyunun bunu bir gerçek olarak algılayıp kabullenmesidir. Bu kanıt ve deliller objektif kaynakları işaret etmeli; yoruma hiçbir şekilde meydan bırakmamalı ve objektif otoriteler tarafından değerlendirilmelidir.¹⁵³

Mücadeledeki temel unsur, yani insani müdahale ile yapılması istenen şey, varsa bir insani trajedinin engellenmesidir. Kısacası müdahalede bulunan devlet, devletler veya uluslararası bir örgütün yaptığı işkence, ölüm veya şiddet eylemine son vermektir. Tüm bunların yanında yapılacak eylemin bu eylemleri önleyecek ve şiddete son verecek olması bu yapılacak operasyonlara onların karar vermesi anlamına da gelmez; çünkü bu kararı verebilecek tek yetkili kurum BMGK'dir. Çünkü burada altını çizmemiz gereken bir nokta mevcuttur. Devletler, BM'den yetki almadıkları takdirde neyin insani müdahale olduğu, neyin olmadığından ziyade kendi çıkarlarını da ön planda tutabilirler. Bu da insani müdahale olmayacaktır.¹⁵⁴

Günümüzde insani müdahale kavramı düşünüldüğünde akla ilk olarak askeri seçenekler gelir. Bu seçenekte görev alan askeri birimler, görev aldıkları yerde şiddeti bastırmak, yerel halkın tekrar yaşam alanlarında hayatlarını idame ettirmek ve huzurlarını ihsas etmek gibi görevlerle donatılırlar. Bir de bu işlerin kuvvet kullanma tehdidi boyutu da vardır. Bu da deniz aşırı bölgelerde bulunan deniz ve hava kuvvetlerinin kullanılması tehdididir. Uluslararası kamuoyu kuvvet kullanma tehdidini makul bir kuvvet kullanımı gibi etkili görürken aynı zamanda zorlayıcı ve caydırıcı bir unsur olarak ele almaktadır. Ayrıca

¹⁵² Aytoğu, a.g.m., s. 17-21.

¹⁵³ Pekiardımcı, a.g.m., s. 73.

¹⁵⁴ Acar, a.g.m., s. 36-75 (I).

kuvvet kullanmadan ekonomik ve politik tedbirler uygulayarak yapılabilecek uygulamalar var olsa da asimetrik olarak yapılacak olan eylemlerin yapılmasına da engel olmamaktadır.¹⁵⁵

2.3.3. Uluslararası Hukuk Yönünden İncelenmesi

Uluslararası Hukuk açısından insani müdahale kavramını değerlendirdiğimiz noktada BMGK haricinde her uygulamanın öncelikle hukuki olmadığı değerlendirilmesi yapılmaktadır. Kavram, hukuki olarak öncelikle BMGK'nin yetkileri olarak algılanmaktadır. İnsani müdahale kavramı aslında Güvenlik Konseyi'nin uluslararası arenada barış ve güvenliğe yönelik olarak bir tehdit algılamasının hukuki zemini olarak görülmektedir. Daha açık bir ifade ile BMGK, herhangi bir yerde güvenlik zafiyeti veya uluslararası huzur ve güvenliğin bozulduğuna dair bir karar almış ise kuvvet kullanımını için görevlendirme yapacaktır. Tabii olarak bu ve bunun gibi uygulamalar hiçbir zaman uluslararası hukuk açısından bir aykırılık teşkil etmemektedir.

BM Genel Kurulu'nda 1999 yılında konuşma yapan dönemin Genel Sekreteri Annan, BM'nin halkların egemenliklerini korumak üzerine kurulduğunu ve devletleri idare eden hükümetlerin asla ve asla insan haklarını çiğneyerek ayaklar altına alma gibi bir yetkilerinin olmadığını ifade ederken; egemenlik yetkisinin devletlere sadece güç değil bir sorumluluk anlayışı verdiğinin de altını çizmektedir. Bu açıklamayı yaparken de egemenliği ve sorumluluğunu yerine getiren devletlere karşı tüm dünya devletlerinin saygı duymasını istemektedir.¹⁵⁶

Buna mukabil, BM Genel Kurulu tarafından 21 Aralık 1965 tarihinde alınan 2131 sayılı karar ile devletlerin içişlerine karışmanın kabul edilemezliğiyle birlikte özgürlüklerinin ve egemenliklerinin korunması hakkındaki bildiri de kabul edilmiştir.¹⁵⁷

BM Genel Kurulu tarafından defaatle ifade edilen içişlerindeki dokunulmazlık ve ülkelerin kendi kararlarını verme yetisi, sürekli delinmekte ve istismar edilmektedir. Her ne kadar BM Genel Kurulu'nun almış olduğu kararlar, tavsiye niteliğinde olmuş olsa da Güvenlik Konseyi'nin atacağı adımlar için bir hukuki zemin oluşturmaktadır.

İnsani müdahaleyi kuvvet kullanma yönünden yukarıda izah ettiğimiz normdan farklı kılan ana belirleme kriter ise, BMGK'nin bu noktada almış olduğu bir karar ya da meşru müdafaa durumu yok ise bir devletin yada devletler topluluğunun yaptığı müdahalenin

¹⁵⁵ Pekiardımcı, a.g.m., s. 75.

¹⁵⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurul Tutanakları s. 32. 1999.

¹⁵⁷ Cem SAR, BM Genel Kurulu Kararlarının Hukuki Değeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1966 21(4), s.227-228.

meşrulaştırılmak istenmesidir. Başka bir ifade ile şayet uluslararası toplum yapılmış bir insani müdahale hakkında insani olarak yapılması gerekliliğine inanmış fakat hukuksal olarak bu müdahale uluslararası hukuk kurallarına aykırı olsa da sessiz kalabilmektedir. NATO'nun Kosova'da yapmış olduğu müdahale sonrasında BMGK 1244 nolu kararları almıştır. BMGK kararı olmadan yapılan bu müdahalenin gerekçesi ise bir toplumun insani olmayan müdahalelere maruz kalması ve buna devam etmesi olarak gösterilmesidir.¹⁵⁸

Bazı akademisyenler için insani trajedi ve kriz yaşanan bölgede yapılacak olan müdahale için BMGK'nin herhangi bir karar almasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Burada savunulan tez ise şu şekildedir: Egemenliğe sahip olan devlet kuvvet kullanımı ile ilgili olarak her türlü tasarrufu kendinde toplamakta ve yine iç ve dış tehditlere karşı bu egemen gücünü her platformda kullanma yetisine sahip olmakla ve halkının güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Bu görevini yerine getiremediği ve başarısız devlet konumuna düştüğü zaman güvenliğini sağlamakla yükümlü olan kurum pozisyonuna BM geçmektedir. Tam bu noktada BM hiçbir hareket yapmaz ve sorumluluk almaz ise ne olur sorusu karşımıza çıkmaktadır. Konsey, herhangi bir karar alamaz ve insani trajedi devam eder ise yapılacak müdahale, insani olmakta fakat hukuki olmamaktadır.¹⁵⁹

İnsani müdahale kavramının meşruluğu ve hukukiliğini savunan üç farklı fikirden söz edilebilmektedir. Farklı olan bu üç görüşü şu şekilde ifade edebiliriz. İlk olarak BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde de ifade edildiği gibi kuvvet kullanımının yasaklanması egemen devletlerin uygulamaları neticesinde sürekli suiistimal edilmesi bu işlerliğin kaybedildiği şeklidir. Diğer bir görüş ise, gelişen ve değişen dünya düzeni neticesinde insan hakları ve insan güvenliği kavramları da değişim göstermiş olup, niteliği de değişmiştir. Daha önceden yasal olmayan bir müdahale bu dönemde yasal bir hale gelebilmiştir. Savunulan diğer bir argüman ise, savunulan insani müdahale ve egemenlik kavramlarının iki ayrı kutup olmadığı, bilhassa birbirlerinin tamamlayıcısı olduğudur. Çünkü egemenlik anlayışının içerisinde kendi vatandaşlarının güvenliğini de barındırdığı ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile devlet vatandaşının güvenliğini sağlamakta zorlanıyorsa, egemenlik noktasında da zafiyeti vardır.¹⁶⁰ Bu fikirlerin birbirleri ile örtüştüğü nokta müdahalenin uluslararası hukuk nezdinde oluşturulması; fakat yorumlamaların farklı bir şekilde yansımalarıdır.

¹⁵⁸ Cenap ÇAKMAK, Cansu ATILGAN, Esra EROĞUZ, Devlet Egemenliğinde Ve Kuvvet Kullanımında Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna, Bilgesam Rapor No:71 İstanbul Mart 2016, s.20.

¹⁵⁹ Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s.21.

¹⁶⁰ Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 22-28.

Gelişen ve değişen dünya düzeninde sürekli olarak küçülen dünya, insan haklarının ve özgürlüklerin genişlemesi sonrasında farklı bir formata bürünmüştür. Bu değişim ve anlayış geçmişte yasal ve makul olmayan bir şeyin bugün yasal ve anlaşılır müdahale edilebilir bir duruma getirdiği belirtilmektedir. Savunulan diğer bir tez ise egemenliğin bugün geldiği nokta, insani müdahale ile egemenliğin birbirlerini tamamladığı anlayışıdır. Bunda temel dayanak olarak egemenin vatandaşlarının güvenliğini sağlama zorunluluğunda olması ifade edilirken bundan uzaklaşmış bir egemenin varlığından da söz etmenin mümkün olmadığı tezi savunulmaktadır.¹⁶¹

Uluslararası hukuk kapsamında insani bir gerekçe ile kuvvet kullanımı BMGK'nin izni doğrultusunda meşru müdafaa doğrultusunda yurt dışında ikamet eden kendi vatandaşlarını koruma ve kollama sebebi veya egemen devletin daveti ile gerçekleştirilmektedir. BM Antlaşması'nda bununla ilgili olarak devletlere yetki verilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak hangi şartlarda bu yetkinin kullanılacağı 39. madde kapsamında anlatılmıştır. Bu bağlamda tüm dünyada 1990'lı yıllarda yaşanan krizler, insan hakları ihlalleri, uluslararası barış ve güvenliğin bozulması olarak değerlendirilmiştir.

Tüm bu saydığımız noktalar doğrultusunda insani müdahalede bulunma ve buna başvurma noktasında uluslararası ilişkiler açısından oldukça karmaşık bir yapı ile karşı karşıyayız. Belgelendirilmiş bir insani müdahale koşulu olmasa da bazı çevrelerce ortak olarak alınması gerektiği düşünülen fikirler vardır. Bazı çevrelerde ise insani müdahalenin meşru sayılabilmesi için aşağıdaki gerekçelerin olması yeterlidir: İnsani bir trajedinin acil olması, gerekli olması, geniş ve kapsamlı insan hakları ihlallerinin olması, uluslararası arenada suç işleyenleri o devletin durdurma gibi bir niyetinin olmaması, alınacak önlemlerin egemen devlet tarafından tükenmesi ve yetersiz kalması gibi argümanlar savunulmaktadır.¹⁶²

Asıl olarak baktığımızda insani müdahaleyi destekleyen yani BMGK'nin izni olmadan yapılan bir müdahalenin argümanları arasında gösterilen geniş çaplı insan hakları ihlalleri olması ve şiddet eylemlerinin önüne geçilemiyor olması gösterilmesine rağmen uluslararası arenada buna ilişkin bir görüş birliği de bulunmamaktadır. İçerisinde insan haklarına dair bir argüman olması insani müdahale edilmesi anlamına gelmeyeceği gibi Güvenlik Konseyi'nden de bir yetki alması her zaman mümkün olmamaktadır.¹⁶³

¹⁶¹ Acar, a.g.m., s. 36-75 (I).

¹⁶² Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s.22.

¹⁶³ Pekiyardımcı, a.g.m., s. 73.

İnsani müdahalenin tanımlama ve kavramsal olarak anlatımında da belirtildiği gibi devletlerin müdahaledeki asıl olarak amacı insan hakları olan bölgede yapılan bu ihlallere bir son verilmesinin sağlanması olmasına rağmen müdahale etme yetkisine haiz olduğu anlamına gelmediği gibi burada yaşanan olayları da bitirecek güce sahip olduğu anlamına da gelmemelidir. Burada üzerinde asıl durulması gereken olgu, müdahale eden devletin gerçek amacının sorgulanması olacaktır. BMGK'nin alınmamış yetki ile yapılan bir müdahalenin meşruluğunun tartışılacağı gibi buradan siyasi bir çıkarım var mı diye de resmin arka planını incelemek gerekir. Bu tür gerekçelere dayanarak yapılan müdahalelere Soğuk Savaş sonrasında sık sık rastlamamıza rağmen maalesef hiçbir şekilde de bunun önüne geçilememiştir. Siyasi bir beklenti içerisinde yapılan bu müdahaleler, BMGK'nin izni olsun ya da olmasın niyet olarak da her zaman tartışmaya açıktır.

İnsani müdahalenin diğer bir penceresi ise bu müdahalenin kuvvet kullanmadan da yapılabileceği kanısının bazı akademisyenler tarafından tartışılmasıdır. Bu tartışmalara günümüzde gerek siyasi gerekse ekonomik olarak yaptırım uygulanmış; herhangi bir insani müdahaleye rastlanmamıştır. Fakat devletler, bir birliktelik halinde veya çalıştıkları herhangi bir uluslararası örgüt çatısı altında fikir birliği içinde hareket ederek uygulama yapılacak devlete karşı ekonomik bir yaptırım uygulamasına gider ve bu devletin rutin hayatına müdahil olursa ve o devletin hayati kaynaklara erişmesini engeller ve bu davranışlarını yapmış olduğu insan hakları ihlallerini bitirmek amacıyla yaptığını beyan ederse bunun da bir insani müdahale olduğunu savunan akademisyenler mevcuttur. Fakat bu görüşler bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır.¹⁶⁴

İnsani müdahale kavramını başka bir bakış açısıyla irdeleyen akademisyenler ise, askeri olarak yapılacak müdahalenin son çare olarak görülmesinin altında yatan sebepleri, diğer argümanların sonuç vermemesi olarak görmektedirler. Bu argümanları da ekonomik ve diplomatik uygulamalar, siyasi baskı, insani yardım yapan kurumların girişim ve yardımlarının yeterince yerine ulaşmaması olarak gösterebiliriz.¹⁶⁵

Akademisyenlerin bazıları tarafından dile getirilen ve altının önemle çizilmesi gerekliliği üzerinde durulan nokta; diğer yolların sonuçsuz kalması ifadesinin değişik bir yaklaşımı da meşru bir müdahale şansının kalmamasıdır. Bu da başka bir ifade ile yapılacak olan insani müdahale gerçekleştirilmeden önce yaşanan bu trajediye son vermek isteyen devletler veya bağımsız devletler, bu olayı uluslararası bir hukuk konusu olması hasebiyle

¹⁶⁴ Pekyardımcı, a.g.m., s. 76.

¹⁶⁵ Pekyardımcı, a.g.m., s. 77.

BMGK'nin karar alması için gündemine getirecektir. Bu konu ile ilgili olarak doğal beklenti, BMGK'nin bir adım atması olacaktır. BMGK önüne gelen bu sorun ile ilgili olarak doğal bir zaman diliminde harekete geçilmemesi, yapılan bütün girişimlerin sonuçsuz kalması ve yolların tıkanması sonucunda devletlere tek çıkar yol tek taraflı müdahale hakkı olduğu tezidir.¹⁶⁶

Burada da karşımıza çıkan başlıca sorun, BMGK'nin uygulamada yaşanan siyasi kriz olarak ifade edilmektedir. BMGK'nin onaylamadığı hiçbir askeri operasyon, hukuki olarak değerlendirilmediği için başka yolların sonuçsuz kalması ifadesi de kendi içerisinde bir çelişki barındırmaktadır. Mademki tüm devletler uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması görevini BM'ye verdi, o zaman onun alacağı kararlara uyma olgunluğunu göstermek durumundadır. Askeri müdahale için önündeki tüm yolların tıkanması sonucunda devletlerin tek başlarına yapacakları bir müdahale uluslararası hukuk normları açısından bakıldığı zaman müdahaleyi yapan taraf için daha tehlikeli bir durum da oluşturabilir.

Diğer bir taraftan insani müdahalenin yapılmasının önünde bulunan engelleri savunan bir grup da vardır. Bu grup insani müdahalenin yapılması amacıyla BM Antlaşması'nda devletlere birtakım kısıtlamalar diğer bir ifade ile engeller getirmiştir. Antlaşma metninde belirtilen 2/4 maddesinde uluslararası sistemde bağımsız egemen bir devletin siyasal egemenliği ve ülkesel bütünlüğüne karşı herhangi bir kuvvet kullanmak veya kuvvet kullanmak için tehdit etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Bu kapsamdaki müdahale yasağı, kuvvet kullanmak için niyet besleyen devletin hedeflerini ve emellerini herhangi bir dikkate almayan bir bağlayıcılıktır. Buna benzer olarak madde 2/7'de de BM, tam olarak uluslararası toplumda herhangi bir devletin başka bir ülkenin kendi sorunlarıyla ilgili iç işleriyle hiçbir şekilde ilgilenmemektedir ve ona müdahale etmeyi de yasaklamıştır.¹⁶⁷

Bununla beraber BM Antlaşması'nın 39. maddesinde BMGK'nin birçok yetki verilmiştir. Bunlar saldırganlık eylemiyle barışın bozulması durumu ile barışın tehdit edilmesi durumunda tam müdahil olma yetkileridir. Bunlarla beraber 42. madde kapsamında da barışçı önlemlerin sonuç vermemesi durumunda BMGK'nin kara, hava ve deniz kuvvetlerinin harekete geçirileceği ve tam yetki ile donatılacağı hükmündedir. Bu maddelerin kapsamında olan 7. Bölüm; mahiyet olarak barışın bozulması, saldırganlık ve tehdit ile sınırlandırılmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Peşyardımcı, a.g.m., s. 78.

¹⁶⁷ Müdüroğlu, a.g.m., s.5.

¹⁶⁸ Müdüroğlu, a.g.m., s.5.

İnsani müdahale kavramına gerek fikinsel, gerekse uygulama anlamında karşı çıkan akademisyenler, yukarıda izah edildiği gibi 2/4 ve 2/7 maddelerinde gösterilecek toleransların ve farklı yorumlamaların kötüye kullanmadan başka bir şey olmayacağı fikrindedirler. Onları bu düşünceye iten sebep olarak da yaşanan birçok trajedide aynı neticelerin alınması konusu karşımıza çıkmaktadır. En bariz örneğini de 2003 yılında yapılan Irak müdahalesi olarak gösterebiliriz. Bu müdahalede ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Huzur Operasyonu diye nitelendirdikleri Kuzey Irak operasyonudur. Bu operasyon da Irak içişlerine yapılmış bir müdahale olarak görülmekte ve BM Antlaşması ile tam bir karşıtlık yani tezatlık oluşturmaktadır. Akademisyenlerin ifadesi ile operasyonların kime huzur getireceği hala tartışılmaktadır.¹⁶⁹

Madalyonun başka bir yüzünden bakan uluslararası ilişkiler akademisyenleri, Irak'a yapılan operasyonun farklı yansımaları olan Haiti, Buruma ve Nijerya gibi örneklerde ise yapılacak bir müdahalenin çok önceden önleneceği algısına rağmen uluslararası kamuoyundan hiçbir sesin çıkmamasını da farklı yorumlamaktadırlar. Irak ve Nijerya'da meydana gelen bu olayların uluslararası küresel güçlerin şahsi menfaatleri ile örtüşme noktasında ayrıldığı fikir birliği ve keyfiyet durumu ile algılanmasını ifade etmektedir. Bu keyfilik, insani müdahale noktasında zayıf devletler için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile uluslararası küresel güçler müdahale edilen ülkelerde enerji adına kendileri için bir çıkar var ise güç birliği yapabilmekte iken, çıkar çatışmasının olmadığı bölgeler ise kaderlerine terk edebilmektedirler.

Güçlü devletlerin güçsüz devletler üzerinde insani müdahaleyi bahane ederek ekonomik, siyasi ve askeri olarak bir hegemonya kurmaları her zaman için mümkündür. Günümüze kadar yapılan insani müdahaleleri incelediğimiz vakit, hiçbirinin insani amaçla yapılmadığı aşikardır. Ekonomik olarak çok büyük maliyetleri olan bu müdahalelerin devletlerin çıkarı olmadan yapılabilineceğini düşünmek, bugünün şartlarında çok saf duygular beslemek anlamına gelmektedir.¹⁷⁰

Tüm dünyada geçmiş dönemlerde yaşanan bu ve buna benzer olumsuz örnekler, güçlü devletlerin güçsüz devletler üzerinde hegemonya kurmaları ile sonuçlanan müdahaleler, hafızalara yer etmiştir. Uluslararası hukuk anlayışı noktasında genel eğilim, bu ve buna benzer müdahalelerin hukuki olmadığı ve ret edilmesi gerektiği noktasındadır. Bu noktada Uluslararası Adalet Divanı'nı da Nikaragua kararında bir devletin başka bir devletin

¹⁶⁹ Keskin, a.g.m., s. s.70(II).

¹⁷⁰ Keskin, a.g.m., s. 71(II).

topraklarında baskı altında tutulduğu iddiasıyla yapmış olduğu müdahalenin uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu beyan etmiş ve ABD'nin yapmış olduğu bu müdahalenin insani müdahale şeklinde olmasını reddetmiştir.¹⁷¹

Başka bir ifade ile günümüzde uluslararası hukuk alanında yaygın olan anlayış bir devletin egemenlik alanı içerisinde gerçekleşen insan haklarının ihlal edilmesi halinde başka bir devletin bu devletin sınırlarına müdahale etmesi ne uluslararası hukukta ne antlaşmalarda bir temayül haline gelmiştir. Hukuksal olarak olmasa da etik bir bakış açısı ile incelendiğinde bir devletin egemenlik sınırları içerisinde yaşanan sistemli ve ağır insan hakları ihlallerine göz yumulmaması ve diğer tüm uluslararası kamuoyu devletleri tarafından müdahale edilmesi gerekliliği kabul görmüş bir anlayış olarak karşımıza çıksa da uluslararası hukuk düzeninde bu olaylara onay verilmediği müddetçe insan hakları ihlallerinin yapıldığı devlete karşı yapılacak olan bir müdahale her zaman uluslararası hukuk açısından kabul görmeyecek ve geçersiz sayılacaktır.¹⁷²

Litaratürde insani müdahale kavramına karşı çıkan akademisyenlerin genel kanısı olarak karşımıza çıkan bir başka husus ise şu şekildedir: İnsani müdahale adı altında yapılan bu müdahaleler, uluslararası kamuoyunu ahlaki değerler yükleme noktasında aşırı bir sınır zorlaması ile karşı karşıya bırakarak tüm dünyadaki iç çatışmalara BM'i yönlendirmek niyetindedirler. Bu anlayış ile geleneksel olarak bir düzen olan egemenlik anlayışına farklı bir pencereden bakılacak ve sonu belli olmayan bir yöne doğru yol alınacaktır. Bunun neticesinde de BM, uluslararası barışı ve güvenliği sağlayacak bir irade ve kudretten yoksun kalacaktır.¹⁷³

Tüm bunların yanında uluslararası hukuk kapsamında bu müdahalelerin yapılabileceğini savunan bir grup da yok değildir. Bu tezi savunanlar ise insani müdahalenin BM Antlaşması'nda 2/4 ve 2/7'de belirtildiği gibi dar anlamda yorumlanmamalı ve 7.Bölüm'de belirtilen 39. ve 42. madde kapsamında bu müdahaleye izin verilebileceği ifade edilmektedir. Tabii olarak tüm bunları savunan tarafların argümanları da hala tartışılmaktadır. BMGK tarafından günümüze gelene kadar birçok uluslararası arenada insani müdahale için izin çıkmıştır. Hatta Kosova'ya ABD ve müttefiklerinin yapmış olduğu müdahale sonrasında da izin çıkmış gibi karar alınmış olmasına rağmen bu müdahalelerin yapılmış olduğu bölgeler olan Somali, Irak, Ruanda ve Bosna-Hersek gibi ülkelerdeki yaklaşımlarını yaygın insan hakları ihlalleri ve uluslararası barışı ihlal tespit etmiş ve yetki vermiştir. Bu yetkileri verirken

¹⁷¹ Müdüroğlu, a.g.m., s.6.

¹⁷² Müdüroğlu, a.g.m., s. 7.

¹⁷³ Keskin, a.g.m., s. 74(II).

BMGK'nin hangi objektif kriterleri kendine norm aldığı nasıl bir tespit yaptığı ise hâlâ belirsizliğini sürdürmektedir. Bununla birlikte şunun da altını çizmekte fayda olacaktır, BMGK almış olduğu bu kararlar noktasında uluslararası barışın korunması ve tesis edilmesi olarak algılayabileceğimiz konularda çok geniş bir yetkiye sahiptir.¹⁷⁴

Avrupa'nın merkezinde Sırp'lar tarafından Kosovalı Arnavutlara karşı yapılan etnik temizliğe müdahale eden müttefik güçlerin NATO şemsiyesi altında yapmış olduğu hava harekâtları, sivil halk tarafından müthiş derecede destek almasına rağmen bu yapılan hava harekâtları BM Antlaşması'na göre uluslararası hukuk kurallarına uygun bir hareket olarak değerlendirilmemelidir. Bunun gibi Somali'de de yardım ve barışın tekrar tesis edilmesi için yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmış ve çatışmalar devam etmiştir. Ülkede huzur bir türlü tesis edilememiştir.¹⁷⁵

İnsani müdahale kavramının bir başka yüzü de insan hakları noktasıdır. Soğuk Savaş sonrasında ortaya atılan bu kavram, hızlı bir tartışma ortamında değerlendirilmiş ve daha karmaşık bir güç kullanımı aracı olarak gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında tüm dünyada âdete yeniden doğan devlet dışı aktörler, insan haklarının olmazsa olmaz şeklinde algılanması ve insan haklarının tüm dünyaca birinci öncelik olarak görülmesi de, insani müdahale kavramının kurumsallaşması açısından önemlidir. Aslında uluslararası hukuk kapsamında bu kavramın ne kadar gelişirse o kadar fazla açmazla karşı karşıya kaldığı durumu gözden kaçmamaktadır.

Uluslararası hukuk kapsamında Güvenlik Konseyi insani müdahale şartının hukuksal zemininin eksikliği klasik görüşü, akademisyenlerce de savunulmaktadır. Klasik görüş savunucuları, karşılıklı bir anlaşma yapılmadan veya uluslararası kurumların etkisiyle harekete geçilmeden ve uluslararası yazılı metinlerini yeniden onarımdan geçirilmeden insani müdahale olasılığını hiçbir şekilde yasal bulmamaktadırlar.¹⁷⁶

2003 yılında ABD öncülüğünde Irak'a yapılan saldırıyı klasik görüş teorisyenlerinden birisi olan Farer, BM'nin tüketilmesi olarak algılanması şeklinde ifade etmiştir. Aslında BM, savaşma hakkı (Jus Bellum) disiplini içerisinde BMGK'nin kurulduğu ilk yıllardaki temel metodolojisi kapsamında yetkisiz güç kullanımını herhangi bir şekilde bertaraf edebilecek ve yetkili bir olgu ile insan hakları ihlallerinin son bulmasını sağlayabilecekti. Güvenlik sistemi, BMGK'ne bağlı olduğu için bu kurumun içerisindeki güç dengesi ve dünya liderliği tam bir

¹⁷⁴ Müdüroğlu, a.g.m., s.7.

¹⁷⁵ Müdüroğlu, a.g.m., s. 8.

¹⁷⁶ Bilgin, a.g.m., s. 204 (II).

satranç hamlelerine dönüşmekle beraber zorlukları da içerisinde barındırmaktadır. Tüm dünyada güç dengesine göre BM Antlaşması'nın 2. maddesi 4. fıkrasında yer alan kurumsal Antlaşmanın da zaman zaman anlamını yitirdiği görülmektedir.¹⁷⁷

Uluslararası ilişkiler disiplininde liberal yaklaşımın temsilcilerinden Holzgrefe, insani müdahale kavramının hukuksal zemini noktasında ilginç bir saptama yapmaktadır. Holzgrefe, bu yaklaşımında insani müdahalede bulunmanın devletlerin bir sorumluluğu olup olmadığı algısını vurgulamıştır. Bu algının temele alınması, meşruiyet sorusunun sorulduğu ve ortaya konan etik durumdur. İnsanlar, devletler ve toplumlar nereye kadar bir kişinin bir toplumun veya bir grubun güvenliğinden sorumlu olacaklardır. Devletler, kendi vatandaşlarını tüm dünyada korumakla yükümlüdür ve bunu da yaparken evrensel kuralların korunması maskesini de bu koruma kalkanına eklemeyi unutmazlar.¹⁷⁸

Tüm bunlarla beraber devletlerin başka bir ülkede yaşayan insanlara hiçbir şekilde zarar vermeme taahhüdü, ülkelerin negatif sorumluluğu olarak da algılanabilmektedir. Bu algı bir kurumsal inisiyatif algısı da doğurmaktadır. Olay pozitif sorumluluk noktasından algılandığında tüm dünyada bulunan insanların haklarına müdahale gibi bir olayla karşı karşıya gelmek durumudur. Bu da ABD'nin tüm dünyada yapmaya çalıştığı olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii olarak bu da tüm dünyada bir kargaşa ve hoşnutsuzluk yaratmakla beraber bir hukuksuzluk durumu meydana getirmektedir. Bu hukuksuzluk devam ettiği sürece de gerek BMGK üyeleri gerekse bütün uluslararası kurumlar güvensizlik kavramı ile yüzleşmektedirler.¹⁷⁹

2.3.4. İnsani Müdahale Kavramının Birleşmiş Milletler Antlaşması Çerçevesinde Değerlendirilmesi

BM Antlaşması yazılı bir uluslararası birliktelik olarak hayat bulması savaş sonrasında herkesin aslında isteği bir şey olarak karşımıza çıkarken, aynı zamanda bir hukuk normu da oluşuyordu. BM Antlaşması'nın içerisinde vücut bulan maddelerden 2. ve 78. maddelerinde tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesi tartışılmaz bir kural olarak belirtilmiştir. Ayrıca tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesi ile birlikte bir ülkenin başka bir ülkeye vesayet sistemini zorla kabul ettiremeyeceği olgusu üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu maddelerde vurgu yapılan başka bir konu ise BM'nin hiçbir ülkenin iç işlerine karışamayacağı gibi bu ülkelere iç işlerinde herhangi bir konunun neticelenmesi için de baskı yapamayacağı ifadesinden söz

¹⁷⁷ Bilgin, a.g.m., s. 206 (II).

¹⁷⁸ Bilgin, a.g.m., s. 208 (II).

¹⁷⁹ Bilgin, a.g.m., s. 220 (II).

edilmektedir. Yani uluslar üstü bir kurum olan BM'nin madde 2/7'de dahi belirtildiği gibi egemenlik, korunması gereken bir unsurdur. Bununla beraber devletlerin toprak bütünlüğü ile birlikte siyasal bağımsızlığının korunması ve kollanması gerekliliğine temas edilmiştir. Yani ülkelerin herhangi bir ülkenin saldırısından ve tehdidinden kaçınması açıkça ifade edilmiştir. Hukuksal olarak da bir devletin iç işlerine karışılmaması ve onların egemenliğine müdahale edilmemesi gerekliliği yazılı bir metin olarak resmi bir antlaşma metni ile tüm dünyaya duyurulmuş ve kabul edilmiştir.¹⁸⁰

Başka bir ifade ile izah etmek gerekirse tüm dünyada uluslararası bir hukuk düzeni ve kuralının oluşması ve işleyişin sağlanması için gereken şey, üye devletlerin diğer devletlerle olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkan veya çıkacak olan anlaşmazlıkların sağlıklı bir çözüme kavuşturulması nedeniyle; içerisinde kuvvet kullanımının da bulunduğu serbest davranış modellerini engelleyecek şekilde sınırlandırmıştır.

İç işlerine karışma ve kuvvet kullanma gibi toplumsal ahengi sıkıntıya sokan olguların kurallara sokulmaması ve bu kavramların bir hak olarak görülmesi gibi durumlar sebebiyle de bu durumun denetim altına alınması zaruri bir durum arz etmektedir.

Bununla beraber BM, tam anlamı ile devletlerin iç işlerine karışmamayı başka bir deyişle müdahale etmemeyi üç şekilde oluşturmuştur: Bunlardan birincisi; BM, öncesinde sadece Avrupalı devletler için uygulanan içişlerine müdahale edilmeme yasağını tüm dünya için genişletmiştir. Bu başka bir deyişle egemen eşitliği ilkesini de beraberinde getirmektedir. İkinci bir durum ise buna ancak bir ülkenin iç işlerine karışılması ve uluslararası güvenliğin tehdit edilmesi durumunda ve barışın tekrar kurulmasının gerektiği durumlarda izin verilmiştir. Üçüncü bir diğer durum ise bu müdahalelerin yalnızca BMGK'nin izniyle uluslararası toplum tarafından yapılması olarak ön görülmüştür.¹⁸¹

Bunların farklı bir şekilde algılanması da NATO'nun 1999 yılında açıklamış olduğu Soğuk Savaş sonrasında yayınlanan ikinci stratejik konsept ise BM'nin kabul etmiş olduğu bu üçlü statünün ve devlet egemenliğinin aşınması ve zayıflamasını sağlayan insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini ortak amaç olarak belirlemesi ve gerekli olduğu hallerde koruması için her şeyin yapılması gerekliliğidir. NATO'nun bu normu bütün uluslararası ilişkiler terminolojisinde kabul görmemiş olsa da zaman zaman uygulanmaktadır.

¹⁸⁰ Acar, a.g.m., s. 31 (I).

¹⁸¹ Acar, a.g.m., s. 34 (I).

Tüm bunlarla beraber müdahale yasağına ilişkin BM'nin bu norm ve NATO normu dışında bir norm da bulunmamaktadır.¹⁸²

BM Antlaşması'nda herhangi bir şekilde yazılmış olmasına rağmen kurumu yöneten liderler tarafından da zaman zaman sorgulanıyor ve bu uygulamanın yani müdahalenin doğru olduğu vurgusu da yapılmıyor değildir. Genel Sekreterlerden Kofi Annan ve Boutros Ghali de insani müdahalenin yapılabileceği görüşlerini savunmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Berlin Duvarı yıkıldığında ve Soğuk Savaş resmen bittiğinde Ghali, devletler için mutlak egemenliğin zamanının dolduğu ve mutlak egemenliğin tarihin hiçbir döneminde olmadığı gibi bir tez ortaya koyarken aslında başka bir şeyin de önünü açıyordu. O egemenliğin artık insan güvenliğinin önünde bir engel olmadığını altını çiziyordu.¹⁸³

Bir başka Genel Sekreter Annan, 1999 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı açıklama ile tüm dünyaya hiçbir yazılı antlaşmanın hatta devletlerin egemenliğinin dahi insanlığa karşı yapılacak veya işlenecek bir eylem için koruma kalkanı oluşturmayacağı ifadesini kullanırken aslında egemenliğin bir başka ifade ile iç işlere müdahale etmenin meşru olabileceğinin altını çiziyordu. Bu konuların gündeme gelmesi sonrasında güçlü ve Güvenlik Konseyi'nde söz sahibi ülkelerin siyasi ve ekonomik ikballeri olduğu bölgelere müdahale edilebileceğinin işaret fişliğini fırlatıyordu.¹⁸⁴

Aynı yıl içerisinde Genel Sekreter Annan'ın kendi kaleminde vurgulanan kitabında "İki egemenlik kavramı", asırlardır egemenlik kavramının yanlış anlaşıldığını ve tekrar yorumlanması gerektiğinin altını çizerken bugün gelinen noktada devletlerin değil insan hakları ve insanların özgürlüğünün ön planda olması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bir başka deyişle Genel Sekreter insanların haklarının ihlal edilmesi değil; bilakis korunması gerekliliğine inandığını beyan etmektedir.¹⁸⁵

Tabi olarak gerek Annan gerek Ghali kendi dönemlerinin son zamanlarında bu açıklamaları yapmakla beraber görevleri süresince insani müdahale kavramının BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde tekrar değerlendirilmesi noktasında fazla bir inisiyatif almamışlardır. Görev sürelerinin dolmasına yakın bir zaman diliminde ise tüm dünya kamuoyu ile paylaştıkları ifadelerde "Kral Çıplak" mesajı vermektedirler.

¹⁸² Numan BAŞ, *Kosova Sorununun Ortaya Çıkış ve Balkanlar Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta Üniversitesi 2009, s.9-15.

¹⁸³ Acar, a.g.m., s. 34-37 (I).

¹⁸⁴ Hafız ASGAROV, *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Ankara 2008, s. 33.

¹⁸⁵ Asgarov a.g.m., s 33.

BM'nin en tepesindeki insanların görev yaptıkları süre içerisinde insani müdahale gibi sürekli işlevsel ve yeni olması beklenen bir kavramsal konunun dahi bir açmaz haline gelmesine neden olmaları ve buna seyirci kalmaları ile yine görev sürelerinin dolmasına yakın zamanda ironi yaparcasına günah çıkarmaları yukarıda saydığımız akademisyenlerin dahi içerisinde çıkarılmadığı görüşlerin aslında bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Neticede hiçbir şeyin tesadüf olmadığı ispatı gibidir.

2.3.5. Birleşmiş Milletler 'in Yapmış Olduğu İnsani Müdahaleler

26 Haziran 1945 yılında San Francisco'da imzalanan metinle kurulan ve bugün 193 üyeye ulaşan BM kurulduğu günden bugüne kadar birçok karara imza atmıştır. Bununla birlikte BM üyelerinin münferit olarak ve ayrıca NATO gibi güvenlik örgütlerinin de BM kararı olmadan barış adına yapmış olduğu müdahalelerle de karşılaşmaktayız. Bunların hukuki olduğu veya BM hukukuna aykırı olduğu düşüncesi bugün dahi farklı şekilde yorumlanmaktadır.¹⁸⁶ 1945 yılından günümüze kadar BM, "Barışı Koruma" adı altında 71 operasyona imza atmıştır. Bunların elli yedisi tamamlanırken on dördü devam etmektedir.¹⁸⁷

Bu operasyonların bazıları insani müdahale adı altında yapılırken, bazıları da uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği gibi gerekçelere dayandırılmıştır. BM'nin barışı koruma adı altında devam eden operasyonlarının bazıları: Lübnan, Ortadoğu, Gürcistan, Kosova, Kıbrıs, Sierra Leona, Batı Sahara gibi yerler olurken biten 57 operasyondan bazıları ise: Angola, Kongo, Makedonya, Somali, Dominik, Ruanda, Haiti, İran, Irak, Yemen gibi ülkelerdir.¹⁸⁸

Tüm bu müdahalelerle birlikte uluslararası kamuoyunda Kosova müdahalesinin NATO tarafından yapılması farklı bir yer tutmaktadır. Kosova müdahalesinin sonunda bir BM bulunurken başlangıcında askeri müdahaleye izin veren bir kararın olmaması ve NATO'nun kendinin inisiyatif alması, uluslararası hukuku zorlama ve BM hukukunun delindiği noktasında görüş ayrılıklarının yanı sıra bazı devletlerin bu operasyonların hukuksuz olduğu noktasında görüş belirttikleri aşikardır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Hasan Duran, BM ve Müdahale, *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2001 6, s.131-142.

¹⁸⁷ www.peacekeeping.un.org/en/where-we-operate.htm.28.02.2018; Duran, a.g.e., s. 131-142.

¹⁸⁸ www.un.org/dept/dpko/dpko/co-mission/co-miss.htm. 06.02.2018; Duran, a.g.e., s.131-142.

¹⁸⁹ Ahmet ÇEVİKBAŞ, Müttefik Güç Harekatı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekatının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi* 2011 10(2): 18-57.

2.3.5.1. Birleşmiş Milletler ‘in Kosova İle İlgili Almış Olduğu Kararlar

BM Kosova müdahalesi öncesi üç karar alırken müdahale sonrası bir karar almıştır. Bu kararlardan 1160-1199-1203 sayılı kararları müdahale öncesidir. Bu kararlarda ilginç olan detaylar: Çin’in bu üç olayda çekimser kalması olurken Rusya’nın ise 1203 sayılı kararda çekimser kalmasıdır. Tüm Dünya tek ses olarak Sırp’ların Kosova’da bir insani trajedi yarattıkları noktasında ortak bir tavır alırken, Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinin bu olaya farklı bakması durumu BM’lerin kendini yeniden yapılandırması ve insani müdahale tanımını tekrar tanımlamalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Konsey, 1244 sayılı kararını ise 10 Haziran 1999 yılında ateşkes olduktan sonra almış ve Kosova’ya yeni bir yol haritası çizmiştir.¹⁹⁰

2.3.5.2. NATO’nun Kosova’ya Müdahalesi

2.3.5.2.1. Kosova Sorununun Tarihsel Kökeni

Kosova, Yugoslavya Federasyonu'nun Arnavutluk sınırında olan ve Arnavutluk nüfusunun yoğun olduğu bölgedir. Arnavutlar, kendilerini tarihsel olarak İliya kökenine yakın görmektedir ve kendi ata topraklarının burası olduğu tezini savunmaktadırlar. Sırp’lar ise 6. yüzyılda kurdukları devleti temel alan savlari ile Kosova savaşının tarihsel mitine sarılıp Sırp bilinci ve kimliğini yansıtan büyük kiliselerin bu topraklarda yapıldığını ve Slavların ata toprakları olduğu mirasına sahip çıkmaktadırlar.

Tarihsel süreçte her iki millet kendilerine ait olarak düşündükleri bu topraklar için zaman zaman birbirleri ile mücadele yapmışlardır ve eline kuvvet geçiren taraf, diğer tarafı etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Osmanlı dönemi durağan ve belirli bir düzen içerisinde geçerken Osmanlı sonrası dönemde kısmen de olsa sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştır. Sırp milliyetçiliğinin yanında Arnavut milliyetçiliğinin temeli de 1878 yılında Prizen kentinde yapılan kongre ile atılmıştı. O günden itibaren “Büyük Arnavutluk” fikri her geçen gün depreşerek yeni bir boyut kazanmıştır.¹⁹¹

Tarihsel süreçteki Tito Yugoslavya’sına kadar gelgitlerle yaşaya gelinmiştir. Kosova Sorunu, Tito'nun büyük Yugoslavya fikri ile Soğuk Savaş boyunca yönettiği bu coğrafyada aslında halının altına sürülmüş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü daha yolun başında Hırvat, Sloven, Sırp, Makedon, Boşnak ve Karadağlılar kurucu ulus olarak görülürken Arnavut, Macar gibi nüfus bu gruba dâhil edilmemiştir.

¹⁹⁰ Zeynep Selin ACAR, *Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO’nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı*. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi 2015, 6(1): 113-131. (II).

¹⁹¹ Baş, a.g.m., s. 9.

Kosova'nın 1963 Sosyalist Federal Yugoslavya'sında statü olarak düşük bir seviyede işlem görmesi neticesinde 1968 yılına kadar gösteriler devam etmiş ve bu tarihten sonra Tito ve Arnavut Devlet Başkanı Enver Hoca'nın görüşmesi ile 1970 yılında Priştina Üniversitesi kurulmuş ve Arnavutlara ayrıcalıklar tanınmıştır.1974 yılında reformlarla federal yapı içerisinde Kosova'nın yetkileri arttırılmıştır. 1980 yılında Tito'nun ölümü Yugoslavya için sonun başlangıcı olmuştur. Etnik kimliklerin çokluğu, halının altındaki sorunlarla birlikte bir ölüm çukuruna dönüşecektir. 1981 yılında üniversitede başlayan olaylar, tüm Kosova'ya yayıldı. Bunun sonucunda Kosova'da olağanüstü hal ilan edilmiş ve Kosova içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde başlayan kargaşa ile aslında Kosova dünya gündemini fazla meşgul etmemiştir. 1989 yılında Berlin duvarının yıkılışı, iki Almanya'nın birleşmesi, Doğu Almanya'daki silahların Arnavutluk'a verilmesi ile silahların ÜÇK'nın (Kosova Kurtuluş Ordusu) eline geçmesi silahlı çatışmaları beraberinde getirirken bir Sırp-Arnavutluk mücadelesinin de başlangıcı oluyordu.¹⁹²

1998 yılına kadar Sırp'ların ağır tahribatlarına uğrayan Kosovalılar için BM'nin almış olduğu kararlar umut ışığı olmuştur. BM'nin Dayton Antlaşması ile almış olduğu kararlardan sonra pek fazla umduğunu bulamayan Kosovalılar için 1998 Sırp katliamlarına seyirci kalınmayacağını söyleyen BM ve ABD bu olaya bir son verilmesini istemişlerdi.¹⁹³ BM'nin art arda aldığı üç karar sonucunda bir şey elde edilmemesi ve temas grubu olarak adlandırılan üyelerin burada yaşanan trajediyi dünya kamuoyunun gözlerinin önüne sermesi sonrasında 6 Şubat 1999 tarihinde Paris'e yakın bir kentte Rambouillet toplantısında önceleri Kosovalılar sonrasında da Sırp tarafının barışa yanaşmaması ile 24 Mart 1999 yılında 78 gün sürecek bir NATO harekâtı ile Kosova'ya müdahale edilmiştir.

2.3.5.2.2. NATO'nun Müdahalesi

24 Mart 1999 tarihinde NATO Kosova'ya müdahale için düğmeye basmıştı. 78 gün sürecek operasyon sonrasında Sırp'lar ateşkes imzalamak zorunda kalmışlardır. Yaklaşık 10.000 insan hayatını kaybetmiş; Sırp'lar, NATO tarafından havadan bombalanmış ve lojistik birçok yer yok edilmiştir. ABD Başkanı Clinton, harekât başladığında NATO basın açıklamasında, Sırp ordusunun bir askeri harekât yapamayacak ve kimseye saldıramayacak duruma getirilinceye kadar Kosova harekâtının devam edeceğini belirtmişti.¹⁹⁴

¹⁹² Baş, a.g.m., s. 23.

¹⁹³ Acar, a.g.m., s.113 (II).

¹⁹⁴ Çevikbaş, a.g.m., s.25.

Operasyon, Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkumandanlığı tarafından yürütülürken operasyonda 38.004 sorti uçuş yapılarak 10.484 uçuş da saldırı yapılmıştır. Yapılan bu saldırıların %35'i ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu müdahaleye ABD, İngiltere, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya ve Türkiye katılmışlardır. Operasyon üç safhadan oluşmuştur. İlk olarak Sırp hava savunma sistemleri ile komuta kontrol unsurları, ikinci olarak kara unsurlarını oluşturan ağır silahlar, birlikler, mühimmat depoları, lojistik tesisleri hedef alınmış, son olarak da harekât Sırbistan'ın tamamına yayılmış ve ülke genelinde genel kabul gören "stratejik felç" hedeflenmiştir. 78. günün sonunda Sırbistan yetkililerinin Haziran 1999'da kendilerine sunulan metni kabul etmeleri sonucunda harekât sona erdirilmiş ve BM 1244 sayılı kararı ile Kosova'ya yönelik yeni bir başlangıç oluşturulmuştur.¹⁹⁵

2.3.5.2.3. Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yansımaları

NATO'nun Kosova'ya yapmış olduğu müdahale, uluslararası toplumu ikiye bölmüştür. Birinci görüş, müdahalenin haklı olduğu ikinci görüş ise Rusya'nın başını çektiği ve haksız olduğunu savunan diğer gruptur. Rusya, müdahale sırasında Güvenlik Konseyine bu olayı taşımak istemiş; fakat 12'ye karşı 3 oyla başvurusu reddedilmiştir. Başka bir ifade ile uluslararası toplum da NATO'nun Kosova'da yapmış olduğu müdahale BMGK tarafından zımni bir tasarrufun olduğunu savunurken, diğer tarafta ise müdahalenin insani gerekçelere bağlamıştır. Tüm bunlara rağmen Kosova müdahalesi bir egemenin içişlerine karışılması ve uluslararası bir hukuk ihlali olduğu görüşlerde mevcuttur.¹⁹⁶

Müdahalenin farklı bir boyutu da müdahale yılında NATO, 50. kuruluş yılını kutlamakta idi. Doğu bloku yıkılmış ve Kosova sorununu BMGK'nin çıkaramayacağını bilincinde olan ABD ve müttefikleri, hem Kosova krizine seyirci kalmamak hem de NATO'ya yeni görevler adlandırmak adına da olsa, Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan bu harekâtı gerçekleştirdi. Bazı stratejistler, bu müdahalenin insani müdahale adı altında, siyasi-ekonomik ve askeri menfaatler göz önünde bulundurularak yapıldığını ifade etmişlerdir.¹⁹⁷ Harekâtı hukuki zemine oturtmak isteyen tarafın savunduğu argümanlardan birisini Danimarka Başbakanı farklı bir şekilde analiz etmiştir. Danimarka meclisinde yaptığı

¹⁹⁵ Çevikbaş, a.g.m., s. 34.

¹⁹⁶ Bülent Sarper AĞIR, *İnsani Müdahale Tartışmaları Ve Kuvvet Kullanma Hukuku Çerçevesinde NATO'nun Kosova Müdahalesi, İçerisinde Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Murat Saraçlı (Ed) Big Bang Yayınları Ankara, 2012, s. 212-214.

¹⁹⁷ Pekiyardımcı, a.g.m., s.113.

konuşmada Danimarka Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün yapmış olduğu tanıma atfı yaparak şunları söylemiştir:

“İnsan haklarının ya da insancıl hukukun tahammül edilemez ve muazzam ihlalini önlemek veya buna bir son vermek amacıyla bir devlete, bir devletin hükümetinin rızası olmaksızın ve BM Genel Kurulu'nun yetkilendirilmesi olsun ya da olmasın başka devletler tarafından askeri güç kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirlerdir.¹⁹⁸

NATO tarafında dahi hiçbir şekilde bir birliğin olmadığı bu harekât sonrası, NATO Genel Sekreteri Solana, harekât ile ilgili olarak "Hukuk ile Ahlak arasında kalınmış bir meseledir" ifadesini kullanmaktadır. Uluslararası ilişkiler akademisyenlerinden Ronaiti, bu müdahaleyi bir meşru müdafaa olarak değerlendirirken, Reisman ve McDougel, örf ve adetler hukuku çerçevesinde ve 2. madde kapsamında kuvvet kullanma yasağını delmediğinin vurgusunu yapmaktadırlar.¹⁹⁹

ABD tarafı ise olayın BM hukukuna aykırı olmadığını belirtirken, AGİT grubu ise yapmış olduğu tespitlerle BM Genel Kurulu'nun Kosova'ya ilişkin almış olduğu kararların işlemediğini vurgulayarak bu durumu hukuki bir zemine oturtmak istemiştir. Ayrıca 1948 BM İnsan Hakları Deklarasyonu ve 1949 Cenevre Konvansiyonu'na göre suç teşkil eden konuların oluştuğunu ve insan hakları ihlallerinin yapıldığının kanaatine varıldığı ve harekâtın meşru olduğu vurgusunu yapmaktadırlar.²⁰⁰

2.3.5.2.4. Hukuki Değerlendirme

NATO'nun Kosova müdahalesi BM Antlaşması açısından meşru gösterilebilecek bir uygulama değildir. Bu müdahale Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu bir yapıya bürünen dünya düzeninin ABD'nin etkin ve yetkin olma yolunu seçtiği bir süreçte meydana gelmiştir.²⁰¹ Bu sürecin başlangıcında Kosova müdahalesinin BMGK'nin geçmeyeceğini anlayan ABD, Soğuk Savaş sonrası gerek askeri gerekse ekonomik olarak bir gücü kalmayan Rusya'nın vetosu ile karşılaşmaktan çekinerek kâğıt ve prosedüre takılmak istememiştir. Aslında uluslararası hukuk açıktır; kuvvet kullanımının da BM Antlaşması çerçevesinde nasıl ve ne şekilde kullanılacağı aşikârdır. İnsani müdahale tanımının yapılmamış olduğu bir BM Antlaşması'nın madde 2'de bulunan metinlerinde neleri kastettiği açıkça belirtilmiştir. Burada BM izni olmadan kuvvet kullanılmasına müsaade edilemeyeceği beyan edilmektedir. Bununla beraber

¹⁹⁸ Çarpar, G. (2006) “İnsani Müdahale”, İstanbul: Okumuş Adam s.79

¹⁹⁹ Çevikbaş, a.g.m., s.40.

²⁰⁰ Çevikbaş, a.g.m., s.41.

²⁰¹ Jülide KARAKOÇ, ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2006, 8.1, s.227-242.

madde 39’da alınacak önlemler boyutunda BM, üzerine düşen görevleri yapmıştır. Kosova ile ilgili olarak Güvenlik Konseyi üç karar almış ama esas müdahale için karar çıkmayacağını anlayan ABD, NATO’yu devreye sokarak bir müdahale gerçekleştirmiştir. Fakat BM, bu müdahale için bir karar almamış ve hukuki yönden karar meşru bulunmamıştır.²⁰²

BM Kosova ile ilgili almış olduğu kararlar 14.05.1999 tarihinde 1239 sayılı karar,10 Haziran 1999 1244 sayılı kararlar müdahalenin ardından alınmış kararlardır. Daha öncesinde alınan kararlar ise önleyici tedbirlerle ilgili kararlardır.

İnsani Müdahale BMGK kararları çerçevesinde 7. Bölüm kapsamında yapılıyorsa, uluslararası hukuk kapsamında bir meşruiyet sorunu yaşamamaktadır. Bu durumda da 39. maddeye göre BMGK uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği ve bozulduğu kararı ile gerekli önlem ve müdahalede bulunur. Bu önlem ve müdahale bir devleti veya bir örgütü görevlendirmek suretiyle hayat bulur. Fakat Kosova müdahalesi ile ilgili olarak BMGK tarafından böyle bir tasarruf da bulunulmamıştır. NATO tarafından Kosova’ya yönelik olarak yapılan askeri müdahale tasarrufu, yaşanan insan hakkı ihlalleri olarak gösterilmiş ve ahlaki bir görev olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.²⁰³

BM Antlaşması’nda açıkça belirtilen hallerden olan kuvvet kullanma şartları ve yetkisinin uluslararası hukukta kimde olduğu bilindiği halde, Soğuk Savaş sonrası tek güç kalan ve güç zehirlenmesi yaşayan ABD; Kosova ile ilgili olarak daha önce Kuveyt, Haiti, gibi ülkelerde BM kararlarından farklı amaçlara yönelmesine rağmen, bu kez de yapılan hareketin ahlaki ve insani olduğundan kimsenin tereddüt etmediği, fakat hukuki de bulmadığı Kosova müdahalesini NATO şemsiyesi altında yaparak NATO’nun 50. kuruluş yılında farklı bir misyon yüklenerek bir müdahale gerçekleştirmiştir. Uluslararası hukuk çerçevesinde bazı kesimlerin haklı, bazı kesimlerin haksız olarak nitelediği müdahale, BM Antlaşması çerçevesinde hukuksuz olarak algılanmaktadır. NATO’nun bu müdahalesinin bir uluslararası teamül oluşturulmaması için ikazlar yapılmıştır. Soğuk Savaş sonrası sahada Rusya engelini aşan ABD, gerek hukuki, gerekse prosedür engelini BM’de aşamayacağını bildiği için insani müdahale ve NATO’nun yardımı ile bölgedeki çıkarlarını üst seviyeye çıkarmıştır. Kosova müdahalesi, BM tarihinde önemli noktalardan birisidir. BMGK kararları olmadan yapılan bu müdahalenin bir teamül hukuku oluşturulmaması gerekliliği konusunda büyük ölçüde fikir birliği olduğu ifade edilmektedir. Literatürde müdahalenin ahlaki gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

²⁰² Demirel a.g.m., s. 297.

²⁰³ Ağır, a.g.m., s.212-214.

3. KORUMA SORUMLULUĞU NEDİR VE NASIL DOĞMUŞTUR?

Koruma sorumluluğu kavramı herhangi bir önlenebilir durumdaki felaketlerden (Soykırım, savaş suçu, bir guruba karşı etnik temizlik gibi) devletlerin kendi yurttaşlarını öncelikle koruması gerekliliğini esas olarak almasıdır. Koruma sorumluluğu kavramının uluslararası toplum açısından değerlendirildiğinde ise, devletlerin bu görevleri yerine getirip getirmediği ile ilgili olarak değerlendirilmesidir.²⁰⁴ Kısacası koruma sorumluluğu dünya kuruldu kurulu insanlığın yaşamış olduğu ve insan unsurunun sürekli özne olarak yer aldığı ağır felaketler, etnik yıkımlar, toplu katliamlar, sistematik yapılan işkenceler gibi, ağır insan hakları ihlalleri olduğu veya olabileceği noktasında devletlerin ve tüm uluslararası toplum nasıl hareket etmeli ve ya neler yapabilmeli öngörüsü içerisinde ortaya çıkmış bir doktrindir.²⁰⁵ Özellikle ICISS'in (International Commission on Intervention and State Sovereignty) 2001 yılında oluşuma ilişkin olarak ortaya sunmuş oldukları tez, uluslararası toplumda ses getirmiş ve farklı platformlarda tartışılmaya başlanmış ve uygulanabilirliği üzerinde akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuştur.²⁰⁶

Bu çalışmalardan sonra tüm uluslararası kamuoyu tarafından bir tartışma ve katkı sağlama niteliğinde gelişmeler yaşanmış ve özellikle Kanada merkezli bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmaların belirli şekilde dillendirilmesine BM seyirci kalamamış ve Genel Sekreterin yoğun diplomasi çalışmalarının ardından koruma sorumluluğu kavramı gündeme alınmıştır. Bunun yanında 2005 yılında ICISS ortaya çıkarmış olduğu genel ilkeler, şartların ve kuralların güncellenmesiyle uyulması gereken ve tüm devletlerin onayladığı meşru bir kurallar tamimi olarak kabul edilmiştir.²⁰⁷

2005 yılına gelmeden önce dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan 1999 yılında BM Genel Kurulunda bir konuşma yapmış ve aslında koruma sorumluluğu kavramının fitilini ateşlemiştir. Annan 54. Dönem BM Genel Kuruluna sunmuş olduğu yıllık raporda yapılması gerekenler ve olması gerekenler hakkında ipuçlarını sunmuştur.²⁰⁸

Annan bu raporda son on yıl içerisinde tüm dünyada yaşanan güvenlik krizlerine değinmiş ve yaşanan sıkıntıları ve gerilimlere vurgu yapmıştır. Bu yaşanan gerilimlerde de BMGK üyelerinin arasındaki derin uçurum ve anlaşmazlıklara vurgu yapmıştır. Bu

²⁰⁴ Reçber, a.g.m., s.187.

²⁰⁵ Reçber, a.g.m., s. 187.

²⁰⁶ İzzettin ARTOKÇA, *Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Ve Afrika Kıtasındaki Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. .33.

²⁰⁷ Artokça, a.g.m., s. 33.

²⁰⁸ Bayıllıoğlu, a.g.m., s. 53.

uyuşmazlıklar Kosova gibi Avrupa'nın ortasında yaşanan insanlık dışı trajediye dahi müdahale edilememesine sebebiyet verdiğinin altını çizmiştir.²⁰⁹

Annan bu anlaşmazlıkların tüm dünya da bir güvenlik zafiyeti yarattığı ve BM Antlaşması ile kurulan düzeni her geçen gün yıprattığını ifade etmiştir. Annan raporun devamında ulusların egemenlik algılarına vurgu yaparken devletlerin egemenlik sorumluluklarına da vurgu yapmaktan sakınmamıştır. Egemenliğin sorumluluk getirdiği ve bu sorumluluklardan devletlerin kaçamayacağını yüksek sesle dile getirmiştir.²¹⁰

1999 yılında Genel Kurul'da yapılan bu konuşmanın ve verilen raporun en can alıcı sorusunu yine Annan tarafından dile getirildiğini biliyoruz. Annan burada "Annan Problemi" olarak da dile getirilen bu soruda, 21. yüzyılda bizleri bekleyen sorunlara değinmiş ve Kosova, Ruanda gibi bölgelerde yaşanan sorunlara küresel bir güç olan BM'nin dahi neden müdahale edemediği sorusunu sormuş ve bu ve buna benzer sorunların gelecekte nasıl çözümleneceğini, devletlerin ve barış için çalışan BM'nin bu konuda nasıl bir adım atacağıın tartışılması gerektiğini ifade etmiştir.²¹¹

Aslında BM'nin o günkü Genel Sekreteri Annan'ın sorusu sadece 21.yüzyılda karşılaşılan bir probleme ilişkin soru değildi. Bu durum eski bir problemin gündeme taşınması ve bu soruna yeni bir isim arayışı idi. Egemenlik, içlerine karışmama, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, devletlerin kendi sorunlarını kendi içlerinde çözüme kavuşturma gibi sorunlar devam eden ve edecek sorunlardı.

Annan kısaca; BMGK'de yaşanan ve daimi üyelerinin kendilerine tanınan veto haklarını uluslararası barışın sağlanmasından ziyade kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kullandıkları için Kosova, Brundi, Nepal, Sierra Leone, Irak, Somali, gibi ülkelerde yaşanan insani krizlerin birçoğuna olması gerektiği şekilde müdahale edilememesi ve bazı krizlere müdahale edilmiş olsa dahi, bu müdahalelerin uluslararası hukuk çerçevesinde tartışmalara yol açtığına dikkat çekiyordu. Bu tartışmalar yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu yönelişlerden bir tanesi de koruma sorumluluğu kavramıdır.²¹²

Uluslararası hukuk kurallarını oluşturan temel ilkelerin başında gelen devletlerin egemen eşitliği denkliği ilkesi gelir. Bu anlayış ve bakış açısı ile bir devletin kendi isteği dışında başka bir ülkenin o ülkeye müdahalesi söz konusu dahi olamaz. Bununla beraber

²⁰⁹ Bayıllıoğlu, a.g.m., s. 48.

²¹⁰ Bayıllıoğlu, a.g.m., s..48.

²¹¹ Bayıllıoğlu, a.g.m., s. 48.

²¹² Artokça, a.g.m., s. 34.

herhangi bir uluslararası örgütün uluslararası hukuk kurallarının hiçbir şekilde meşru saymadığı her türlü askeri müdahalesi de iç işlerine karışma olarak algılanacaktır.²¹³

3.1. ICISS VE YENİ BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA NETİCESİNDE KORUMA SORUMLULUĞU

Kofi Annan'ın sorusu tüm dünya 'da farklı yansımalara yol açmıştı. Bu konuda en önemli adımı Kanada Hükümeti attı. Kanada Başbakanı Chetian önderliğinde ICISS (International Commission on Intervetion and State Sovereignty) Devlet Egemenliği ve Müdahale Hakkında Uluslararası Komisyon kurulmuştur. Bu komisyon daha sonra Avustralya Dışişleri eski Bakanı ve Uluslararası Kriz Grubu Başkanı Gareth Evans, BM Genel Sekreteri Özel Danışmanı ve Cezayir'in önde gelen diplomatlarında olan Muhammed Sahnoun'un başkanlıklarında çok sayıda toplantılar düzenlemişlerdir.²¹⁴

Bu komisyonun oluşumunda dikkat edilen hususların başında farklı devletlerin ve farklı meslek gruplarının bu komisyonda yer almasıydı. Hukukçu, asker, diplomat, akademisyen, sivil toplum kuruluşlarının üyeleri gibi toplumların farklı kesimlerinden temsilciler vardı. Çalışma aşamasında beş kez toplanan komisyonun alt birimlerince bölgesel çalışmalar düzenlenmiş ve Princeton Üniversitesi Çalışma Enstitüsü Direktörü tarafından öncülük edilen bir uluslararası araştırma ekibi de çalışmalara destek vermiştir.²¹⁵

Koruma Sorumluluğu yaklaşımının ana fikri, uluslararası hukuk ve insan haklarının artık eskisi gibi yorumlanmaması gerektiği ve devletlerin, soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı işlenen suçlar ve uluslararası hukukun ağır ihlallerinin önlenmesi hususunda sorumlu oldukları düşüncesidir. Bu sorumluluğu yerine getirmeyenler hakkında neler yapılabileceği konusunda yaşanan kargaşa ve hantal yapı böyle bir çalışmanın yapılmasına imkân sağlamıştır.²¹⁶

2000 yılında kurulan komisyon bir yıl sonra konu ile ilgili olarak Koruma Sorumluluğu isimli raporunu yayınlamışlardır. Raporda “Annan Problemi” olarak adlandırılan soruya, uluslararası arenada insani sorunlardan kaynaklanan sorunlara nasıl ve ne şekilde müdahale edilmesi ile birlikte kim tarafından müdahale edileceği sorunu ana fikir olarak ele alınmıştır.²¹⁷

²¹³ Reçber, a.g.m., s. 199.

²¹⁴ Artokça, a.g.m., s. 33.

²¹⁵ Artokça, a.g.m., s. 34.

²¹⁶ Reçber, a.g.m., s..206.

²¹⁷ Çakmak, Atılğan, Eroğuz, a.g.m., s. 27.

2005 yılına kadar yapılan çalışmalarda bir türlü ilerleme kaydedilmemiş ve başta ABD, Rusya ve Çin olmak üzere çoğu devlet tarafından bu çalışmalara itiraz edilmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi'nin 138-139. paragraflarında koruma sorumluluğuna yer verilmiş ve devletler oy birliği ile kabul etmişlerdir ve 2006 yılında Güvenlik Konseyi 1674 sayılı kararı ile de onaylamıştır.²¹⁸

Uluslararası literatürde R2P olarak bilinen (Responsibility to Protect) bu tanım, BM Genel Sekreteri değişmesi sonrasında da önemini yitirmemiş ve Güney Koreli Başkan Ban Ki-Moon tarafından da titizlikle takip edilmiş ve özel koruma sorumluluğu danışmanı olarak Edward Luck atanmıştır.²¹⁹

BM Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan raporlar çerçevesinde uluslararası hukuk içerisinde Koruma Sorumluluğunun bir insan hakkı olduğu ve bu kavramın geliştirilmesinde BM'ye büyük görev düştüğünün altı çizilmiştir. Koruma Sorumluluğun kavramsal olarak gelişiminde BM eski temsilcilerinden Robert Cohen ülkeleri içerisinde yerlerinden, yurtlarından edilen insanlara yönelik olarak sorumluluk olarak egemenlik kavramını ortaya atmıştır.²²⁰ Bu da devletlerin vatandaşlarını koruma görevini yerine getirmesi anlamını taşımaktadır.

Konu ile ilgili olarak 2000 yılında BM Milenyum Raporu'nda Ruanda ve Yugoslavya'da yaşananların BMGK adına bir başarısızlık olarak algılanması gerekliliğine vurgu yapılırken, ağır, bilinçli ve sistematik bir şekilde yapılan insan hakları ihlallerine vurgu yapılarak, toplumların hangi gerekçelerle veya ne zaman bu gibi durumlarda müdahale yapması gerektiğinin belirlenmesi hususuna değinilmiştir.²²¹

3.2. KORUMA SORUMLULUĞUNUN TEMEL DAYANAKLARI

Koruma sorumluluğu kavramını değerlendirilirken, uluslararası hukuk düzeninde öncelikle BMGK kararları ve BM Antlaşması maddelerinde belirtilen uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına ilişkin esaslar temel alınmaktadır. Bunlarla beraber doktrin üçlü bir ayak üzerine inşa edilmiştir. Bunlar, önleme, harekete geçme ve inşa sorumluluklarıdır.²²²

²¹⁸ Ülkü HALATÇI ULUSOY, Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu, *TAAD*, 2013, 4(14), s.269-297.

²¹⁹ Arsava.a.g.m s.101-124

²²⁰ Tuba ELDEM, Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2015 11(43),s. 1-38

²²¹ Eldem, a.g.m., .s. 8

²²² Acar, a.g.m., s. 129 (II).

Koruma sorumluluğunun temel dayanağı olan egemenliğin sorumluluğu ilkesi devletin olmazsa olmazıdır. Egemen devletin bu sorumluluğu üç aşamalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci aşaması, devletin vatandaşlarının canlarını ve mallarını korumakla beraber, onların sosyal refahını sağlamakla yükümlü olmasıdır. İkinci aşaması ise devletlerin, egemenliği içerisinde bulunan halklarına ve uluslararası topluma karşı bir yükümlülükleri olmasıdır. Son aşama ise, devletlerin kendi ihmallerinden sorumlu olmalarıdır.²²³

Günümüzde insan güvenliği, insan hakları, yaşam hakkının garantisi gibi daha önce hiç de anlamı olmayan kavramlar, toprak güvenliğinden daha önem kazanmışlardır. İnsanların güvenliği, fiziki olarak yaşamalarına imkân sağlayacak olanaklar yaratmak, etnik temizliğe izin vermemek, ırkçı müdahalelerin önüne geçmek temel amaçlar olarak kabul edilmiştir. Bu amaçlar bağlamında yaşanan sorunlar sadece o devletin değil, uluslararası toplumun sorunu olarak algılanmalıdır.

İnsani amaçlarla yapılmak istenen müdahalelerde temel önceliğin, yardıma ihtiyaç duyanların talepleri olduğu Koruma Sorumluluğu Raporu'nda vurgulanmıştır. Bu noktada yapılması gerekenler ise şu şekilde ifade edilmektedir. Önleme, harekete geçme ve inşaa sorumluluklarıdır.²²⁴

3.2.1.Önleme Sorumluluğu

Önleme sorumluluğu başlığı altında inceleyeceğimiz bu madde, aslında koruma sorumluluğu doktrinin en önemli maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. ICISS herhangi bir müdahale olmadan önce bu müdahaleye gerek kalmaması için her türlü seçeneğin tüketilmesi gerekliliğine vurgu yaparken, tüm bunların egemen devletin sorumluluğu içerisinde olduğunun da altını çizmiştir. ICISS tüm vatandaşlara eşit ve adil bir yönetimle beraber sosyal devlet olgusunun işlenmesiyle, hiçbir çatışma ortamının olmayacağını ifade etmiştir. Tüm bunların hesap verebilirlik ilkesi üzerinden hareketle yapılacağını ifade etmiştir.²²⁵

ICISS komisyonu önleme sorumluluğu noktasında sadece ulusal ve bölgesel birimlerin çatışmaları kontrol etme yetisine sahip olmayacaklarını bu noktada top yekûn uluslararası toplum tarafından da bir destek verilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Herhangi bir başarısızlık halinde bölgesel olarak değil, global olarak bu sıkıntılarla uğraşılacağını altını önemle çizmiştir. Önleme noktasında uluslararası toplumun üzerine düşen görev ise; Mali ve iktisadi kalkınma yardımları, akademik yaklaşımlar (çatışmanın ana nedenini ortaya

²²³ Acar, a.g.m., s. 129 (II).

²²⁴ Acar, a.g.m., s. 129 (II).

²²⁵ Reçber, a.g.m., s.232.

çıkarmak, sorun tespitleri), lokal iş birliğini hızlandıracak ve barış sürecine sokacak önemli çalışmalar, hukukun üstünlüğü ile insan haklarına saygı duyulacak evrensel adımlar, arabulucuk faaliyetleri ile bölgenin dinamiklerini ortaya çıkartacak dostane yaklaşımlar olarak sayılmaktadır.²²⁶

Önleme sorumluluğu noktasında BM Genel Kurul üyeleri ile birlikte Güvenlik Konseyi tarafından 2000 yılında alınmış bir karar ile birlikte uluslararası sistemde her hangi bir çatışma durumunda BM'nin bu konu ile ilgili olarak oynadığı rolün çok önemli olduğu ve bundan sonra da bu rolün artarak devam edeceğinin altı önemle çizilmiştir.²²⁷

Önleme sorumluluğuna ilişkin olarak uluslararası kamuoyu çatışmaların engellenmesi için daha gelişmiş bir strateji uygulamak zorundadır. Son yıllarda küresel olarak yardım nispetinde bir düşüş görülmektedir. Yaşanan Soğuk Savaş sırasında ülkelerin borçlarının birikmesi ve gelişmekte olan ülkelerin bu borcu ödeyememeleri ile birlikte, yapılacak yardımları kısıtlamış ve çatışmaların önlenmesini güçleştirmiştir.²²⁸

BM'nin Antlaşması'nda yer alan 55. madde genelinde önleme sorumluluğu bağlamında; BM'nin tüm dünyada yapması gereken ekonomik, sosyal ve insan hakları ile ilgili adımlar vardır. Yaşanan çatışmalarda bütün devletler genel bir görüş birliğinde olmamışlar olsalar da, bu çatışmaların temelinde, politik baskı, sefalet ve ülke kaynaklarının adil dağıtılmaması gibi toplumsal sorunların olduğu ve adil dağıtılacak kaynaklarla düzeltilebileceği vurgusu yapılmıştır. Bunların yapılabilmesi için üç koşul mevcuttur. Erken uyarı, önleyici enstrümanlar ve politik istek. Bu üç koşul oluşturulduğunda önleme sorumluluğu kapsamında başarılı olunacaktır.²²⁹

3.2.2. Tepki Verme, Harekete Geçme veya Reaksiyon Sorumluluğu

ICISS koruma sorumluluğu kapsamını değerlendirirken tepki verme, harekete geçme ve reaksiyon sorumluluğu kavramlarını belirterek, müdahale etme noktasında çok geniş bir yelpaze sunmaktadır. Devletler müdahale noktasında isteksiz veya başarısız olabilirler. Bu noktada bir sonraki adım atılmalı ve bu adımda da sadece askeri olarak değil, siyasi, ekonomik ve hukuki tedbirleri alabilmek her zaman için mümkün olabilmektedir. Bir başka deyişle, kademeli olarak uygulanacak tedbirlerin son sırasında askeri seçenek olarak görülmektedir. Tüm dünyada bu ve buna benzer uygulamalar, düşük seviyeden üst seviyeye

²²⁶ Reçber, a.g.m., s. 232.

²²⁷ Reçber, a.g.m., s. 233.

²²⁸ Reçber, a.g.m., s. 233.

²²⁹ Acar, a.g.m., s. 130 (II).

doğru ilerlemesi olarak benimsenmiştir. Tabii olarak önleyici müdahaleden tepki verme sorumluluğuna geçişte dikkat edilmesi gereken en önemli konu komisyonun önleyici müdahale noktasında yaptırımların hiçbir şekilde yeterli olmadığı fikrinin benimsetilmesi gerekmektedir. Geniş yelpaze ifadesinde belirtilen devletlerin BMGK üyesi olmaması durumunda ise, komisyon nasıl bir yol alacağı noktasında bir netliğe yer vermemesi tepki verme sorumluluğu kavramının açmazlarından biridir.²³⁰

Önleyici müdahaleden bir adım sonraki tepki verme aşamasına geçilmesi durumunda her alanda doğru tespitler yapılmalıdır. Bu tespitler, fayda yerine zarar verecek olgulardan oluşmaması gerekir. Bu aşamada kısa bir askerî harekât da öngörülüyorsa sivil vatandaşların korunmasından, taşınmasına kadar birçok konuda derinlemesine analizlerin yapılması ve mümkün olduğu en az zararlı olay gerçekleştirilmelidir. Esas yapılması gereken operasyon kim ya da kimler üzerinde olacaksa öncelikle oralara odaklanılmalıdır. Harekât merkezi bu konuda kesin olarak yoğunluğu bu bölgelere vermelidir.²³¹

ICISS raporunda müdahale etme ya da tepki verme sorumluluğu kapsamında altı çizilen en önemli noktanın temel, insan haklarına saygı ve her ne olursa olsun müdahalenin sadece ve sadece istisnai şartlarda gerçekleştirileceği vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca uluslararası toplumun barış, güvenlik ve daha sağduyu bir düzen içerisinde yaşayabilmesi için her ülkenin kendi üzerine düşeni yapması ve ırkçılık, etnik temizlik, soykırım, büyük çapta şiddet ve katliam gibi yaptırımlara her devletin tepki vermesi ve bu düzene karşı birlik çağrısı yapılmaktadır. Bu ve bunun gibi olaylarda yapılacak askeri müdahaleleri her zaman istisnai bir müdahale kapsamında değerlendiren komisyon için geçerli olan uluslararası toplumun barış ve güvenlik içerisinde birlikte yaşaması olarak altı defaten çizilmiştir.²³²

Rapora göre, tepki sorumluluğunda son aşama noktası olarak belirtilen askeri seçeneğe gelmeden önce, sıralanan takip eden önlemler alınabilir. Her türlü askeri eğitim ve işbirliği programlarının taraflarca sonlandırılması, sorumlu olan ülkeye her türlü silah ambargosunun uygulanması, sorumlu devletin veya sorumlu lider ve ekibinin uluslararası platformda bulunan mal, para ve finansal varlıklarının dondurulması ve iş yapılmaz duruma getirilmesi, ülkenin gelir getiren ticari varlıklarına ticari olarak ambargo konulması, uluslararası ticarete sadece ilaç ve yiyecek gibi ihtiyaç maddeleri haricinde ticaret yaptırılmaması, petrol ürünlerine ulaşılmasının engellenmesi, devlet hava sahasının kullanıma kapatılması, devletin uluslararası

²³⁰ Artokça, a.g.m., s. 39.

²³¹ Reçber, a.g.m., s.249.

²³² Reçber, a.g.m., s. 240.

toplumda diplomatik temsiline izin verilmemesi, çatışmanın merkezinde bulunan lider kadronun kendileri ile ailelerine yurt dışı çıkış yasağı uygulanması, devletin veya soruna sebebiyet veren grupların uluslararası arenada her türlü üyeliğinin önce askıya, alınması sonra üyeliklerinin sonlandırılmasına karar verilmesi ve yeni bir örgüte üye olarak alınmasının engellenmesi.²³³

ICISS raporunda yukarıda belirtilen önleme ve harekete geçme sorumlulukları noktasında hiçbir şekilde ilerleme kaydedilmemesi durumunda askeri seçeneğe başvurulabileceği, aşırı bir şekilde şiddetli çatışma olduğu durumda askeri müdahalenin bu kapsamda değerlendirilmesi ve aşırı bir şiddetin de ne olduğunun altı çizilirken bu harekâtlarda istihbarat faaliyetlerinin öneminin çok önem arz ettiği ve komisyonun uluslararası toplumu doğru bilgilendirmelerle, doğru yönlendirme yapması gerekliliğini de göz ardı etmemektedir.

Gerek insani müdahale gerekse koruma sorumluluğu kapsamında olsun, ismi ne olursa olsun, uluslararası toplum BM'nin yapmış olduğu müdahalelerde dâhil olmak üzere tüm bu harekâtlarda siyasetten uzak ve sadece insani bir yaklaşımla uluslararası hukuk normlarını uyguladığı zaman, başarılı kabul edilmelidir. Uluslararası hukuk normlarını uygulamak da BMGK'nin düşmektedir.

Koruma sorumluluğu yükümlüğü aşamasında yapılacak bir askeri müdahale için gerekli onay almak için devletler BMGK'nin izin almak ve bu izin doğrultusunda bir askeri müdahale etmek durumundadır. Teorik olarak kâğıt üzerinde, uluslararası hukuk normları çerçevesinde incelendiğinde, bu onayın tek yetkili mercii BMGK olmasına rağmen, pratikle geçmiş deneyimler bunun farklılıklarını bize göstermiştir. Hatta bazen müdahale yapılmış ve sona ermesine rağmen, BMGK'nin başvurarak gerekli izin ve düzenlemenin yapılması için başvuruların yapıldığı dönemlere de rastlamaktayız.²³⁴

1999 yılında BMGK'nin yaşanan Kosova müdahalesinden günümüze kadar beş daimî üyenin yetkisinde olan veto mekanizmasından dolayı çok çeşitli sorunla karşılaşmaktadır. Askeri müdahaleyi tek bir seçenek olarak düşündüğümüz zaman, öncesi ve sonrasını hesap etmeden hareket etmenin hiçbir zaman çözüm olmadığı görülmüştür. Gerek önleme sorumluluğu gerekse inşa etme sorumluluklarını değerlendirmeden askeri seçenek sadece anlık çözüm olarak her zaman karşımıza çıkmaktadır. Askeri seçenek ele alındığı zaman

²³³ Acar, a.g.m., s. 131 (II).

²³⁴ Artokça, a.g.m., s. 41.

diliminde dahi, insani hukuk kurallarından ayrılmadan, her platformda yeni standartlar oluşturmanın kazanım olduğunu unutmamak gerekmektedir.²³⁵

Harekete geçme sorumluluğu noktasında uygulanacak ambargolarda komisyon raporunda belirtilen nitelikte bir ambargonun devletler tarafından uygulansa dahi, bugün içerisinde yaşadığımız dünyada birçok çok uluslu şirket bu ambargoları rahatlıkla esnetebildikleri gözlenmektedir.²³⁶

3.2.2.1. Reaksiyon Sorumluluğunun Kapsamı ve İlkeleri

Koruma sorumluluğu kapsamı içerisinde, merkezinde insanların yaşam hakları, yani insanın korunmasının aşamalı bir şekilde yer aldığı görünmektedir. Devlet vatandaşlarını her türlü tehlikeden uzak tutmakla yükümlü olurken, koruyamadığı anlarda ise uluslararası toplum bu görevi yapmakla yükümlü olacaktırlar. Koruma sorumluluğu planlaması içerisinde insani krizleri üç aşamada değerlendirmektedir. Bunlar, önleyici sorumluluk, Reaksiyon sorumluluğu ve yeniden tesis sorumluluğudur. Bu üç unsurda ICISS Raporu'nda ayrıntılı bir şekilde yer alırken, 2005 yılında Dünya Zirvesi'nde kabul edilen 138 ve 139. Paragraflar içerisinde yer bulmuşlardır.²³⁷

Kabul edilen rapor üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin birincisinde devlet kendi vatandaşlarını korumakla yükümlü olduğunun altı çizilirken, ikinci bölümde, uluslararası camianın güçlendirilmesine vurgu yapılırken, son bölümde ise, zamanında ve kararlı bir reaksiyondan söz edilmiştir.²³⁸ Raporun üçüncü bölümünde bahsi geçen reaksiyon vurgusunda esas olarak 6 kriter ön plana çıkmaktadır. Bunlar;

“1.Haklı Neden (Just Cause): Devletin kendi vatandaşlarını, ağır insan hakları ihlallerinden korumaması ya da koruyamaması.

Bu kriterde önemle altı çizilen nokta tüm ülke bazında veya lokal bir bölgede geniş veya yoğun bir şekilde can kayıpları ile birlikte somut veya hissedilebilen bir soykırım amacı güdüldüğü hissiyatı var ise, otorite sahibi devletin buna bariz veya alenen bir göz yumma durumu var ise, devletlerin bu noktada da harekete geçme mekanizmalarını yerine getirmediikleri alenen görülüyorsa, başarısız devlet yapılan tüm bu olaylara çaresiz, etkisiz kalıyorsa raporda belirtilen haklı neden kriteri bu kapsamda değerlendirilmelidir.²³⁹

²³⁵ Artokça, a.g.m., s. 42..

²³⁶ Artokça, a.g.m., s. 42.

²³⁷ Arsava.a.g.e. s.101-124.

²³⁸ Arsava.a.g.e. s.101-124.

²³⁹ Reçber, a.g.m., s.242.

Ayrıca komisyon tarafında ifade edilen başka bir argüman ise yukarıda açıkladığımız nedenlerden sadece bir tanesi dahi olmuş olsa haklı neden kriteri fazlasıyla mevcuttur. Komisyon ayrıca raporda ayrıntısına yer vermiş olduğu küçük çaplı terimi ile de ilerleyen zaman diliminde önlenmesi gereken olayların önüne geçmek ve bunun yanında soykırımın başlamasını beklemek veya soykırımı bekleyerek buna sebebiyet verecek guruba zaman kazandırmak gibi bir ahlaki ve vicdani olarak savunulamaz bir olayın önüne geçmek istemektedir. Kesin olarak altı çizilen bir başka unsur ise, haklı neden kriteri kapsamında müdahalenin BMGK kararı neticesinde ve hukuki dayanağının 7. Bölümde bulunan 51. madde kapsamında değerlendirilmesidir. Müdahale kararının verilmesinden sonra yapılması gereken tüm uluslararası olanakların kullanılması ve doğru bilgi akışının sağlanmasıdır.²⁴⁰

Haklı neden kriteri ile birlikte yukarıda açıklamaya çalıştığımız tüm unsurların olmazsa olmazı uluslararası hukuk normlarında değerlendirilmesidir. Tüm uluslararası toplum bir birlikteliğe imza atmışlar ve tüm dünya güvenliği olarak ifade edebileceğimiz uluslararası güvenlik ve iş birliği noktasında BM Antlaşması'nda yer alan maddelerde hareket etme yetisi sonuna kadar açıklanmıştır. BMGK'nin herhangi bir kararı veya onayı olmadan yapılacak bir müdahale insani olarak haklı dahi olsa, hukuki olarak algılanması söz konusu olmayacağını altını önemle çizmemiz gerekir.

2.Doğru Amaç (Right Intention): Ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve hakları ihlal edilen kişilerin sıkıntılarına son verilmesi,

Doğru amaç kriteri ile ilgili olarak raporda ifade edilen argüman ise şu şekildedir. İnsanların yaşadıkları acı, keder, ıstırapın sonlandırılması hedeflenmiştir. Tüm bunlarla beraber yapılacak herhangi bir askeri harekâtın asıl amacının veya başlama amacının ülkenin toprak bütünlüğünü parçalamak veya daha ileriye taşımak, savaşan gurubun lehine bir çıkarım yapmak gibi nedenlere dayandırılması haklı bir neden veya doğru bir amaç için yapıldığını göstermez. Yapılan askeri müdahalede rejim değiştirmek ilke olmamalı ve ülkenin toprak bütünlüğü korunmakla beraber toprak işgali gibi bir amaç güdülmemelidir. Doğru amaç kriterinde izlenmesi gereken en önemli konulardan bir tanesi de tek bir devletin ifadesinden ziyade toplumsal bir uzlaşma içerisinde bu kararları alabilmek ve herkes tarafından bir konsensüs kurulması amaç edilmelidir.²⁴¹

Tüm dünya tarafından da bilinmektedir ki gerek insani müdahale, gerekse koruma sorumluluğu kapsamında ülkelerin doğru niyet kapsamında fazla dürüst olmadıkları yaptıkları

²⁴⁰ Reçber, a.g.m., s. 244.

²⁴¹ Reçber, a.g.m., s. 245.

uygulamalarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin ya da başka BMGK üyelerinin yapmış oldukları müdahalelerde konsey kararı olmasına rağmen ulusal çıkarlarını insani çıkarlardan her zaman önde tuttukları gözlemlenmiştir. Bu da tüm uluslararası kamuoyunu fazlasıyla zedelemiş ve endişeye sevk etmiştir.

3.Son Çare (Last Resort): Askeri nitelikli önlemlerin, son çare olarak düşünülmesi ve öncelikle tüm barışçıl yolların denenmesi.

Koruma sorumluluğu raporunda belirtilen son çare kriteri askeri bir müdahale yapılmadan önceliğin tüm yöntemlerin kullanılmasını öngörmektedir. Bu bütün yaptırımların her birinin tek tek uygulanması anlamına gelmektedir. Bu süreçte barış ve güvenlik adına alınacak önlemler alınmalı ve arabuluculuk faaliyeti için görevlendirilecek kişi veya kuruluşlar bu aşamada bölgeye yönlendirilir.²⁴²

Son çare kapsamında denenecek yollardan bir tanesi de önleyici müdahale kuvvetlerinin hedef devletin kabul etmesi neticesinde buraya konuşlandırılarak, çatışmanın bir iç savaşa dönüşmesini engellemek ve güvenliği sağlamak olmalıdır. Yapılacak müdahale sadece yapılan zulüm etnik temizlik veya soykırımı engellemek ve diğer devletin askeri hedefleri üzerine olmalıdır. Alt yapı, lojistik veya sivil halk üzerinde bir harekât yapılmaması için her türlü önlemlerin alınması gerekmektedir.²⁴³

Ayrıca alınacak güvenlik önlemleri sayesinde çatışmaların başka bölgelere veya başka etnik unsurlara sıçramaması için özen ve dikkat gösterilmelidir. Her türlü önlem alınmasına rağmen uluslararası kamuoyu askeri seçeneği uygulamak noktasında bir kez daha düşünmek zorunda kalmalıdır. Çünkü askeri harekâtın onarılmaz neticeleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Yine ismi üzerinde son çare olarak bu seçenek üzerinde durulmalıdır. Rapor da bu konuda net bir uzlaşma sağlanmalıdır fikrinden hareket ederek tüm barışçıl yollara tükenmeden ve geç kalınmadan bu yola başvurulacağını işaret etmektedir.

4. Orantılı Güç (Proportional Means): Askeri yöntemlerin yoğunluk, kapsam ve süresinin amaçlara erişim için gerekli olduğu ölçüde uygulanması.

Orantılık ilkesine baktığımız zaman karşımıza çıkan olgu ise yapılacak müdahalenin ne çapta ve etkinlikte olduğudur. Yapılacak bir askeri müdahalenin orantısı misli ile karşılık bulmalıdır. Askeri seçeneklerin hiçbir şekilde kötüye kullanılması önlenmelidir. Yapılacak harekâtın yoğunluğu, hangi bölgelere, hangi şekilde yapılacağı, zamanlaması, süresi hepsi

²⁴² Acar, a.g.m., s. 136 (II).

²⁴³ Acar, a.g.m., s. 136 (II).

daha önceden yapılan istihbarat bilgileri ışığında değerlendirilmelidir. Küçük çaplı bir operasyon için yoğun bir hava bombardımanı veya büyük çaplı bir hava harekâtı için farklı bir harekâta izin verilmemelidir. Bu noktalarda kesinlikle uluslararası toplum doğru bilgilendirilmeli ve an ve an güncellemeler yapılmalıdır. Harekât amacına ulaşmaya kadar kararlı olunmakla beraber amacına ulaşınca bitirilmelidir. 2003 yılında yapılan Irak müdahalesindeki gibi bir askerî harekât yapılmamalı ve uluslararası toplumun vicdanlarında yara bırakılmamalıdır.²⁴⁴

Yapılacak harekât merkezinden bilgilendirme ışığında sadece askeri harekât noktaları hedef alınmalı ve sivil halkın can ve mal güvenliliği bu orantılılık eşiği noktasında dikkatlice göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Olumlu Gelişme Beklentisi (Reasonable Prospects): Müdahalenin olumlu sonuç alma amacı ile gerçekleştirilmesi, hareketsiz kalınması halinde ortaya çıkabilecek olumsuzlukları gidermeye yönelik olması.

Olumlu gelişme beklentisi noktasında harekât yapılması ve harekâtın başarı ile sonuçlandırılması beklentisi doğrultusunda tesis edilecek yeni bir ortamın güven ve huzurlu bir şekilde yapılandırılması ile birlikte olası her hangi bir olayın önüne geçilmesidir. Olumlu gelişme beklentisi başlığı altında incelememiz gereken başka bir nokta ise fazlaca öneme sahip bir konudur. O da yapılacak müdahalenin zamanında ve yerinde yapılması mümkün olabilecek birçok acının önüne geçilebileceğidir. Geç kalınmış bir müdahalenin hiç yapılmamış hükmü içereceği algısı da olabilmektedir. Çünkü geç yapılmış bir müdahale ile içerideki devlet her türlü katliamı ve etnik temizliği de yapmış olabilir. O zaman beklenti kendiliğinden boş bir beklentiden uzağa gidemeyecektir. Onun için zamanlama ve harekete geçme reaksiyonları burada çok önemlidir.²⁴⁵

6.Doğru Otorite (Right Authority): Askeri müdahalenin sadece BMGK kararları ile gerçekleştirilmesi.²⁴⁶

Doğru otorite ile bahsi edilen kriter tüm ülkelerin bir noktada ve geçerliliği olan bir hukuk üzerinden hareketle yapılmış olması anlamına gelmektedir. Son maddede belirtilen sadece BMGK kararlarının olması tam olarak hukuki zemin noktasında olmazsa olmazı olarak algılanmaktadır. Tüm bunların yanında yukarıda sayılan kriterleri incelediğimizde bunlar bugün BMGK'nin olmazsa olmazı değildir. Çünkü kararlar ahlaki değil, siyasi alınmaktadır.

²⁴⁴ Reçber, a.g.m., s.246-247.

²⁴⁵ Acar, a.g.m., s. 134 (II).

²⁴⁶ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

Başka bir ifade ile bu kurallar henüz bir uluslararası hukuk kuralı haline gelmiş değildir. Koruma sorumluluğu kapsamında kabul edilen suçlar ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin de (UCM) suç kabul ettiği suçlardır. Bu suçların başında da soykırım suçu gelmektedir.²⁴⁷

Tüm bunların yanında işin farklı bir boyutu da uluslararası toplum bu sorumluluğu yerine getirmez ise nasıl bir tablo ile karşılaşılacağı sorusudur. Yani BMGK bir karar aldığı takdirde, tüm uluslararası sistemi bağlayıcı olacağı için, BM'lerde tersi yönde bir karar olursa ise, ne olur sorusuna hiçbir yerde cevap bulamıyoruz. Çünkü Kosova örneğinde olduğu gibi, bir teamül oluşturması istenmese de bir müdahale olmuş ve hukuki bulunmamıştır. BM Antlaşması'nda belirtilen niteliklere ve nasıl müdahale edileceği açıkça belirtilmesine rağmen zaman zaman, devletler, özellikle ABD tek güç olmasının etkisi ile 2000'li yılların başlarında BMGK kararlarına ihtiyaç duymadan müdahalede bulunmuştur. Uluslararası hukukta yeri olmayan bu müdahalelerin maalesef sorgulanmadığı da açıktır. BM bir askeri karar almadan önce, yani kuvvet kullanmadan önce, tüm siyasi, diplomatik ve barışçı yolların tükenmiş olması gerekir.²⁴⁸

3.2.3. İnşa Sorumluluğu

Uluslararası platformda herhangi bir insani trajediyi önlemek için planlanmış her türlü girişimin nihai olarak hedefi, yaşanan trajedinin sona ermesi ve sonrasında düzeni tekrar tesis etmek ve mevcut devlet hâkimiyetindeki otoritenin tekrar hukuksal bir zemine oturtulmasıdır. Bu olayın tesis etmesi içinde tüm insanlığı rahatsız eden soruna askeri bir çözüm sonrasında, yapılacak eylem planında askeri müdahaleler sonrası neler yapılacağına hesaplanmasıdır. Her ne kadar askeri müdahaleler yapılan soykırım, insani trajedi veya etnik temizlik gibi uygulamalara son vermiş olsa da bu müdahaleden arkada kalan insanlar, bir psikolojik ve yaşamsal sıkıntı çemberi içerisinde kendini bulacaklardır. Bu yaşanan tahribatın sonrasında tekrar toplum ile barıştırma ve yaşamsal döngüsünün kazandırılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Tüm yapılan askeri müdahaleler sonrasında devletlerin yaşamsal alan otoritelerinde bir boşluk oluşmaktadır. Ve bu boşluk çok büyük güvenlik zafiyetleri vermektedir. BMGK'nin koruma sorumluluğuna dair bir izin veya müdahale yetkisi çıkana kadar geçen zaman diliminde de sosyal devlet anlayışı içerisindeki yapması gerekenleri yapamamakla karşı

²⁴⁷ Arsava. a.g.m. s.101-124.

²⁴⁸ Selami CİNBAŞ, Suriye Krizinde Koruma Sorumluluğunun Uygulanabilirliği, Oxford Üniversitesi İkinci Geleneksel Yıllık Uluslararası Hukuk, Ekonomi ve Politika Konferansı Bildirisi, 2015,s.1-23.

karşıya kalınmaktadır. Burada da en çok sıkıntıyı çeken toplum da müdahale öncesi acı ile karşı karşıya kalanlar olmaktadır.

Koruma sorumluluğu kapsamında yukarıda ayrıntılarıyla izah etmeye çalıştığımız, önleme ve harekete geçme mottolarından ibaret değildir. Bunlarla beraber bir üçüncü aşaması daha vardır. Oda yeniden inşa etme sorumluluğudur. Askeri müdahale sonrası müdahale edilen devlet şayet askeri müdahale sonrasında kalıcı barışı sağlayamayacak bir durumda ise, ya da devlet toplam kalite ve kapasite kullanımı için yeterliliğe sahip değilse, koruma sorumluluğu kapsamında ICISS raporunda belirtildiği gibi, bu ülkeye yardım etmek taahhüt altına alınmıştır. Daimi bir yapısal süreç ve kalıcı bir alt yapı sağlamak için gerekli kaynak aktarılmasından başlayarak birçok argüman hayata geçirilecektir. Kaynak aktarımını sadece mali kaynak olarak algılamamak gerekmektedir. Sıkıntı yaşanan bölgenin tekrar iyi bir iletişim ve enerji sağlamasına olanak oluşturmak için insan kaynağı da belli periyotlarda ülkede kalması zorunlu olabilmektedir.²⁴⁹

ICISS raporu öncesinde uluslararası kapsamda yapılan askeri müdahaleler sonrasında bir takım sıkıntılı olaylar ile karşılaşmakta idi. Yeniden inşa süreci gibi olaylar olmamasına rağmen yapılan askeri müdahale başarılı olsa dahi müdahale sonrasında dahi müdahaleye sebep olan olaylarla uğraşmak ve onları bertaraf etmek için yoğun bir çaba harcadıkları gözlemlenmiştir. Askeri seçenek yâda askeri bir müdahale koruma sorumluluğu kapsamında değerlendirildiği zaman, atılması elzem olan adımlardan sadece bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri seçeneğin neden kullanıldığı sorusu ile karşılaştığımızda başka bir çarenin kalmayacağı ve müdahale sonrasında devletin tüm kesimlerinin eşit, bütüncül, sosyal devlet anlayışı içerisinde ve dünya vatandaşlığına geçiş için her türlü argümandan faydalanması ilkesinden hareketle eşit ve barışçıl bir ortamın huzur içerisinde işletilmesi esas alınmaktadır. Burada artık görev inşa süreciyle birlikte müdahale edilen devletin yöneticilerine ve vatandaşlarına düşmektedir. Birlikte yaşamın ve birlik olmanın adımlarını hep beraber atacaklardır.²⁵⁰

Tabii olarak bu adımlar kolay atılamamaktadırlar. İlk adımlar, devletin kendi vatandaşlarıyla barışması, sivillerin silahlardan arındırılması ile birlikte sosyal devletin ayaklarından olan sivil toplum örgütlenmelerinin yapılması, devlet otoritesinde legal bir ordunun tekrar inşası, devlet otoritesinin ve güveninin herkes tarafından tekrar sağlanmasıdır.

²⁴⁹ Ali Adem İREN, *Uluslararası İlişkilerde Bir Kuvvet Kullanma Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu: Darfur Ve Libya Örnek Olay İncelemeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Isparta 2013, s.67.

²⁵⁰ İren, a.g.m., s..67.

Yeniden inşa süreci, barış ve huzurun tekrar tesisi, güvenliğin her platformda oluşturulması, adil ve eşitlikçi bir adalet anlayışın benimsenmesi ile birlikte ülkenin her yanında belli özelliklerine göre kalkınma hamlelerinin başlatılmasını kapsamaktadır.

Toplumun birlik ve beraberliğini zedelenmesinde baş unsur olan toplumsal barışın zedelenmesi ve adaletsiz bir yaklaşımın sağlanması belki ilk olarak kolay olmayacaktır, fakat bu süjenin önceliği de kalkınmanın da anahtarı olacaktır. Çünkü askeri bir sebepten dolayı müdahale edilmiş etnik bir olay sonrasında her iki etnik gurubun artık eskisi gibi olmayacağı aşikârdır. Fakat barışçıl ve adilane bir yaklaşım ile geride kalan insanlar yaşamış oldukları bu olaylardan ders çıkarmaları sağlanabilir, eskisi gibi olmaları beklenmese dahi toplumsal bir konsensüs sağlanabilir. Bunun dünya da birçok örneğini görmekteyiz. Şayet bu sorunlarla baş edilmemesi durumunda eski sıkıntıların tekrar gündeme gelmesi uzun zaman almayacaktır. Sorunlar sadece halının altına süpürülmüş olacaktır.²⁵¹

Adalet sisteminin tekrar inşası olayı çok önem arz etmektedir. Toplumlar kendi adaletlerini kendileri gerçekleştirmeye kalkarlarsa toplumsal düzen veya devlet otoritesi diye bir şeyden söz etmemiz mümkün olmayacaktır. Bu durumda da tekrar inşa sürecinden bahsetmemizin bir anlamı kalmayacaktır. O zaman diliminde de toplumsal otorite daha geç kurulacak belki de hiç kurulmayacaktır. Konu ile ilgili bir başka önem arz eden nokta ise toplumsal adalet süjesinde savaş veya müdahale esnasında yerinden edilmiş (displaced person) kişilerin durumudur. Bu noktada savaş öncesindeki haklarının iadesi toplumsal barışın sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Artık geri döndüklerinde kamusal alan hizmetleri ile birlikte sosyal devlet anlayışı ile birlikte yitirilen malları ile birlikte belki de başkaları tarafından el konulmuş ev, arazi veya farklı taşınmazlarını tekrar isteme hakları doğacaktır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken bir başka konuda, sadece devletin yasalar çerçevesinde güç ve silah kullanma yetkisinin oluşturulmasıdır. Savaş sırasında silahlanan halkın tekrar silahsızlandırılması ve bununla beraber silah kullanma yetkisinin güvenlik güçlerinde yasaların verdiği yetki çerçevesinde olduğu bilincinin tekrar yeşertilmesidir.²⁵²

Ekonomik kalkınma inşa sürecinde belki de kilit hamle olmaktadır. Devletlerin yaşamsal döngülerini sürdürmesi, vatandaşlarının refah içerisinde yürümeleri ve tüm dünya ile entegre olabilmeleri için vazgeçilmez bir kilometre taşıdır. Bunun için daha verimli hamleler yapılmalı, bölgesel ve gerekirse lokal adımlar atılmalı, üretime önem verilmelidir. Devletin sivil inisiyatif dediğimiz özel sektöre yardımcı olmalı, kalkınmanın önemli

²⁵¹ İren, a.g.m., s. 68.

²⁵² Acar, a.g.m., s. 132 (II).

adımlarından birisi olan sürdürülebilir kalkınma ve sermaye birikimi noktasında sivil halka destek vermelidir. Kalkınmanın önemli bir ayağı da ulusal ve uluslararası ajanslardan destek alınarak onlara küresel bazda rekabet etmeleri için destek ve kaynak aktarımı yapabilme iradesinde bulunmalıdır. Bu yaklaşım orta ve uzun vadede öz güveni olan ve milli bir anlayış içerisinde enerjik ekonomik yapılar ortaya çıkaracaktır. Siyasal olarak farklı bir anlayış içerisinde olsa dahi halk ekonomik olarak bu farklılığı fazla hissetmeyecektir.²⁵³

Eğitimin ve insan haklarının vaz geçilmez bir unsur olduğunu, tekrar aynı sürece girmek için adım atan vatandaş veya gurupları yerel mahkemelere ödün vermeden göndererek kararlılığın tüm kamuoyuna gösterilmesi gerekmektedir. Tüm bunlar yaşanırken de unutulmaması gereken olay ise yaşanan olayların suçlularını adil ve hukuki çerçevede tespitlerinin yapılması ve onların gereken cezaları almaları için belki ulusal mahkemelere, belki de uluslararası mahkemelerde cezalarının çekmeleri için gereken adımların atılmasıdır. Bu adımlar belki toplumun yaralarını sarmayacaktır ama bir ölçüde de olsa hafifletecektir.²⁵⁴

3.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE KORUMA SORUMLULUĞU

Koruma sorumluluğu kavramı ile ilgili ICISS Raporu'nun BM'ye yansımaları şu şekilde olmuştur: Raporda koruma sorumluluğu ismi ile ifade edilen kavram BM'nin gündemine 2004 yılında "Tehditler, Zorluklar ve Değişimler Hakkında Üst Düzey Panel" in raporuyla gelmiştir.²⁵⁵ Rapor genellikle ICISS Raporu'nda geliştirilen fikirler doğrultusunda yazılmıştır. Egemenliğin devletlere sorumluluk getirdiğinin altı önemle çizilmiştir. Her devletin kendi vatandaşlarını korumak ve kollamakla beraber bunda isteksiz ve başarısız bir durumda olduklarında ise bu görev ve sorumluluğun uluslararası toplum tarafından yerine getirilmesi vurgulanmıştır.²⁵⁶

Panelde ayrıca koruma sorumluluğunun gelecekte ortaya çıkmakta hiçbir engelle karşılaşmayacağı bir kural gibi görüldüğü de vurgulanırken, bunlardan daha da önemlisi bu kuralın uygulanmasında tek yetkinin BMGK olduğu saptaması da yapılmaktadır. Farklı bir argümanda ICISS Raporu'nun aksine BMGK müdahale yönünde karar alamamış ise, müdahaleyi, gönüllüler koalisyonu veya bölgesel örgütlerin yapmasını önermiştir.²⁵⁷ Fakat bu öneri hiçbir zaman kabul görmemiştir.

²⁵³ Artokça, a.g.m., s. 45.

²⁵⁴ Acar, a.g.m., s. 133 (II.)

²⁵⁵ Bayilloğlu, a.g.m., s.58.

²⁵⁶ Bayilloğlu, a.g.m., s. 60.

²⁵⁷ Bayilloğlu, a.g.m., s. 61.

2005 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan raporunda koruma sorumluluğu kavramına fazlasıyla değinmiştir. Kofi Annan doktrin ile ilgili olarak, öncelikli görevin devletlerde olduğunu, ulusal devletler bu sorumlulukları yerine getiremez ise bu görevin uluslararası toplum tarafından yerine getirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Toplumsal olarak insanları, sosyal devlet anlayışında bulunan toplumsal refah ilkesinin sağlanabilmesi için yapılan insani ve diğer yöntemlerle birlikte, diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması durumunda BMGK, bu olaylarla ilgili zorlama tedbirleri de almak üzere harekete geçmelidir.²⁵⁸ 2005 Annan raporunda bunlara yer verilirken, Şayet Güvenlik Konseyi tarafından bir karar çıkmaması başka bir deyişle kilitlenmesi durumunda nasıl bir yol çizileceğinin hiçbir açıklaması yapılmamıştır.

2005 yılında yapılan Dünya Zirvesi doktrin açısından çok önem arz eden bir konumda gelişmiştir. BM Genel Sekreterlerinin yoğun çabaları ve komisyonların sunmuş oldukları raporlar doğrultusunda koruma sorumluluğu kavramına ilişkin ilk olumlu adım ve bunca yapılan girişim meyvesini vermeye başlamıştı. 2005 yılında Dünya Zirvesinde koruma sorumluluğunun uygulanabilirliği ciddi, ciddi tartışılmış ve doktrine ilişkin olarak 192 ülke tarafından benimsenmiştir.²⁵⁹

Kuvvetin nasıl kullanılacağı ilkesi, bir ülkede yerinden, yurdundan, yuvasından edilmiş insanların nasıl ve ne şekilde korunması konuları başta olmak üzere birçok konuda bir birliktelik sağlanmış ve sonuç bildirgesine 138, 139 ve 140. madde olarak geçen koruma sorumluluğu tüm dünya üzerinde farklı bir kavramsal boyuta taşınıyordu. Sonuç bildirinde yer alan koruma sorumluluğu kavramının nasıl ve nerede kullanılması için uygulanabilir bir durum arz etmesi için suç çeşitleri de açıkça belirlenmiştir. Bu durumda etnik temizlik, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suç olmak üzere koruma sorumluluğu kapsamında dört kategoriye ayrılmış olarak belirlenmiştir.²⁶⁰

Buna göre yukarıda belirtilen suçlardan devleteler tüm vatandaşlarını korumak zorundadır. Tüm bunlar açıklanırken altı çizilmesi gereken nokta ise devletler tüm bu suçlardan vatandaşlarını korumak ve kollamak görevini yerine getirirken yeni ve önleyici faaliyetler geliştirmek, bu tür suçlara tevessül edecekleri cezalandırmak ve engellemekle

²⁵⁸ Bayilloğlu, a.g.m., s. 62.

²⁵⁹ Artokça, a.g.m., s. 48.

²⁶⁰ Reçber, a.g.m., s. 330-333.

beraber gerekli ve uygun gördüğü her türlü tedbiri almak durumundadır ibareleriyle birlikte, bu taahhütleri yerine getireceklerine dair belgeye imza atmışlardır.²⁶¹

İmzalanan belge ile devletler devlet olmanın sorumluluğunu taşımak ve bu sorumluluğu yerine getirmede iş birliği sağlamak ile birlikte BM çatısı altında bulunması gereken erken uyarı sisteminin oluşturulması istenmiş ve destek alınmıştır. Uluslararası arenada devletlerin bu ve buna benzer sorumluluklarını yerine getirirken BM Antlaşması'nın ilgili olan 6. ve 7. Bölümünde bulunan maddelere uygun hareket edileceği ve edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu olaylar esnasında tüm devletler BMGK ile birlikte koordineli hareket ederken 8. Bölüm kapsamında da BM Antlaşması'na uyacaklardır. Belgenin son bölümünde yer alan kısmında ise BM Genel Sekreteri özel temsilcisinin misyon olarak soykırımı önlemek için yaptığı çalışmaya tam destek verileceği de beyan edilmiştir.²⁶²

1997-2006 yılları arasında BM Genel Sekreteri olarak görev yapan Kofi Annan zamanında ortaya çıkan ve onun gayretleri ile bir şekle bürünen koruma sorumluluğu doktrini, Annan'dan sonra göreve başlayacak olan Güney Koreli yeni Genel Sekreter Ban Ki-moon tarafından da bu girişimin devam ettiği gözlemlenmiştir. Moon aynı meslektaşı Annan gibi bu doktrinin üzerine gitmiş ve doktrinin bir eylem çerçevesinde dönüşmesi için çaba harcadığı görülmüştür. Bunu da fiiliyata geçireceğini ifade tutanaklarına geçtiğini 2007 yılı Eylül ayında Genel Kurula hitap ederken görmekteyiz.²⁶³

Koruma sorumluluğu kavramın gelişimi ve tüm dünya üzerinde uygulanabilirliği ile birlikte nitelik ve nicelik noktasında Genel Sekreter Moon'un Berlin'de 2008 yılında yapmış olduğu konuşma doktrin için kilometre taşlarından birisi olarak tarihte yerini almıştır. Moon yapmış olduğu konuşmada koruma sorumluluğunun yeni bir kural olarak insani müdahalenin yerine geçmesinden ziyade, egemenliğin bir sorumluluk alanı içerisinde var olacağının altını çizmektedir. Bununda mümkün olmasının üç sütun olarak adlandırdığı bir değerlendirmeye vurgu yapmıştır.²⁶⁴

Ayrıca Genel Sekreter Moon 2009 yılında yayınlamış olduğu koruma sorumluluğu raporunda, koruma sorumluluğuna ait olan 138-139. paragraflarını yorumlama ve halen mevcut olan uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasıyla birlikte ortak hareket anlayışı ve konsensüs gerçekleştirme niyetinde olduğunu peşinen ifade etmiştir. Burada altını çizmek

²⁶¹ Artokça, a.g.m., s. 49.

²⁶² Artokça, a.g.m., s. 49.

²⁶³ Bayilloğlu, a.g.m., s. 67.

²⁶⁴ Bayilloğlu, a.g.m., s. 68.

istediği niyetini de ifade ettiği gibi 138 ve 139. paragraflarda atfedilen anlayışın mevcut uluslararası hukuk kurallarından hiçbir şekilde sapmadığının anlaşılmasıdır.²⁶⁵

Peki, yeni Genel Sekreter üç sütun olarak ifade etmeye çalıştığı bu kavram ne idi? Dünya'nın en büyük küresel örgütü olan BM'nin başında bulunan lider, bu kavram ile neyi amaçlamakta idi? Moon' un üç sütun kavramının ilkinin oluşturan birinci sütunda egemenin koruma sorumluluğu üzerinedir. Burada devlet kendi vatandaşlarını temel olan dört maddeden korumakla sorumludur. Bunlar soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlardır. Burada koruma sorumluluğu kavramının yeni kabulü noktasından ziyade egemen devletin tarihsel kültürü ve doğası gereği bu işi yapmak zorunluluğu vurgulanmak istenmiştir. Moon burada farklı bir bakış açısı ile koruma sorumluluğu kavramının devletlere getirdiği yükümlülüğün önemine bir kez daha vurgu yapmıştır.²⁶⁶

Moon'un ikinci sütun olarak ifade ettiği nokta ise tüm uluslararası toplumun desteği ile birlikte kapasite farklılığıdır. Burada ifade edilmek istenen nokta ise tüm uluslararası toplumun gerektiğinde tek bir ses ve tek bir yumruk olarak olayların üzerine gitmesidir. Bununla beraber yaşanan veya yaşanması mümkün olacak olayların önlenmesi ve tekrar inşası noktasında devletlerin ve uluslararası toplumun taahhüt ettiklerini yerine getirmelerini istemektedir. Bu maddede Moon'un üzerinde durduğu en çarpıcı nokta erken yapılacak her müdahalenin hayat kurtarmada bir adım önünde olunacağıdır.²⁶⁷

Üçüncü ve son sütunda ise Moon zamanında ve kararlı bir cevap üzerinde durmaktadır. Burada açıkça tüm uluslararası topluma cesaretli ve kararlı bir şekilde hareket edilmesi gerektiğini ifade eden Moon, bir egemen devletin koruma sorumluluğuna ilişkin olarak yapmakla yükümlü olduğu görevleri yerine getirmekten acz içerisinde ise, o zaman uluslararası toplumun üzerine düşen görev ise, birlikte hareket etmek ve gereken cevabı zamanında ve net bir şekilde vermek gerektiğidir. Burada altı çizilmesi gereken en önemli husus ise, kuvvet kullanmanın BM Antlaşması, uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmesidir. BM Antlaşması'nın 7.Bölüm'ünde bulunan maddelerin uygulanabilirliği ile birlikte Moon'un altını çizdiği husus ise daha farklıdır. Moon burada BM Antlaşması'nın 10 ve 14. maddelerine atıf yaparak Barış için Birlik çerçevesinde hareket edilmesini öngörmüştür.²⁶⁸

²⁶⁵ Bayilloğlu, a.g.m., s. 69.

²⁶⁶ Bayilloğlu, a.g.m., s. 70.

²⁶⁷ Reçber, a.g.m., s.242.

²⁶⁸ Bayilloğlu, a.g.m., s. 71.

Moon 1950 yılında ve 377 sayılı kurulun almış olduğu karara ilişkin farklı bir de atıf yapmıştır. Burada koruma sorumluluğuna ilişkin olaylarda görevi ifa edememe gibi durumlarda daimî üyelerin veto kozunu kullanmamalarını istemiş, fakat Genel Kurul'da alınan kararların bir tavsiye niteliğinden ileri gitmemesi daimî üyeleri rahatlatmıştır. Tüm bunlarla beraber Genel Sekreter Moon üç sütün ile birlikte ifade etmiş olduğu rapor Koruma Sorumluluğu doktrini için bir çığır açmış ve konsensüs sağlama çabaları ile birlikte uluslararası hukuk noktasında temel dayanak alınması gerekliliğini vurgulamıştır. Moon'un raporunun farklı okunması gereken başka bir yüzü de her ne kadar egemenliğe bir sorumluluk getirmiş olsa da egemen devletleri veya daimî üyeleri karşısına alacak bir çaba içerisinde olmadığı da peşinen kabul edilmiş olarak görülmektedir.²⁶⁹

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız koruma sorumluluğu kavramının birde farklı bir cephesi vardır. O da gerek ICISS Raporu, gerekse BM Genel Kurul'unda kabul edilen 2005 zirve bildirisi uluslararası hukuk çerçevesinde incelendiği noktada hiçbir bağlayıcılığı olmayan belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belgelerin hiç biri genel kabul görmüş olan Uluslararası Adalet Divanının (UAD) tüm dünya da imza altına alınmış olan 38. Madde'nin A bendinde yer alan:

“Uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası Antlaşmaları”²⁷⁰

Uluslararası Antlaşmaların özü ve temellini oluşturan genel kabul görmüş temel hukuk ilkelerinin bir parçası olarak algılanmamaktadır. BM Genel Kurul'unun almış kararlar ve bu çerçevede başka bir değerlendirme olarak algılanan Genel Sekreterin raporlamaları dahi belirli zaman dilimlerinde kullanılan geleneksel belgelerle farklı bir algılamaya sebep olmakta ve bir hukuk kuralı olarak algılanabilmektedir. Fakat hukukun genel teamüllerine baktığımız zaman bu ve buna benzer uygulamalar devletlerin koruma sorumluluğu doktrini uygulamaları ve genel bir hukuk kuralı çerçevesinde devletlerin bu kurala yaklaştıkları noktasında hiçbir yaklaşım ve kanıt yoktur.²⁷¹

2005 yılında tüm devletlerin katılımı ile kabul edilmiş bu raporda dahi evet oyu kullanan devletlerin dahi koruma sorumluluğu kavramının uluslararası bir norm oluşturulması konusunda bir birliktelikten ziyade şüphe ile yaklaşımları daha sonrasında verdikleri

²⁶⁹ Bayilloğlu, a.g.m., s. 72.

²⁷⁰ Yücel ACER, İbrahim KAYA, *Uluslararası Hukuk Kitabı 3*. Baskı Uşak Yayınları Ankara, 2010, s. 313- 319.

²⁷¹ Funda KESKİN, Koruma Yükümlülüğü Ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme Uluslararası İlişkiler, Akademik Dergisi 2009 6(21), s. 67-88.

beyanatlarda daha rahat görülmektedir. Çünkü her üye şunu gayet iyi bilmektedir. BM Genel Kurul kararları bir tavsiye niteliindedir ve bağlayıcı bir niteliği bulunmamaktadır. Bu bağlayıcılığı olmayan tavsiye kararları da ülkelerin kendi inisiyatif ve iç dinamikleri doğrultusunda değerlendirilmektedir.²⁷²

Koruma sorumluluğunun hukuksal olarak değerlendirilmesi gereken başka bir normu da ICISS'in daha önce insani müdahale konusunda yaşanan ve tıkanan noktaların gerek siyasi, gerekse hukuki sorunları çözüm noktasına ulaştırmak olarak görülmektedir. Bu noktadan hareketle devletlerin kendi egemenlik sınırlarını denetlemenin yanında sorumluluklarıyla da gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır. Bu yoldan hareketle de insani müdahale olaylarında yaşanan sıkıntı ve sorunların önündeki engelleri kaldıracığı inancı hâkimdir. Burada ise en önemli nokta bu kavramdan da anlaşılacağı gibi bunun bir hak değil, devletin görevi olduğu vurgusudur.²⁷³

3.4. KORUMA SORUMLULUĞUNA ULUSLARARASI KAMUOYUNDAKİ ELEŞTİRİLER

İnsani müdahale gibi bir kavramın yerini alması beklenen koruma sorumluluğu kavramı BM Genel Kurul'unda kabul edilmesinin ardından dahi kendine yönelik eleştirilerden kendini alamamıştır. Ünlü Amerikalı tarihçi, siyaset eleştirmeni Avram Noam Chomsky, koruma sorumluluğu kavramına “İnsancıl Emperyalizm” ışığında değinmiş ve BM Genel Kurul'unda yapmış olduğu konuşmada çok ilginç ve çarpıcı noktalara parmak basmıştır. Chomsky konuşmasında;

“Koruma sorumluluğu veya onun kuzeni insancıl müdahale hakkındaki tartışmalar sandığa kilitlenen geçmişin kemikleri tarafından bugün de dün olduğu gibi rahatsız edilmektedir. Tarih boyunca uluslararası ilişkilerde güç kullanımının hemen hemen her zaman acı çeken halkları koruma sorumluluğuna yapılan abartılı söylemler eşlik etmiştir. Anlaşılabilir şekilde güçlüler unutup geleceğe bakmayı tercih eder. Zayıflar için bu akıllı bir seçim değildir... Koruma sorumluluğu kavramı ile kuvvet kullanımının önü açılmıştır. Tarafsız bir güç ve hakem olarak sorumluluğun Güvenlik Konseyi'ne verilmesi geçmişin hayaletlerinden kurtulmak için yeterli değildir.”²⁷⁴

²⁷² Keskin, a.g.m., s. 67-88.

²⁷³ Keskin, a.g.m., s. 67-88.

²⁷⁴ Azime TELLİ, İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram, *Neşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2012, 1, s. 206-220.

İfadeleriyle aslında her iki kavramın birbirinden farklı ve bağımsız olmadığını altını ısrarla çizmeye çalışmıştır.

Chomsky'nin söylemlerinden aslında bu kavramı ortaya çıkarmaya çalışan ICISS, eski ismi insani müdahale, yeni ismi koruma sorumluluğu olarak algılanmasının nedenleri arasında geçmişe bir sünger çekmek ve müdahale olgusu ve sorumluluk olgularını birleştirerek uluslararası toplum nezdinde askeri müdahale boyutunu bir adım geri çekerek, devletlerin sorumluluk boyutunu daha gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır.

Tabii olarak Chomsky ile aynı fikirde olmayan birçok koruma sorumluluğu taraftarları da mevcuttur. ICISS Raportörlerine göre koruma sorumluluğu doktrinin insani müdahaleye tercih edilmesinin birden çok avantajlarından bahsedilmektedir. Bu avantajlarda ise, koruma sorumluluğu kavramı olaya herhangi bir sebepten müdahil olmaya çalışandan ziyade mağdur olan tarafın penceresinden bakılmasını sağlayacağını savunmaktadırlar. Başka bir ifade ile şiddete maruz kalan, tecavüze uğrayan, katledilen ve etnik temizlikle karşı karşıya kalınan tarafın korunmasının gerekliliği üzerinde yoğunlaşacağını ifade eder. Bu tür davranışla karşı karşıya kalan gurubun korunmasının ilk olarak egemen bulunan devlete ait olduğu ve o devletin bu sorumluluğu ne şarta olursa olsun yerine getirmesi gerekliliğine vurgu yaparlar.²⁷⁵

Yukarıda koruma sorumluluğu kavramına yönelik olarak yapılan eleştirilerden bir başkası da bu kavramsal yapılanmanın özellikle egemen devletin hassasiyeti ve bu doğrultuda içlerine müdahil olunması ile birlikte korunması gereken egemen devletin toprak bütünlüğünün sağlanamayacağı noktasındaki kaygılardan oluşmaktadır. Bunlarla beraber, gerek ICISS Raporu, gerekse 2005 yılında imzalanan Dünya Zirvesi Raporu'nda askeri bir müdahale noktasına gelindiğinde bir netlik bulunmaması da uluslararası toplumu çeşitli endişelere sürüklemiştir.²⁷⁶

Tüm dünyada uygulamalarını her zaman gördüğümüz askeri müdahaleler, uygulama noktasında her zaman belli başlı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bazen yapılan askeri müdahaleler sorunun çözümü için ne kadar elzem olmuş olsa dahi, ilerleyen süreç içerisinde tekrar tesis edilecek bir barış ortamının inşasını geciktirebilmektedir. Bunda da en önemli etken son çare olarak görülen askeri müdahale sırasında müdahaleyi yapan devletlerin bu müdahaleden kendi ulusal çıkarlarını ön plana aldıklarında içinden çıkılmaz bir hal aldığı görünmüştür. Bu sebeple gerek insani müdahale kavramı, gerekse koruma sorumluluğu kavramı incelendiğinde merkezde bulunan insan kavramını bir sebep göstererek yapılacak

²⁷⁵ Telli, a.g.m., 206-220.

²⁷⁶ İren, a.g.m., s. 75.

askeri müdahalelerin meşrulaşması uluslararası toplumu farklı bir endişe ortamına sürüklemektedir.²⁷⁷

Koruma sorumluluğu noktasında uluslararası toplum nezdinde yapılan bir başka eleştiri ise, 2005 yılındaki Dünya Zirvesinden sonra koruma sorumluluğu doktrinini BMGK'nin gelmesi ve o onay merciinin onaylamadığı askeri hareketleri meşrulaştırmak ve farklı bir uluslararası hukuk oluşturmakla eleştirilmiştir. Çünkü 2005 yılında gerçekleştirilen ve raporlaştırılan Dünya Zirvesi sonrasında bildiride kendine yer bulan 138 ve 139. paragrafların içeriği olan koruma sorumluluğu kavramı gerçek manada 2001 yılında ana taslağı olarak karşımıza çıkan ICISS Raporu'nun çok kısa bir metnin yer alması, özünden uzak olarak algılanması, askeri bir seçeneğin ne zaman ve ne ölçüde, kimler tarafından yapılacağı askıda kalmıştır. Meşru otorite sadece BMGK olarak raporda yer almıştır.²⁷⁸

Koruma sorumluluğu doktrinine karşı yapılan eleştirilere tüm dünya da gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan G-77 ülkeleri olarak adlandırılan ülkelere de birçok eleştiri yapılmıştır. 2007 yılında BM Misyon Başkanlığı'nın, New York'da yapmış olduğu açıklama farklı bir etki ile karşılaşmamızı sağlamıştır. Bu eleştiride kavramın batı dünyasının sömürgeci bir zihniyet ile hala hareket edebileceği vurgusu ana temayı oluşturmuştur. Kavram sömürgeciliğin yeni bir boyutu olabileceği şeklinde algılanmıştır. O sebeple koruma sorumluluğu kavramı yeni bir kavram olsa dahi gelişmekte olan ülkeler kanadında emperyalist düzenin yeni Truva atı olarak görüldüğü yargısı ifade edilmiştir. Bunun yanında batı dünyasının bu tür kavramlarla hiçbir zaman evrensel değerlere değer vermediği bunu bir maske olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir.²⁷⁹

Kavramı ilişkin olarak farklı bir eleştiride Katoliklerin tarihten gelen Haklı Savaş kavramının makyaj yapılarak çağımıza uyarlandığı, yeni bir çağda yeni bir isim ile tekrar sofraya konulduğu ifade edilirken, bu kavramında tarihten gelen Haklı Savaş kavramı gibi, ölümü engellemeyeceği, bilhassa fazlalaştıracağı vurgulanmıştır. Burada altı çizilen nokta ise Avrupa Hıristiyan sömürgeciliğine vurgu yapılmış ve bugüne gelene kadar yapılan ırksal, ahlaki, politik ve teolojik olarak nasıl baskı kurulduğu ve insanlara nasıl enjekte edildiği söylemi öne çıkartılmıştır.²⁸⁰

Afrika Bölgesinden ise farklı bir bakış açısı ile eleştiri getirilmiştir. Koruma sorumluluğu kavramı ile birlikte herhangi bir olay karşısında sorumlu tutulmadan da

²⁷⁷ İren, a.g.m., s. 75.

²⁷⁸ İren, a.g.m., s. 76.

²⁷⁹ Reçber, a.g.m., s.284.

²⁸⁰ Reçber, a.g.m., s.285.

cezalandırma olabileceği ileri sürülerek tüm Afrika'da egemenlik noktasında başarısız olan devletlerin eskiye dönerek tekrar kolonileştirilmesine yol açacağı ifade edilirken, koruma sorumluluğu kavramını küresel güçlerin Afrika'nın tekrar kolonileşmesi için bir maske olarak kullanacakları ifade edilmiştir.²⁸¹

Koruma sorumluluğu kavramına ilişkin olarak bazı uluslararası çevreler insani müdahaleden farklı bir isim zikretmenin doğru olmadığını ifade etmektedirler. Fakat bunun böyle algılanmaması gerektiğini beyan eden gurup ise, koruma sorumluluğu kavramının farklı bir şey olduğunu 21. Yüzyılda ortaya çıkarılmış ve insani müdahale kavramının tarihsel akımından farklı olarak algılanması gerektiğini, insani müdahale kavramına atfedilmiş olumsuz misyonun koruma sorumluluğuna yapıştıramayacağı vurgulamışlardır. İnsani müdahalenin geleneksel kalıplarından ziyade koruma sorumluluğunun daha küresel ve kapsayıcı bir doktrin olduğu ifade edilmiştir. Koruma sorumluluğunda belirtilen ve tüm dünyanın imza altına aldığı 2005 Dünya Zirvesinde de 138.ve 139. paragraflarda da ifade edildiği gibi koruma sorumluluğun önceliğinin önleme sorumluluğu ve akabinde bu iş başarısız olduğunda tepki verme sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir. İfade de ayrıca, tepki verme sorumluluğunun sadece askeri müdahalelerle yapılmayacağı, diplomatik, siyasi ve ekonomik önlemlerinde bu kapsamda değerlendirilecekleri vurgulanmıştır.²⁸²

Koruma sorumluluğu kavramına ilişkin olarak yapılan eleştirilerden bir başkası da aslında tüm Dünya'nın düşündüğü fakat sözlü olarak ifade edemediği bir olgu olan sorumluluğun sadece zayıf ve emperyalist ülkelere dost olmayan ülkelere yapılabileceği, hiçbir zaman dünyayı yönetmeye talip güçlü ülkelere uygulanamayacağı şeklindedir. Bu tez koruma sorumluluğu kavramına karşı atfedilmiş en keskin ve sert eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü BMGK'nin beş daimî üyesi olan Çin, ABD, Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı bu müdahalenin yapılmasının mevcut zorluk ve sıkıntıları ICISS Raporu'nun 40-44 sıralı paragraflarında açıklanmaya çalışılmıştır.²⁸³

Koruma sorumluluğu kapsamında kavrama yapılan en ciddi eleştirilerden bir tanesi de kavramda mevcut olan önleme sorumluluğu ilkesinedir. Şimdiye kadar önleme sorumluluğu kapsamında ciddi bir örnek bulunmaması önleme sorumluluğa ihtiyatla yaklaşımı sağlamıştır. Bu yaklaşıma farklı bir örnek olarak Burundi örnek gösterilmiş, uzun yıllar yaşanan dehşet, katliam, toplu kıyımları önlemek için, uluslararası toplum tarafından Mandela arabulucu

²⁸¹ Reçber, a.g.m., s. 286.

²⁸² Reçber, a.g.m., s. 287.

²⁸³ Reçber, a.g.m., s. 289.

olarak görevlendirilmiş ve uzun uğraşlardan sonra başarı yakalandığı ifade edilmiştir. Önleme sorumluluğu noktasında da Güney Afrika Birliği'nin öncü olarak askeri bir yardıma gittiği bununla birlikte BM Koruma Misyununun sürece katkı yaptığı ifade edilmiştir. Tüm dünya da buna benzer örneklerin yaşandığı fakat barış süreci içerisinde BM'nin olaylara mümkün olduğunca müdahale etmeye çalıştığı ifade edilirken, egemen devletinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekliliği ile birlikte şayet başarısız ise uluslararası toplumun müdahalesi olmalıdır söylemi öne çıkmıştır.²⁸⁴

Koruma sorumluluğu kavramına devletlerin bakış açısına baktığımız da ise BM'nin 60. Genel Kurulunda Almanya, Kanada, İngiltere, Arjantin, Kolombiya, Avustralya, Hırvatistan, Güney Kore, İrlanda, Yeni Zelanda, Peru, Norveç, Ruanda, Tanzanya ve İsveç koruma sorumluluğu kavramını destekleyen yönde bir karar alırken, başta ABD, Rusya ve Çin olmak üzere kavram üzerinde isteksizliklerini ifade eden bir anlayışı dile getirdiler.²⁸⁵

Kavramı destekleyen ülkelerden İngiltere Dışişleri Bakanı Straw, Avrupa Birliği adına Genel Kurul da yapmış olduğu konuşmasında koruma sorumluluğu kavramının gelişen bir dünya düzeninde görmemezlikten gelinemeyeceği ve dünyanın artık eskisi gibi büyük olmadığı her şeye her zaman rahatlıkla ulaşılabilmesinin altını çizirken, koruma sorumluluğu kavramı ile birlikte ilerleyen süreçte takip edildiği takdirde her türlü insani yaşama karşı ve onun önündeki engelleri kaldırabileceklerini ifade ederken, Avrupa Birliğinin (AB) koruma sorumluluğu kavramının kabul edilmesinden memnuniyetini dile getirdi.²⁸⁶

Güney Kore Dış işleri Bakanı Moon ile İsveç Dış işleri Bakanı Freivalds ise aynı benzerlikte birer konuşmayı BM Genel Kurulu'nda yapmışlardır. Her iki Bakan da devletlerin egemenlik haklarının kendilerine getirmiş olduğu ayrıcalığın yanında bir sorumluluk getirdiğini belirtirken hiçbir devletin bu sorumluluktan kaçamayacakları gibi, uluslararası toplumun da bu sorumluluğu yerine getirmeyen ya da getiremeyen başarısız devletler için her zaman bir yaptırımın olmasını insanlığın geleceği için önemli olduğunu vurgulamışlardır.²⁸⁷

Yaşadığı acı trajedilerden kaynaklı olarak koruma sorumluluğunun dört unsurunun Ruanda da yaşandığını ifade eden Murigande, Ruanda'nın koruma sorumluluğu kavramına

²⁸⁴ Reçber, a.g.m., s. 290.

²⁸⁵ Acer, a.g.m., s. 140 (I).

²⁸⁶ Acer, a.g.m., s. 141 (I).

²⁸⁷ Acer, a.g.m., s. 141.

sonuna kadar destek vereceğini ve ülkesinde yaşanan olayların başka bir ülkede yaşanmaması için Koruma Sorumluluğu doktrinine sahip çıkılmasını söylemiştir.²⁸⁸

ABD'nin koruma sorumluluğu kavramına her zaman ihtiyatla yaklaştırdığı görülmüştür. Kavram ile ilgili bir açıklama yapmaktan her zaman kaçınmıştır. Süreçle ilgili uluslararası toplumda nasıl bir serüvenin olacağı noktasında her zaman mesafeli bir tavırda takındığı izlenmiştir. BMGK'nin bir başka üyesi olan Çin Halk Cumhuriyeti ise konuya yaklaşımı ABD'den çok farklı bir çizgidedir. Çin hükümeti dünyanın her hangi bölgesinde yaşanan bir çatışmanın asıl sebebinin o bölgede yaşayan devletlerle ilgili olduğunu, buna sebep olarak da o bölgede yapılacak her hangi bir müdahalenin yanlış sonuçlarının da olabileceği noktasında fikir beyan ederken, BMGK kararı olmadan yapılacak her türlü müdahaleye sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Rusya Cumhuriyeti ise, söylem anlamında koruma sorumluluğunu desteğini açıklarken, Çin Halk Cumhuriyeti gibi BMGK kararı olmadan bir müdahalenin küresel güvenliğin bir sıkıntı ile karşılaşacağını altını çizmiştir. Güney Amerika ülkesi Venezüella ise, koruma sorumluluğu kavramının zayıf devletlere her zaman müdahale için bir sebep arayan güçlü devletlerin bir bahanesi olarak algılanması gerektiğini ifade ederken, bağlantısız hareketin sözcülüğünü de yapıyordu.²⁸⁹

3.5. KORUMA SORUMLULUĞU UYGULAMASI VE LİBYA ÖRNEĞİ

Bazı akımlar vardır hayata geçirildiği zaman diliminde ve sonrasında tüm dünya da farklı yansımalarını görürsünüz. Fransız ihtilali 18. Yüzyılda bu akımlara verilecek en güzel örnek olarak karşımıza çıkmıştır. 21. Yüzyıla geldiğimizde de işin farklı bir boyutunu Arap baharı ile görmekteyiz. Her ne kadar Fransız ihtilali kadar global bir yansıması olmasa da Arap baharı da bulunduğu çevre sonrası için çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Tunus'ta başlayan ve Mısır'a sıçrayan toplumsal olaylar Libya'yı da etkisi altına alması uzun sürmemiştir. 2011 yılında Libya da başlayan bu ayaklanmalar neticesinde, NATO olaya BMGK'nin yetkilendirmesiyle müdahil olmuş ardından Trablus şehri düşmüş ve 42 yıl aralıksız devam eden Kaddafi rejimi sona ermiş ve bir devir kapanmıştır.²⁹⁰

Başlangıçta Arap baharının Libya da baş göstermesi üzerine Libya lideri tüm göstericilere savaş açtığını ifade etmiş ve isyancıların tamamını öldüreceğini söylemiştir. Bu ifadeler üzerine uluslararası toplumda bir infial oluşmuş ve BM İnsan Hakları Komiserliği tüm dünyayı bu olaya seyirci kalamayacağını deklare ederek BMGK'nin dikkatini Libya'ya

²⁸⁸ Acer, a.g.m., s. 141.

²⁸⁹ Acer, a.g.m., s. 143(I).

²⁹⁰ Yıldırım SAK, Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale Ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2015 11(44), s.121-153.

çekmesi gerektiğinin altını defaten çizmiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından Libya’da olan olayların insanlığa karşı yapılmış suçlar kapsamında değerlendirilmesi kararı BMGK’nin çıkmıştır.²⁹¹

25 Şubat tarihinde Güvenlik Konseyi tarafından Libya’daki olayları incelemesi için bir komite kurulmasına karar verilmesine rağmen, 26 Şubat tarihinde Güvenlik Konseyi konuyu esastan görüşerek,1970 sayılı kararı alması manidar bir durum arz etmektedir. Tıpkı 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında BMGK’nin sanki bir ülke meclisi gibi işlev gördüğü gibi burada da farklı bir yapı ile karşılaşmıyoruz. Karar sonrasında Libya’nın insan hakları üyeliği gibi küresel örgüt üyelikleri de askıya alınmıyordu.²⁹²

BMGK 26 Şubat 2011 tarihinde almış olduğu 1970 sayılı karar ile Libya Hükümeti tarafından tüm Libya genelinde halkına karşı işlediği bu suçları insanlığa karşı yapılmış olarak algılamıştır. ABD öncülündeki NATO 1999 Mart ayında Kosova için yapmış olduğu müdahaleyi insani müdahale kavramı içerisinde almış ve bu müdahalede BM’nin harekât için bir kararı olmamasına rağmen yapmıştı. Bu da uluslararası hukuk açısından sıkıntılı bir durum ortaya koymuştu. Yani hukuki olmayan bir pozisyon ile karşı karşıya kalmış idik.²⁹³

Fakat Libya’da insani müdahale kavramından ziyade, koruma sorumluluğu ön plana çıkarılmış ve bu sorumluluğun öncelikle Libya Hükümeti’nde olduğunun altı önemle çizilmiştir. Şayet bu sorumluluklarını herhangi bir nedenden dolayı yerine getirmeyen Libya hükümeti yöneticileri hakkında da Uluslararası hukuk çerçevesinde soruşturulma başlatılması kararı verilmiştir. Güvenlik Konseyi kararları bunlarla da sınırlı kalmayıp BM Antlaşması’nın 41. maddesi kapsamında değerlendirilerek olaya müdahil devlet aleyhine silah ambargosu uygulanmasına, tüm yurt dışındaki mal varlıklarının dondurulmasına karar verilmiştir. Akabinde tüm bu olaylar arasında yaptırımları incelemek ve denetlemek için de bir yaptırım komitesi göreve başlamıştır.²⁹⁴

Müttefik güçler BMGK’nin farklı bir karar çıkarmayı başarmışlar ve 1973 sayılı kararı çıkartmışlardır. Bir önceki karar olan 1970 sayılı kararın niteliği ve niceliği genişletilmiştir.1973 sayılı kararın ardından BM Antlaşması’nın 42. maddesi örnek gösterilerek askeri müdahale seçeneği ifade edilmeye başlanmıştır.²⁹⁵ Bu esnada Arap ligi de

²⁹¹ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

²⁹² Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 279.

²⁹³ Acer, a.g.m., s. 131(II).

²⁹⁴ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

²⁹⁵ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

bildiriler yayınlayarak Libya da yaşanan olayları kınayarak yapılan şiddetin bir an önce son bulması gerekliliğine vurgu yapmakta idi.

17 Mart 2011 tarihinde 1973 sayılı BM kararı ile Libya'ya yönelik bir müdahale kararı alınmıştır. Karar sivillerin korunması amacıyla, gerekli tüm tedbirlerin alınmasını içermektedir ve karar BMGK'nin 15 üyesinin 10 evet (ABD, İngiltere, Fransa, Bosna-Hersek- Kolombiya- Nijerya-Güney Afrika-Lübnan-Gabon-Portekiz)ve 5 çekimser oyu(Brezilya-Çin-Almanya-Hindistan-Rusya) ile kabul edilirken karar sonrasında, 19 Mart'ta Paris yakınlarında toplanan Müttefikler (ABD, İngiltere ve Fransa), Libya'daki sivilleri korumak ile birlikte bu bölgeye uçuşa yasak bölge oluşturmak adına Şafak operasyonu adı altında bir operasyona karar verdiler.²⁹⁶

BMGK'nin uçuşa yasak bölge kapsamında Libya'ya yönelik almış olduğu bu karar aslında bir ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce insani yardım kapsamında uygulanan bu önlem, sivil halkların korunması anlamında yorumlanmasıyla ilk kez Libya da uygulanıyordu.²⁹⁷

Libya operasyonunu koruma sorumluluğu kapsamında bir değerlendirmesini yaptığımız zaman, hiç vakit geçirmeden yapıldığını görmekteyiz. Daha önceki yapılan uygulamalardan bir çıkarım sağlandığı görülmektedir. Libya operasyonu uluslararası hukuk açısından değerlendirildi zaman meşruluğu tartışılmaz bir müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat devamında rejimi yıkana kadar devam etmesi ve 1973 sayılı kararın aşımı olarak algılandığında ifade edilmiştir. Oylamada çekimser kalan ülkeler NATO'nun bu operasyonun amacını aştığı konusunda sık sık beyanlarda bulunmuşlardır. Ayrıca BMGK kararı olmasına rağmen yapılan bu müdahalenin devamında yapılanları içine sindiremeyen Rusya Devlet Başkanı Putin her şeye izin veren bir haçlı seferi benzetmesi yapması tüm uluslararası toplum tarafından şaşırtıcı olarak algılanmıştır.²⁹⁸

Altı ay gibi bir süre içerisinde Kaddafi rejimi devrilmiş ve BMGK'nin 2009 sayılı kararı ile de UNSMİL (BM Destek Misyonu) göreve başlamıştır. Libya Operasyonu BMGK kararı olması hasebiyle uluslararası hukuk açısından meşruluğu tartışılmamakla beraber, koruma sorumluluğu kavramı içerisinde, sadece Libya'da yaşayan sivillerin korunmasına yönelik bir müdahale gibi düşünülmesine rağmen, NATO tarafından Kaddafi rejiminin sonlandırılmasına kadar giden bir sürecin uygulanması uluslararası kamuoyunda, koruma sorumluluğundan

²⁹⁶ Eldem, a.g.m., .s. 17.

²⁹⁷ Reçber, a.g.m., s. 393-410.

²⁹⁸ Reçber, a.g.m., s. 393-410.

ziyade rejime yönelik bir harekât olarak algılanmasına neden olmuştur²⁹⁹ Tabii olarak tüm bunların yanında Libya operasyonlarında alınan kararların kısa süreleri de, yani Libya için verilen zaman dilimlerinde, Libya'dan istenen şeylerin yapılması mümkün olmayan şeylerdir.

Kaddafi ve ekibi Libya'dan tasfiye edilmesini ardından çatışmalar sona ermiş ve 7 Temmuz 2012 tarihinde genel seçimler düzenlenmiş yeni bir hükümet kurulmuştur. Netice olarak Libya harekâtına giden süreçte Kaddafi yönetimindeki hükümet sivillerin korunması ve insan haklarına uyma noktasında başarısız olmuşlardır. Bunun neticesinde yapılan operasyon sivillerin korunması ve kurtarılması noktasında başarılı bir harekât gerçekleştirmişlerdir. Doktrin olarak koruma sorumluluğun ilk aşamasında bulunan önleme sorumluluğu noktasında başarılı bir girişim olmuştur. Akabinde ikinci aşama tepki verme sorumluluğu noktasından bakıldığında da, öncelikle askeri bir harekâttan önce BMGK kararları doğrultusunda ekonomik, siyasi tedbirler alınmış ve sonrasında askeri tedbire başvurulmuştur. Koruma sorumluluğu kriterleri açısından bakıldığında ise askeri harekât son çare olarak algılanmıştır.³⁰⁰

Tüm bunlarla beraber, BMGK kararı ile yetkilendirilen NATO'nun Libya'ya yapmış olduğu müdahale sonrasında koruma sorumluluğu doktrini için umut verici bir algılama olmuş olsa da NATO'nun yetki aşımı ile birlikte koruma sorumluluğu kriteri açısından orantılılık boyutu tartışılmaya açılmıştır. Koruma sorumluluğu kavramının değerlendirildiği merkezde savaşın ön planda olmaması gerekliliği vurgulanırken, esasın insan hakları ihlalleri ve uluslararası suçlar olduğu zikredilmektedir.³⁰¹

NATO güçleri yapmış olduğu Libya harekâtında insanlığa karşı işlenen suçları engellemekle beraber biraz daha ileri giderek rejim aleyhtarları guruplara destekle beraber onların saflarında yer almış ve rejimi yıkana kadar mücadelesini sürdürmüştür. Oysa BMGK 1973 sayılı kararı alırken böyle bir argümanı ortaya koymamıştı.³⁰²

Libya da yaşanan olayların koruma sorumluluğu boyutunda üçüncü sütünü olan inşa sürecinde BM bizzat tarafgir bir rol oynayarak Libya'nın inşasına destek vermiş ve 2009 sayılı kararı ile de desteğini ifşa etmiştir. Seçimlerin yapılması, kamu düzeninin tekrar tesis edilmesi, insan hak ve hürriyetinin tekrar kazanımı, kalkınma hamlelerinin yürütülmesi

²⁹⁹ Çakmak, Atılgan, Eroğuz, a.g.m., s. 37.

³⁰⁰ Bayilloğlu, a.g.m., s. 131-156.

³⁰¹ Bayilloğlu, a.g.m., s. 131-156.

³⁰² Bayilloğlu, a.g.m., s. 131-156.

noktasında uluslararası toplumdan destek beklenmiştir. Bunu da çok uluslu sermaye şirketleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir.³⁰³

Koruma sorumluluğu kapsamında Libya'ya yapılan müdahaleyi uluslararası hukuk kapsamında değerlendiren bazı akademisyenler ise bir başka bakış açısını da görmemezlikten gelinemeyeceğinin altını önemle çizmektedirler. Her ne kadar Libya operasyonu, BMGK'nin kararı doğrultusunda 7. Bölüm kapsamında değerlendirilmiş olsa da yani, başka bir ifade ile sivilin korunması amacıyla olmuş ise de burada esas sorulması gereken sorunun Kaddafi rejimine karşı ayaklanan ve silahlı milis şeklinde hareket eden isyancıların sivil halk olup olmadıklarıdır. Çünkü burada kendi hükümetine karşı bir ayaklanma olarak algılayan akademisyenler sivil halk olarak algılanan kesimin sadece kendini korumadığını Libya Hükümeti'ne karşı da bir cephe oluşturduklarının altını çizmektedirler.³⁰⁴

Peki, buradan hareket edersek nasıl bir Güvenlik Konseyi kararı ile karşılaşırız. BMGK bu müdahaleyi Kaddafi güçleri, yani Libya Hükümeti'ne karşı yapmış olduğunu 1970 ve 1973 sayılı kararı ile deklare ederken Libya Hükümetine karşı silahlı bir milis oluşturup hükümeti destekleyen halka karşı silah kullananları buradan ayırmıştır. Yani muhalif güçlerin silah kullanmasına seyirci kalmıştır. BMGK kararı doğrultusunda Libya'da görev yapan NATO iki taraf arasında yaşanan bir çatışmanın sonlandırılmasından ziyade, taraflardan birine destek amacıyla orada olduğu izlenimi yarattığı fikrîde uluslararası toplumda dillendirilmiştir.³⁰⁵

Tüm bunları topladığımız zaman Libya'da yaşanan olaylar uluslararası hukuk nezdinde bir sorun yaratmadığı görünse de, uluslararası toplum vicdanında endişe bırakmadığı söylenemez. NATO'nun görevi aldığı günden, bitirdiği güne kadar koruma sorumluluğu kavramının gerekliliğinden ziyade yıllardır Libya da batının bir rakibi konumundaki Kaddafi rejimini sonlandırmak için bir fırsat yakaladığı sık sık gündeme gelmiştir. Batılı müttefikler gerek Ortadoğu, gerekse İslam coğrafyasında her hangi bir insani trajedi yaşandığında bölgesel ve ülkesel menfaatlerine göre hareket etme alışkanlıklarını burada da göstermişlerdir.

Bingazi'de çıkan olaylar sonrasında uluslararası örgütler gerek Somali'de, gerek Bosna'da, gerekse Ruanda da olan olaylar gibi seyirci kalmaması da olayın ilginç olan başka bir boyutudur. Libya'nın inşa sürecinde rol oynayan çok uluslu şirketlerin sermaye gurubuna

³⁰³ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

³⁰⁴ İren, a.g.m., s. 110.

³⁰⁵ İren, a.g.m., s. 111.

baktığımız zaman Libya'ya müdahale eden NATO güçlerinin askerlerinin milletleri ile örtüşmeleri aslında uluslararası toplumun fazla yabancı olmadığı bir konu değildir.³⁰⁶

BMGK'nin Libya için oluşturulan izleme komitesinin ardından 24 saat geçmeden 1970 sayılı kararın çıkartılması uluslararası toplum için aslında sorgulanması gereken bir konu olurken, NATO'nun Libya Hükümetine tanımış olduğu ateşkes zamanı dolmadan ve silahlardan arındırarak bölgeleri belirlemeden Fransız savaş uçaklarının derhal havalandırılması ve Kaddafi güçlerini vurması farklı bir anlam içermektedir.

Uluslararası toplum nezdinde farklı bir değerlendirme ise, Libya operasyonunun aradan geçen zaman diliminde harekâtın uluslararası hukuk normlarına uygun olduğu fakat ne kadar ahlaki olduğu tartışmasıdır. Rusya Devlet Başkanı Putin bu harekâtın haçlı zihniyeti ifadesi kullanırken bazı açmaların görülmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.³⁰⁷

Libya operasyonu sonrasında askerî harekâta katılan devletlerin liderleri Libya operasyonunun bir koruma sorumluluğu algısında ziyade bir rejim değişikliği için yapıldığını beyan etmişlerdir. ABD Başkanı Obama, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve İngiltere Başbakanı Cameron müdahale sonrasında yayınladıkları mektup da BMGK'nin 1973 sayılı kararı ile Kaddafi rejiminin zorla görevinden indirmek olmadığını fakat Kaddafi'nin kendi halkına verdiği zarar ile artık Libya da kalmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.³⁰⁸

3.6. KORUMA SORUMLULUĞU VE SURIYE ÖRNEĞİ

Libya'da Kaddafi rejiminin sonu olan Arap Baharı fırtınası bu kez Ortadoğu'nun bir başka ülkesi olan Suriye'ye sıçramıştı. Suriye'ye sıçrayan bu yenilikçilik ya da başka bir ifade ile değişim harekete isteyenler ile rejim arasında büyük çatışmalara yol açmıştı. Bu çatışmaların neticesinde ülke de bir iç savaş patlak vermiş, sonrasında kimi kaynaklar 700 bin, kimi kaynaklar 1 milyonun üzerinde insanın ölümünü işaret ederken, evlerinden, yurtlarından ayrılmak zorunda kalan insan sayısının beş milyona yaklaştığını ifade ederken, açlıkla uğraşan insan sayısını tahmin eden kaynak dahi yok hükmündedir.³⁰⁹

Suriye krizini uzaktan izleyen tarafsız gözlemciler rahatlıkla şu tanımı yapabilmektedirler. Suriye küresel sermaye sahibi ülkelerin strateji belirledikleri ve yapamadıkları silahlı çatışmaları uygulama alanı bulmuş bir konumda diye analizi yapabilmektedirler. Suriye krizi BMGK'nin beş daimi üyenin ülkesel menfaat çatışmasının

³⁰⁶ İren, a.g.m., s. 116.

³⁰⁷ Bayıllıoğlu, a.g.m., s.131-156.

³⁰⁸ İren, a.g.m., s. 113.

³⁰⁹ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

neticesinde sonuçsuz bir hal almıştır. Ortadoğu’da tarihidен gelen Şii-Sünni gerilimini tavan yaptıran bir ortamın yanı sıra, otoriter rejim tarafının, demokratikleşmeye destekleyen devletlerin düellosuna dönüşmüş durumdadır.³¹⁰

BMGK Libya da yaşanan iç savaş ’da olduğu gibi Suriye örneğinde de aynı kararı almakta tutarlı olmamıştır. Suriye de bir silah ambargosu uygulamamıştır. Suriye sorununa taraf olan tüm devletler ulusal çıkarları neticesinde değişik politikalar uygulamıştır. İktidarda bulunan Esad rejimini İran ve Rusya destekler iken, diğer kanadı ise başta AB, ABD ve AB dışındaki farklı ülkelerin desteklediğini görmekteyiz. Bunun neticesinde de sahada profesyonel asker dediğimiz, paralı askerleri Suriye ve Irak da çok rahatlıkla görmekteyiz.³¹¹

Suriye de yaşanan olaylara seyirci kalınmayacağını beyan eden devletler, Libya da olduğu gibi koruma sorumluluğu kavramını ileri sürerek BMGK’nin bu olaya bir netlik kazandırmak istemişler ve bunun neticesinde karşılığında Libya’da rejim değişikliği ile sonuçlanan bir koruma sorumluluğu prosedüründen alınan ders ile sürekli veto hakkını kullanarak Suriye’de yaşanan olayların sadece egemenlik içerisinde bulunan çatışma olarak algılandığı ifade ederek veto haklarını defaten kullanmışlardır.³¹²

Suriye de olaylar patlak verdiğinde bölgesel bir örgüt olan Arap Birliği Suriye konusunda toplanmış ve gelişen olaylar karşısında, Suriye de insan hakları ihlalleri olduğunu ileri sürerek Suriye’nin üyeliğini askıya almıştır. İlerleyen tarih diliminde bu olay sadece Arap Birliği ile de kısıtlı kalmamış, BM Genel Kuruluna da taşınmıştır. BM 2012 yılı başlarında eski Genel Sekreteri Kofi Annan’ı özel temsilci olarak Suriye ye atamış ve Suriye çözümü için bir rapor hazırlamasını istemiştir. Annan ile birlikte başlayan süreç içerisinde Esad yönetimi bir anlaşmaya varmış ama netice alınamamıştır.³¹³

Arap Birliğinin dışında da Suriye’deki olayları sonlandırmak için birçok girişim olmuştur. Eylül 2011’de BMGK geçici üyelerinden Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyetinden temsilciler Suriye Hükümeti ile görüşmüşler ve bir an önce çatışmalara son verilmesini istemişlerdir. Olayların son bulması, insan haklarına saygı gösterilmesini, kötüleşen durumun bir an önce düzeltilmesi gerektiğini tavsiye etmelerine rağmen, Ekim 2011 yılında BMGK tarafından olayların Esad tarafından yapıldığına ve yaptırım uygulanması gerektiğine karar alınması için yapılan toplantıda çekimser oy kullanmaları da

³¹⁰ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

³¹¹ Fatma TAŞDEMİR, Suriye İç Savaşında Üçüncü Devletlerin Müdahalesi Ve Uluslararası Hukuk, *Suriye Çatışma Ve Uluslararası Hukuk Kitabı Nobel Yayınları* 1. Baskı Ankara, Nisan 2016, s. 157-158 (II).

³¹² Bayılloğlu, a.g.m., s. 157-265.

³¹³ Bayılloğlu, a.g.m., s. 157-265.

manidardır. Ayrıca 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre de düzenlenen ve (Cenevre I) olarak da bilinen toplantıda önemli kararlar alınmış, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına vurgu yapılmış geçici hükümet kurulması, Esad rejiminin bir an önce halka başvurması gibi kararlar alınmasına rağmen, Esad rejiminin buna yanaşmaması üzerine girişimler sonuçsuz kalmıştır. 2014 yılında Cenevre II olarak bilinen konferans dan da bir sonuç alınamamıştır.³¹⁴

En nihayetinde Suriye konusu BMGK'nin taşınmıştır. 4 Ekim 2011 tarihinde 6627. sayılı oturumda taslak karar düşünülmüş fakat Çin ve Rusya vetosuyla karar düşmüştür. 2012 yılı başında Annan tarafından Suriye için hazırlanan rapor, BMGK tarafından 2042 nolu karar olarak alınmasına karar verilmiştir. Raporun akabinde konsey ayrıca Suriye yönetimi tarafından insan hakları ihlalleri yapıldığının vurgusunu da yapmıştır. Fakat Güvenlik Konseyi tarafından alınan bu kararlardan fazlası çıkmamıştır. Rusya ve Çin yaptırım ile ilgili Güvenlik Konseyine getirilen tüm tasarıları veto etmiştir. Neticesinde hiçbir adım atılmamıştır.³¹⁵

Tüm dünya Suriye de yaşananları sadece seyretmekte iken BM'nin başka bir Konseyi çok çarpıcı bir rapor hazırlıyordu. İnsan Hakları ile ilgili olan Konsey Suriye de Esad güçlerinin orantısız güç kullandığının altını çizerken, çok ciddi insan hakları ihlalleri ile birlikte sorunun büyüdüğünün işaretini veriyordu. 2011 Nisanında yayınlanan rapor Suriye Hükümeti'nin bu olaylara son vermesi gerektiğinin altını çizerken aslında insanlığa veya tüm uluslararası topluma Suriye de bulunan sessiz çığlıkları aktarıyordu. Konu ile ilgili olarak Suriye Hükümeti ise topu sürekli taca atarak sorumluluğu terörist gruplara atıyordu.³¹⁶

Mayıs 2011 tarihinde BMGK'nin Almanya ve Fransa tarafında ortaklaşa getirilen karar tasarısında mevcut Suriye Hükümeti'nin yaşayan sivil halkı egemenliği doğrultusunda Koruma sorumluluğu olduğu dikkati çekilmiştir. Ve bu konuda hükümeti iş birliğine davet etmişlerdir. Konu ile ilgili olarak daha öncesinde Libya da 1973 sayılı karar ile yaşanan yetki aşımının Güvenlik Konseyi dayatması olduğu fikri ile endişelerini dile getirmişlerdir.³¹⁷

Suriye'de bu gelişmeler olurken BM tarafından görevlendirilen özel görevlilerde bir taraftan Suriye de yaşananları sürekli rapor halinde BM'lere göndermekte idiler. 21 Temmuz 2011 yılında yayınlanan rapor da Suriye de yaşananların uluslararası hukuk nezdinde insanlığa karşı işlenen suç boyutuna ulaştığının ifadesi ile duyuruluyordu. Bu olay karşısında ise tüm uluslararası toplumu koruma sorumluluğu yetisinin yerine getirilmesi için çağrılmalarına

³¹⁴ Taşdemir, a.g.m., s. 10-11 (II).

³¹⁵ Bayıllıoğlu, a.g.m., s. 157-265.

³¹⁶ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

³¹⁷ Reçber, a.g.m., s. 414-434.

rağmen, 4 Ekim 2011 tarihinde toplanan BMGK Suriye'ye koruma sorumluluğu ile ilgili yeni bir veto ile karşılaşılıyordu.³¹⁸

BMGK kararlarında veto hakkını kullanan Çin ve Rusya, Arap Birliği tarafından Suriye ye uygulanan yaptırımları sürekli desteklemiştir. Bunda da Suriye sorununun bir bölgesel sorun olarak kalmasını küresel bir boyuta ulaşmasını istememeleri yatmaktadır. Arap Birliği Suriye konusunda hangi girişimi yaptı ise bir sonuç alamamıştır. Neticesinde bir barış planı hazırlamaya karar vermiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin de desteğini alan Arap Birliği bu planı BM'ye taşımışlardır. Tabii olarak bu planda da Rusya ve Çin'in vetolarıyla ilerleyememiştir. Bu oylamadan sonra Avrupa Birliği ülkeleri Suriye de bulunan muhaliflere silah ambargosunu kaldırmıştır. Diğer yandan ise İran ve Rusya, Suriye Hükümeti'ne gerek silah gerekse ekonomik desteği arttırmışlardır.³¹⁹

Uluslararası hukuk kuralları tarafından öngörülen kurallar her ne durumda olursa o şekilde göre hukuku referans olarak alır ve işler. Silahlı çatışma durumundaki kurallar ile çatışmasızlık aynı değerlendirilmez. Bugün işlevi devam eden insani hukuk anlamında uyulması gereken tüm kurallar uluslararası toplumun tamamınının 1949 yılında imza altına alındığı Cenevre Sözleşmesinde gerçekleşmiştir. Suriye'de bu kurallar bütününe uymayı taahhüt etmiş ve imzalamıştır. Tüm bunlar dikkate alındığında dahi Suriye de yaşananlar müdahale için yeterli bir sebep olarak görülmektedir. Kaldı ki Suriye Hükümeti uluslararası kuruluşların birçok raporunda uluslararası suç niteliği taşıyan insanlığa karşı işlenen suçları Suriye rejiminin işlediği ifade edilmiştir.³²⁰

Suriye'de yaşanan olayları koruma sorumluluğu kavramı neticesinde bir değerlendirmeye aldığımızda kesinlikle bu uygulamasının gecikmeden yapılması gerektiği olacaktır. Fakat Suriye'de yaşanan olaylar tüm uluslararası toplumun önünde uluslararası bir suç unsuru oluşturmasına rağmen, mevcut yönetimde bulunan hükümet tarafından da işlenen bu suçların engellenmediği gibi uluslararası toplum da bu noktada üzerine düşen görevleri yerine getirmede her kes tarafından ifade edilmiş bir gerecektir.³²¹

Koruma sorumluluğu kavramının içinde de bulunan sorumluluğu yerine getiremeyen devlet ifadesinde atfedildiği gibi, Suriye devleti de başarısız devlet konumuna düşmüştür. Başarısız devlet ilan edildiği noktada koruma sorumluluğu kavramı o devletin üzerinden tüm uluslararası topluma geçtiği de aşikâr iken BM, Arap Birliği gibi kurumlarında yapmış olduğu

³¹⁸ Reçber, a.g.m., s. 414-434.

³¹⁹ Eldem, a.g.m., .s.2.

³²⁰ Reçber, a.g.m., s.393-410.

³²¹ Cinbat, a.g.m., s.1-23.

barışçıl özüm aramalarında bir adım ileri gidememiştir. Suriye de yaşanan olayları uluslararası toplum nezdinde izlenmesi gereken yol, öncelikle Suriye Hükümeti'ne önleme sorumluluğu minvalinde ülkede yaşanan olayların sona erdirilmesi ve ateşkes ilan edilmesi gerekliliği belirtilmeli idi. Fakat BMGK tarafından alınan 2042 sayılı karara rağmen bu pervasızlık devam etmiş ve ateşkes sona ermemiştir.³²²

Suriye konusunda 2043 sayılı kararı alan BMGK, Suriye de yaşananlar ile ilgili Gözlemci Misyonunun ateşkes talebi dahi yerine getirilmemiş ve çatışmalar devam etmiştir. Suriye Hükümeti'nin yaşamış olduğu başarısız devlet durumunun yanı sıra, Suriye de yaşanan uluslararası soykırıma son verilmesine uyarı algısı dahi, Suriye Hükümeti'ne verilmemiştir. Bu yaşanan olaylardan sonra Suriye yönetiminde bulunan kişiler hakkında Libya örneğinde olduğu gibi bir uygulamada olmamıştır. Bu olayların uluslararası kamuoyunda vücut olmasının tek nedeni Güvenlik Konseyinde yaşanan veto etkileridir.³²³

Tüm bunlar yaşanırken Suriye de kesin ve kararlı bir irade ile karşılaşılmamıştır. Bunun yanı sıra alınan kararlar etkileme yerine sözde ifadeler olunca da bir adım ileri gidilemediği görülmüştür. Koruma sorumluluğu doktrini açısından bakıldığında da uluslararası toplum nezdinde birçok açığı hala düzilememiş olduğu ortaya çıkmaktadır.³²⁴

Peki, ICISS Raporu'nda altına önemle vurgu yapılan, uluslararası bir sorunda BMGK'nin taşınan bir olayda veto sebebiyle gerçekleştirilemeyen koruma sorumluluğu doktrini için BM Genel Kurulu'na taşınacağına altı çizilmişti. Suriye de yaşananların boyutu artık lokal bir olay olmaktan çoktan çıkmış, küresel bir boyut kazanmıştı. Tüm bu yaşananlardan dolayı BM kanadında bu olay "Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Bozulması" olarak algılanmalı ve ona göre hareket edilmesi gerekirdi. BM Antlaşması'nın 39. maddesinde yer alan bu tespit için tek yetki ve etki noktasında BMGK'dır. Bu konuda bir karar ve adım atmadığı için uluslararası toplum adına harekete geçecek kurum ise BM Genel Kurulu'dur.³²⁵

BM Genel Kurulu'nda bu konu ile ilgili olarak iç tüzük de yer alan 7 Ekim 1950 tarihinde alınan 377 sayılı Barış İçin Birlik kararında ifade edilmiştir. Genel Kurul uluslararası hukuk açısından iki şekilde olağanüstü toplantıya çağrılabilir. Her iki şekilde de çağrıldığı durumlarda, ABD için ilerleyen süreç tehlikeli bir yol alacağının işareti vermektedir. Rusya ve Çin'in rızasını almadan bu yola başvurmak istemeyen müttefikler için Suriye konusu bir açmazla dönüşmüştür. Peki, karar alınması noktasında birçok yol var iken

³²² Cinbat, a.g.m., s.1-23.

³²³ Cinbat, a.g.m., s.1-23.

³²⁴ Cinbat, a.g.m., s.1-23.

³²⁵ Reçber, a.g.m., s.414-434.

Libya’da bu yola başvuran uluslararası toplum neden Suriye de bu yola başvurmamıştır. Bu sorunun cevabını uluslararası toplum hala aramaktadır.³²⁶

Suriye örneğinden yola çıkarak yapılan koruma sorumluluğu doktrini neticesiz kalmıştır. Uluslararası toplum ve BM her olayda eşit mesafede durmadığı Suriye krizindeki koruma sorumluluğu kavramı ile bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Uluslararası toplum, insani değerler, uluslararası barış, yaşam hakkı gibi konularda her zaman uluslararası toplumu değil ulusal çıkarları göz önüne aldığını bir kez daha kanıtlamıştır

Uluslararası arenada yaşanan olaylar karşısında verilen tepkiler her zaman için aynı olmamaktadır. 2013 yılında Fransa tarafından bir Afrika ülkesi Mali’ye müdahale yapılmış ve uluslararası toplumda hiçbir tepki veya itirazla karşılaşmamıştır. Ama Mali egemenliği olan ve toprak bütünlüğü uluslararası hukuk ile tüm dünya tarafından kabul edilmiş egemen bir devlet idi.²⁶ Şubat 2013 tarihinde BMGK toplanarak 2085 sayılı bir karar alarak Fransa’nın Mali’ye yapmış olduğu tek taraflı müdahale meşru bir kılıfa sokulmak istenmiş ve akabinde Barış gücü gönderilmesi kararı ile olay neticelendirilmiştir.³²⁷

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız Mali’ye yapılan müdahale Suriye’de koruma sorumluluğu uygulamalarına her zaman karşı çıkarak veto haklarını kullanan Çin ve Rusya’ya karşı alınmış kararlardır. Mali’ye yapılan müdahale insani müdahale iken Suriye örneği ise Koruma Sorumluluğudur. Bu yaşanan olay da bize koruma sorumluluğu kavramının insani müdahale kavramının yerine geçebilmesi ya da onun yerine uluslararası toplumda yer bulması için uzun bir yolu olduğunu göstermiştir.³²⁸

Uluslararası arenada yaşanan çatışmalardan sonra meydana gelen insani trajedilere uluslararası toplumun yaklaşımı bugünün BM düzeninde her zaman homojen olmayacaktır. Ülkelerin kendi çıkarlarını uluslararası toplumun her zaman önünde tutacaklardır. BMGK’nin yer alan ve dünyayı şekillendirmeye çalışan daimî beş üyesi iki farklı ülke üzerinde meydana gelen olay karşısında aynı yetkiyi vermemişlerdir. Suriye krizinde Libya’ya oranla daha fazla insan hakları ihlali ve kimyasal silah kullanılmasına rağmen müdahale dahi etmemiştir. Çünkü 1973 sayılı BMGK kararı ile Kaddafi rejimini deviren NATO güçleri, alınabilecek aynı minvaldeki bir kararla Esad rejimini de yıkması muhtemel görünmekte idi. İşte bu sonuçları daha önceden yaşayan Rusya ve Çin müttefik oldukları Esad rejiminin gitmesine müsaade etmediler. Libya örneğinde Sütten ağızları yandı, Suriye örneğinde yağurdu

³²⁶ Halatçı Ulusoy, a.g.m., s. 269-297.

³²⁷ Bayilloğlu, a.g.m., s.157-265.

³²⁸ Bayilloğlu, a.g.m., s.157-265.

üfleterek yemek durumunda kaldılar. Esad rejiminin devam etmesi için alınabilecek her türlü kararı veto etmişlerdir.³²⁹

Uluslararası toplum tarafından Suriye de yaşananların tüm uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği noktasında bir fikir birliği olduğu aşikârdır. Fakat bu unsurun neticesinde neden BMGK tarafından müdahale edilmediği başka bir tartışma noktasıdır. Suriye ile ilgili kararlarda BMGK'nin getirilen kararların sadece daimi üyelerin vetosu neticesinde tıkanıdığı varsayımı da işin ciddiyetini hafifletir. Güvenlik Konseyi'ne gelen konular için büyük devletler bir çıkar ilişkisine girmekte ve bu ilişkiyi bir güç gösterisine dönüştürebilmektedir. Hangi konunun uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye attığına daimi üyenin çıkarı neticesinde karar verilmektedir. 1992 yılında Bosna'da müdahil olmayan ABD, Somali'de müdahale etmekten kaçınmamıştır. Uluslararası bir örgütün bir yere müdahalesi güçlü devletlerin hegemonyasındadır. Daimi üyeler aynı fikir birliğinde değiller ise Kongo, Ruanda, Bosna ve son Suriye örneklerinde olduğu gibi soykırım suçu dahi olsa müdahil olmayabilmektedirler. Bu anlayışa daimi üyelerin çıkarları her daim ön planda olduğu aşikârdır. 2011 yılında Suriye de yaşanan olaylar Libya da yaşananlar karşısında daha vahim olmasına rağmen 2018 yılı olmasına rağmen hala bir müdahale olmamıştır.³³⁰

Libya müdahalesinde çekimser kalan Rusya, Ortadoğu coğrafyasında ABD ile çıkarları ters düştüğü için Suriye'de veto kartını her daim kullanmaktadır. Libya müdahalesinde çıkar noktasında fazla bir hasar görmeyeceğini düşünen Rusya hesaplamadığı noktalarda zarar görmesi sonrasında Suriye'de daha dikkatli davranmaktadır. Libya'da tüm enerji anlaşmaları son bulmuş ve uluslararası arenada güç noktasında kan kaybetmiştir. Suriye noktasında İran ile aynı noktada duran Rusya Hükümeti, Esad rejiminin düşmesi sonrasında kısa sürede İran'a yapılacak bir müdahalenin kendini zor durumda bırakacağı ve Ortadoğu coğrafyasından dışlanmakla kalmayıp, müttefik bulamayacağı kanısındadır. İran'ın Rusya sınırının bir güvenliği olarak görmektedir. Libya da yaşananların Kaddafi rejimini düşürmeye kadar gittiğini gören Rusya aynı senaryonun Esad üzerinde de olacağını bildiği için Esad rejimine sonuna kadar destek vermektedir.³³¹

³²⁹ Bayilloğlu, a.g.m., s.157-265.

³³⁰ Taşdemir, a.g.m., s. 1-32 (II).

³³¹ Taşdemir, a.g.m., s.1-32 (II).

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca devletlerin kendi menfaatleri söz konusu olduğunda bir hak olarak gördükleri silahlı kuvvet kullanımlarının uluslararası antlaşmalarla da yasaklanmasına rağmen devam ettiğini görmekteyiz. MC Misakı ile devletlerin arasında çıkan anlaşmazlıkların halledilmesi için, savaşa başvurmadan anlaşma ile çözüm zorunluluğu getirilmiş ve olayların çözümü noktasında da yol haritası çizilmiştir. Bu yol haritasında anlaşmazlık yaşayan devletlerin ya uluslararası bir yargı organına başvurması yolu ile çözüm bulması yâda MC Komisyonu'nun incelemesi sonucunda bir neticeye varılması kararlaştırılmıştır. Bu çalışmalar uyumsuzluğun tarafları açısından savaşa müracaat etmeden bir ön şart olarak kabul edilmiştir. Ancak bu ön şartın kuvvet kullanımı ile ilgili gerekli caydırıcılığı sağlamayacağı açıktır.

1928 yılında imzalanan Briand-Kellogg Paktı'nın savaşı yasaklamasına rağmen II. Dünya Savaşı'nı engelleyememesi de ayrı bir vakadır. Dünya tarihinin en kanlı savaşlarından biri olarak karşımıza çıkan II. Dünya Savaşı sonrasında büyük acıların tekrar yaşanmaması amacıyla imzalanan BM Antlaşması ile kuvvete başvurma kesin olarak yasaklanmıştır.

Bu çalışmada uluslararası hukuk kapsamında insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının değerlendirilmesi yapılırken, Libya ve Suriye örnekleri ile kavramların değerlendirilmesi yapılmıştır. Her iki örnekte de BMGK kararlarının, çelişkilerle dolu olduğu görülmekte ve BM Genel Kurulu'nun çaresizliğini ve yetkisizliği izlenmekteydi. Bu çerçevede bu çalışmada uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için kurulan BM'nin örgütsel yapısının reforma olan ihtiyacı vurgulanmıştır.

İnsani müdahale de görülen eksiklikler koruma sorumluluğu gibi bir kavram üzerinde çalışılmasını zorunlu hale getirmiştir. Realist teorisyenlere göre egemen devlet ilkesi kapsamında insani müdahalenin yapılaş tarzı ahlaki bir erdem olarak karşımıza çıksa da kabul edilmez olarak algılanmaktadır. Bir başka ifade ile müdahale ne şekilde ve ne maksatla olursa olsun mutlaka uluslararası hukuk kapsamında ve BMGK kararları çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. İnsani müdahale kapsamında yapılacak olan harekât sadece ve sadece BMGK kararı ile yapılmalıdır.

Kosova müdahalesi BMGK kararı olmadan yapılmış bir insani müdahale olarak karşımıza çıkarken, BMGK müdahale sonrası almış olduğu kararlarla NATO'nun yapmış olduğu operasyonu meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Ancak bu müdahalenin uluslararası kamuoyu vicdanında ahlakiliği sorgulanmazken, uygulamanın uluslararası hukuka uygun olmadığı açıktır. Burada karşımıza çıkan en önemli sonuç ise BMGK'nin daimi üyelerinin

kendi hegemonyalarında bulunan örgütleri birer maşa olarak kullanabildikleridir. 1999 yılında NATO şemsiyesi altında yapılan bu müdahale öncesinde Bosna'da yaşanan katliama göz yuman batılı güçler, kendi çıkarları söz konusu olduğunda BMGK kararlarını dahi beklememişlerdir. (1999 Kosova-2003 Irak) 2003 yılında Irak'a yapılan müdahalede de BMGK kararı olmamasına rağmen yapılmıştır.

Koruma sorumluluğunu insani müdahaleden farklılaştıran taraf ise, devletlerin kendi egemenliği altındaki vatandaşların her türlü hakkını, güvenliğini ve huzurunu sağlama yükümlülüğüdür. Koruma sorumluluğu çalışması bugün dahi biraz ütöpik olarak algılanmış olarak karşımıza çıksa da, BM Genel Kurulu'nda kısmen dahi kabul edilmiş olması ilerleyen yıllar için bir umut ışığı olarak değerlendirilebilir. Koruma sorumluluğu kavramının sorumluluk kısmını oluşturan müdahalenin ulusal çıkar adına değil, bir evrensel hak olan insan hakkı noktasında yapılmasıdır. Bu da müdahalenin doğru bir niyet kapsamında olduğunun işaretidir. Doğru otorite ile de BMGK onayı işaret edilirken, şartların oluşması, sivillerin korunması, çözüm bulunması, devletin tekrar inşası ile birlikte temel barışın tekrar tesis edilmesi diğer faktörler olarak vurgulanmaktadır. NATO'nun Kosova müdahalesi incelendiğinde her iki kavram için en temel sorun hukuksal olarak doğru otorite olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın örneklemelerinden birisi olan Libya müdahalesinde ise; Libya halkının demokratik yollar arayışını Libya Hükümeti'nin silahlı güç kullanarak bastırmak istemesi sonucu Arap Bahar'ının da etkisi ile hızla yükselen şiddet gösterileri birçok Libyalının ölümü ile sonuçlanmıştır. Libya ya yapılan müdahale koruma sorumluluğu kapsamında incelendiğinde BMGK kararlarının hızlandırılmış bir şekilde alındığı aşikârdır. Meşru otorite olarak görülen BMGK, Libya 'ya çeşitli yaptırımlar da bulunmuştur. Bu yaptırımlar sonuçsuz kaldığında askeri müdahale yapılmıştır. Bu müdahaleler neticesinde doğru otorite ile beraber haklı neden kapsamında da değerlendirildiğinde Libya'ya yapılan müdahale koruma sorumluluğu kriterlerinde değerlendirilebilir.

Hukuksal olarak incelediğimiz de BMGK kararları doğrultusunda bir müdahale yapıldığını söyleyebiliriz. Libya'da yapılan operasyonlar sadece çatışmaların durdurulması yönünde yapılmış bir müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri müdahale sonrasındaki tablo ise; Libya Hükümeti'nin düşmesi ve Kaddafi'nin yakalanarak öldürülmesi sonrası Libya'nın tekrar inşa süreci başlatılmıştır.

Koruma sorumluluğu kapsamında 2001 ICISS Raporu'nda sivillerin korunması kapsamında Libya müdahalesi BMGK kararları da olduğu için hukuki olarak

değerlendirilebilir. Fakat Kosova müdahalesi ne kadar ahlaki olarak değerlendirilmiş olsa da Libya müdahalesi Libya'ya verilen süre içerisinde yapılmayacağından o kadar ahlaki görülmemektedir. Fransız Hava Kuvvetleri'nin henüz verilen süre dolmadan Libya topraklarında bombalama sürecine girmesi de BMGK'nin otoritesi üzerindeki adalet ve hukukiliğini tartışılmasına sebep olmuştur.

BMGK'nin 1973 sayılı kararı ile Libya'ya yapılan müdahale koruma sorumluluğu kapsamında değerlendirildiğinde doğru bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat müdahalenin Libya'da bulunan rejimi değiştirecek kadar desteklenmesi müdahalenin insani boyutu ve koruma sorumluluğu kavramının her türlü suiistimal ile karşı karşıya geleceğinin bir örneği olarak algılanmıştır. İnsani müdahale gibi koruma sorumluluğu da bir norm olarak benimsenmediği tüm açıklığı ile gözler önüne serilmektedir. Ayrıca gerek ekonomik, gerekse siyasi olarak Libya'nın halen bir istikrara kavuşamaması müdahalenin başarısı noktasında tartışmaları beraberinde getirmiştir.

2011 yılında tüm Kuzey Afrika'yı saran Arap baharı ateşi, Suriye sınırlarını da sarması sonrasında hükümet aleyhtarı gösteriler Suriye'nin her yerinde cereyan etmeye başlamıştı. Esad taraftarı silahlı güçler ülkenin birçok yerinde kimyasal silah kullandığı bilgisi ise uluslararası haber ajanslarından paylaşılmakta idi. Libya'da müdahale kararı alan BMGK, Suriye 'de yaşanan olaylarla ilgili birçok kez toplanmasına rağmen daimi üyelere gelen müdahale veto kartı nedeniyle müdahale kararı alamamıştır. BM Antlaşması'nın 2/4 maddesinde yer alan kuvvet kullanma yasağına karşın koruma sorumluluğu yaklaşımı Suriye için bire bir örtüşmekte idi. Fakat BMGK üyelerinin kendi içerisindeki rekabet ve sürekli Rusya'nın müdahaleye izin vermeyen tutumu bu günlere kadar belirsizliği koruyan bir Suriye gündemi ile karşımıza çıktı.

Sonuç olarak, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarıyla ilgili değerlendirmelerde, kanımızca ilk önce BMGK'nin yapısının irdelenmesi gerekmektedir. BM'nin uluslararası ilişkiler ağı içerisinde işlevsel ve tutarlı bir rol üstlenmesi beklenirken bu rolden uzaklaşması uluslararası toplumda güvenilirliğinin her geçen gün azalmasına sebep olmaktadır. BM'nin prestij kaybının ve merkezde olmayan kesimin zaman zaman patlayan öfkelerinin hiç kuşkusuz adresi BMGK'dir.

İmtiyazlılar kulübü olarak adlandıracağımız daimi üyeler ve bunların veto yetkileri ne ahlaken, ne de hukuken kabul edilebilir. Hukukta geçerli olan eşitlik ilkesi ilk olarak burada tesis edilmelidir. Güvenlik Konseyi'nin hiçbir denetime tabi olmaması ve Konseyin uluslararası bir krizde ne tür bir karar alacağı da tekelleşmiş bir konumdadır. 1990 yılından bu

güne kadar BMGK'nin büyük hareketliliği diğer üyeler üzerinde büyük rahatsızlıklara neden olmuştur. Konsey zaman içerisinde uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek olan şeylerin üzerinde yoğunlaşmaktan başka mecralara saptığı görülmüştür.

BM Antlaşması, bugün artık BMGK'nin denetleyecek veya dizginleyecek bir konumda değildir. Antlaşma'da yer alan 2/7'de BM Antlaşması'nın özünü temsil eden devletlerin ulusal yetki alanlarına giren konulara müdahil olamayacağına ilişkin tanım, Konseyin daimi üyelerinin siyasal çıkarları ön plana çıktığında hiç bir anlam ifade etmemektedir. Libya ve Suriye örnekleri bunun bir göstergesidir. Kosova örneği bir somut bir vakadır. Bu noktada çözüm ortağı olabilecek birkaç husus literatürde tartışılmaktadır. BMGK kararlarındaki veto hakkı yerine ya nitelikli çoğunluk veya oy çokluğu kararları uygulanabilir. Bir başka farkındalık ise BM Genel Kurulu'nun BMGK'nin rolünü alması ve üye olan 193 ülkenin oy çokluğu ile kararları alması olarak değerlendirilebilir. İnsani müdahale ya da koruma sorumluluğu, kavramları uluslararası hukuk çerçevesinde insan güvenliğini sağlamayı hedeflemelidir ve bunu sağlayacak olan örgüt BM olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACER, Yücel, KAYA, İbrahim, *Uluslararası Hukuk Kitabı* 3. Baskı Uşak Yayınları Ankara, 2010, s. 313. 319
- ACAR, Zeynep Selin, *Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: NATO'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı*. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi 2015, 6(1): 113-131.
- ACAR, Zeynep Selin, *NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi Ve "İnsani Müdahale" Kavramında "Koruma Sorumluluğuna Geçiş"*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- AĞIR, Bülent Sarper, *İnsani Müdahale Tartışmaları Ve Kuvvet Kullanma Hukuku Çerçevesinde NATO'nun Kosova Müdahalesi, İçerisinde Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Murat Saraçlı (Ed) Big Bang Yayınları Ankara, 2012, s. 212-214.
- ALTINER, Sümeyra, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- APEK, Eylem Miray, *Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı Ve Somali Ve Afganistan'a Düzenlenen Uluslararası Müdahalelerdeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ARAL, Berdal, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Siyasal Kitabevi, 1999, s.13
- ARI, Tayyar, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2. Baskı Alfa basım, İstanbul 2007.
- ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, MKY Yayınları Bursa, 2008.
- ARIBOĞAN, Deniz, *Ülke, Kableden Küreselleşmeye; Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, 1. Baskı İstanbul Mavi Ada Yayıncılık 1998.
- ARTOKÇA, İzzettin, *Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Ve Afrika Kitasındaki Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. .33.
- ASGAROV, Hafız, *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Ankara 2008, s. 33.
- AYTOĞU, Çağatay Oğuzhan, *BMGK Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- BAĞBAŞLIOĞLU, Arif, *ABD'nin Afganistan'a Düzenlediği Askeri Müdahalenin Hukuksal Dayanaklarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- BAĞBAŞLIOĞLU, Tuğba, *Türkiye'de Ve Dünyada Dış Yardımlar İnsani Müdahalenin Meşruiyeti Ve Kosova Müdahalesini Yeniden Düşünmek*, 1. Baskı, Editör Erman Akıllı, Ankara, 2016.

- BAĞDATLI, Sedat, *Uluslararası Hukuk*, İstanbul İletişim Yayınları 1995.
- BAŞ, Numan, *Kosova Sorununun Ortaya Çıkış ve Balkanlar Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta Üniversitesi 2009, s.9-15.
- BAŞEREN, Sertaç H. *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara Türk Deniz Araştırmaları Vakfı yayınları 2003.
- BAYILLIOĞLU, Uğur, *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu Libya Ve Suriye Örnek(sizlik)leriyle*, Turhan Kitabevi Ankara, 2016.
- BİLGİN, Aytaç Gizem, *Üçüncü Dünya Güvenliği Ve İnsani Müdahale İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları*, 1 Baskı Dezanj Yayınları, İstanbul 2014, s. 191.
- BİLGİN, Aytaç Gizem, *Üçüncü Dünya Güvenliği Ve İnsani Müdahale*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013.
- BOZKURT, Enver, *BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı Ve Körfez Krizi Örneği*, 1. Baskı Atlas Kitap Konya 1996.
- BUZAN, Barry, *Uluslararası ilişkilerde İngiliz okulu*, Çeviri Haluk Özdemir Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi 1. Baskı. Röle Yayıncılık İstanbul, 2015, s. 12.
- CİNBAT, Selami, *Suriye Krizinde Koruma Sorumluluğunun Uygulanabilirliği*, Oxford Üniversitesi İkinci Geleneksel Yıllık Uluslararası Hukuk, Ekonomi ve Politika Konferansı Bildirisi, 2015, s.1-23.
- ÇAKMAK, Cenap, ATILGAN, Cansu, EROĞUZ, Esra, *Devlet Egemenliğinde Ve Kuvvet Kullanımında Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna*, Bilgesam Rapor No:71 İstanbul Mart 2016, s..20.
- ÇEVİKBAŞ, Ahmet, *Müttefik Güç Harekatı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekatının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi*. *Savunma Bilimleri Dergisi* 2011 10(2): 18-57.
- DEMİREL, Naim, *BMGK Ve Uluslararası Barışın Korunması*, 2. Baskı Derin Yayınları İstanbul. 2015.
- DENK, Erdem, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Örgütü*, 3. Baskı Ankara Desen Ofset, 2015.
- DEVLEN, Balkan ve ÖZDAMAR, Özgür, *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları Ve Tartışmalar* *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 2010, 25(7): 43-68.
- DOĞAN, Nejat, ÇAKMAK, Cenap, ASLAN, Halil Kürşad, *BM: BM Sistemi ve Reformu*, Siyasal Kitap, Ankara, Aralık 2014 s. 7.
- EFEĞİL, Ertan, *Körfez Krizi Ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*, 1. Baskı Gün Doğan Yayınları Ankara 2002.

- ELDEM, Tuba, Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2015 11(43),s. 1-38.
- ENVER, Bozkurt, *Uluslararası hukukta kuvvet kullanımı*. Asil Yayın Dağıtım, 2007, s.5.
- EREKER, Fulya, *İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı, Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2015, s. 64.
- GASPAROV, Halis, *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*, Ankara, 2008.
- HALATÇI ULUSOY, Ülkü, Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu, *TAAD*, 2013, 4(14), s.269-297.
- İPEK, Aydın, *Anayasa ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı*, Doktora Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- İREN, Ali Adem, *Uluslararası İlişkilerde Bir Kuvvet Kullanma Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu: Darfur Ve Libya Örnek Olay İncelemeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Isparta 2013, s.67.
- KARAKOÇ, Jülide, ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2006, 8.1, s.227-242.
- KARATAŞ, Şaban, BALCI, Ali, *Uluslararası İlişkilere Giriş, Tarih, Teori, Kavram Ve Konular*, 4. Baskı Küre Yayınları İstanbul, 2015, s.191-194.
- KESKİN, Funda, Koruma Yükümlülüğü Ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme Uluslararası İlişkiler, *Akademik Dergisi* 2009 6(21), s. 67-88.
- KESKİN, Funda, BM ve Kuvvet kullanımı, *Avrasya Dosyası BM Özel* 2002 8(1):149-174.
- KESKİN, Funda, *Uluslararası Hukukta kuvvet Kullanma: Savaş, karışma ve BM*, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları Ankara, 1998.
- MÜDÜROĞLU, Nazlı, *BM ve İnsani Müdahale*, Yüksek Lisans Bitirme Projesi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- OKTAY, Cemil, Modern toplumlarda savaş ve barış. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- ORALLI, Levent Ersin, Uluslararası Hukukta Ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu, *Turkish Journal of Tesam Academy*, s.112, 2014.
- OVALI, Şevket A., *Ütopya İle Pratik Arasında :Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2015, s. 281-285.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Turan Kitabevi*, 15. Baskı Ankara 2016, s. 105-106

- PEKYARDIMCI, Elif Burcu, *İnsancıl Müdahale Kavramı Ve Kosova Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006.
- REÇBER, Serkan, *İnsancıl Müdahale Ve Koruma Sorumluluğu*, 1. Baskı On İki Levha Yayınları İstanbul, 2016, s.16.
- SAK, Yıldırım, Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale Ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2015 11(44), s.121-153.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*, Ankara İmge Yayınları 1989.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih- 2*, 3. baskı İstanbul İmge Yayınları, 2015.
- SAR, Cem, BM Genel Kurulu Kararlarının Hukuki Değeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1966 21(4), s.227-228.
- TAŞDEMİR, Fatma, Suriye İç Savaşında Üçüncü Devletlerin Müdahalesi Ve Uluslararası Hukuk, *Suriye Çatışma Ve Uluslararası Hukuk Kitabı Nobel Yayınları* 1. Baskı Ankara, Nisan 2016, s. 157-158.
- TAŞDEMİR, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Kriterleri*, Usak Books, 2006.
- TELLİ, Azime, İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun Yeni Kavram, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2012, 1, s. 206-220.
- TÜRKMEN, Füsun, *İnsan Haklarının Yeni Boyutu İnsancıl Müdahale*, 1. Baskı, İstanbul Okumuş Adam, 2006.
- UZUN, Ertuğrul ve UZUN, Elif, Uluslararası Hukukun Temelleri Ve Francisco De Vitoriu, *Uluslararası Hukuk ve Politika* 2009, 5(18).
- www.un.org/dept/dpko/dpko/co-mission/co-miss.htm. 06.02.2018.
- www.peacekeeping.un.org/en/where-we-operate.htm.28.02.2018
- YALMAÇ, Faruk, *Rousseau’nun Savaş Ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış, Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırılması, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, 2. Baskı, İstanbul bilgi üniversitesi yayınları, 2015, s. 17-43.
- YILMAZ, İpek, Anayasa Ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı s.8-10.
- YILMAZ, Mahmut Esat, *Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2011.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Rüstem Kaya

Doğum Yeri ve Yılı : Kozaklı - 1969

Yabancı Dili :İngilizce

E-posta : rustemkaya40@hotmail.com

Medeni Hali: Evli

Telefon :0505 507 67 80

Adres :Batı Mahallesi Eski Lise Sok. Marmara Apt. 3/7 Pendik- İSTANBUL

Eğitim Durumu

Ön Lisans: Atatürk Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım

Lisans : Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler

Lisans: İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji

Yüksek Lisans: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı